

T.C.

Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Din Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

YETİŞKİN DİN EĞİTİMİNDE PEYGAMBER KISSALARININ EĞİTSEL DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

Nurulhilal ERTEKİN
21937004

Danışman
Prof. Dr. Davud IŞIKDOĞAN

Diyarbakır 2024

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Din Eğitimi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**YETİŞKİN DİN EĞİTİMİNDE PEYGAMBER KISSALARININ
EĞİTSEL DEĞERLER YÖNÜNDEN İNCELENMESİ**

Nurulhilal ERTEKİN
21937004

Danışman
Prof. Dr. Davud IŞIKDOĞAN

Diyarbakır 2024

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “*Yetişkin Din Eğitiminde Peygamber Kıssalarının Eğitsel Değerler Yönünden İncelenmesi*” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü arşivlerinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

10/06/2024

Nurulhilal ERTEKİN

İmza

ÖN SÖZ

Yetişkin Din Eğitiminde Peygamber Kıssalarının Eğitsel Değerler Yönünden İncelenmesi başlıklı çalışmayla Kur'an-ı Kerim'de yer alan peygamber kıssaları merkeze alınarak, yetişkin gelişim özellikleri, eğitimi ve dini bilgi edinme ihtiyaçları doğrultusunda bu kıssaların yetişkin din eğitimine yönelik barındırdığı eğitsel değerlerin tespit edilip değerlendirilmesi hedeflenmiştir. Çalışmamız giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Giriş bölümünde araştırmanın problemi, amacı, önemi ve yöntemi detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Birinci bölümde kıssa ve kıssa ile ilgili kavramların tanımı yapıldıktan sonra kavramlar arasındaki anlam farkına vurgu yapılmıştır. Kur'an kıssalarının gayeleri, mahiyeti, temel özellikleri belirtilmiş ve Kur'an'da yer alan peygamber kıssalarının mahiyeti ele alınmıştır. Genel olarak eğitimde kıssaların önemi belirtildikten sonra peygamber kıssalarının din eğitiminde yeri üzerinde durulmuştur. Çocukluk ve gençlik dönemi gelişim özelliklerine değinildikten sonra bu gelişim basamaklarına yönelik örgün ve yaygın din eğitiminde peygamber kıssalarının nasıl yer aldığı işlenmiştir.

İkinci bölümde yetişkinin kim olduğu ve farklı alanlara yönelik tanımı yapılmış; bilişsel, fiziksel, sosyal ve dini gelişim özelliklerine yer verilmiştir. Yetişkin eğitiminin tarihçesi kısaca ele alındıktan sonra yetişkin din eğitiminin tanımı, alanları, gereklilik ve önemi açıklanmıştır. Peygamber kıssalarının Hz. Muhammed döneminden günümüze kadar yetişkin eğitiminde yer aldığına dair örnekler verilmiş ardından günümüzde vaazlar, kitaplar ve kitle iletişim araçları vasıtasıyla yetişkinlere sunulduğu tespiti yapılmıştır. Kıssaların yetişkinlere yönelik tespit edilen eğitsel değerleri yetişkinlerin gelişim özellikleri, dini bilgi edinme ihtiyaçları ve din eğitiminin amaçları doğrultusunda belirtilmiş ve Kur'an ayetleri ile desteklenmiştir.

Sonuç kısmında ise çalışmadan elde edilen veriler değerlendirilerek peygamber kıssalarının yetişkinlerin zorlu ve olumsuz olaylarla başa çıkma, anlam ve bütünlük arayışı, manevi gelişimine yönelik eğitsel değerler barındırdığı üzerinde durulmuştur.

Çalışma boyunca tez danışmanlığımı yürüterek görüş ve önerileri ile bana rehberlik eden, bilgi ve birikimlerinden istifade ettiğim kıymetli hocam Prof. Dr. Davud IŞIKDOĞAN'a, eğitim hayatım boyunca üzerimde emeği geçen hocalarıma şükranlarımı arz ederim. Maddi-manevi desteklerini esirgemeyen, çalışma sürecinde bana karşı büyük bir sabır ve anlayış içerisinde olan başta annem olmak üzere babam ve tüm aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışmamızın faydalı olması ve alana katkı sunması temennimizdir. Gayret bizden, tevfik Allah'tan.

Nurulhilal ERTEKİN

Diyarbakır 2024

ÖZET

Bu çalışma, yetişkin din eğitiminde peygamber kıssalarının eğitsel değerler yönünden incelenmesi amacıyla ortaya koyulmuştur. Hz. Muhammed döneminden günümüze kadar eğitimde etkili bir yöntem olarak yer alan peygamber kıssaları üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Din eğitiminde peygamber kıssalarının eğitsel ve pedagojik değerini incelemeye yönelik yapılan çalışmaların önemli bir kısmı çocukluk ve gençlik dönemi üzerine olduğu ve yetişkinlere yönelik yeterli düzeyde ele alınmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda yetişkinlerin psiko-sosyal gelişim özellikleri göz önünde bulundurularak din eğitimi ihtiyaçları analiz edilmiş ve Kur'an-ı Kerim'de yer alan peygamber kıssaları bu doğrultuda değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. Peygamber kıssalarında yetişkinlerin dini bilgi edinme ihtiyaçlarına yönelik tespit edilen eğitsel değerler, başlıklar altında incelenerek ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler

Yetişkin, Din Eğitimi, Peygamber, Kıssa, Değerler

ABSTRACT

This study aims to analyze prophet parables in terms of educational values in adult religious education. Many studies have been conducted on prophet parables, which have been an effective method in education since the time of Prophet Muhammad until today. It has been determined that a significant part of the studies conducted to examine the educational and pedagogical value of prophet parables in religious education are on childhood and youth, and adults are not sufficiently addressed. In this context, considering the psycho-social developmental characteristics of adults, their religious education needs were analyzed and the prophet parables in the Qur'an were evaluated in this direction. The educational values identified in the parables of the prophets for the needs of adults to acquire religious knowledge have been analyzed and discussed under headings.

Keywords

Adult, Religious Education, Prophet, Parable, Values

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖN SÖZ	I
ÖZET	III
ABSTRACT	IV
İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR.....	VIII
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
PEYGAMBER KISSALARI VE DİN EĞİTİMİ	5
1.1. KISSA	5
1.1.1. Kıssa Kavramıyla İlişkili Kavramlar (Nebe', Haber ve Mesel).....	6
1.2. KUR'ÂN-I KERİM'DE KISSALAR.....	8
1.2.1. Kıssaların Mahiyeti	8
1.2.2. Kıssaların Temel Özellikleri	10
1.2.3. Kıssaların Ana Gayeleri	11
1.2.4. Kur'an'da Peygamber Kıssaları ve Mahiyeti.....	15
1.3. EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİNDE KISSALARIN ÖNEMİ.....	16
1.4. PEYGAMBER KISSALARININ DİN EĞİTİMİNDE YERİ	21
1.4.1. Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Peygamber Kıssaları	22
1.4.1.1. Gelişim Özellikleri	23
1.4.1.2. Peygamber Kıssalarının Yeri	26
1.4.2. Gençlik Dönemi Din Eğitiminde Peygamber Kıssaları	32

1.4.2.1. Gelişim Özellikleri	32
1.4.2.2. Peygamber Kıssalarının Yeri	35
İKİNCİ BÖLÜM	38
YETİŞKİN DİN EĞİTİMİ VE PEYGAMBER KISSALARI.....	38
2.1. YETİŞKİNLİK DÖNEMİ GELİŞİM ÖZELLİKLERİ.....	38
2.1.1. Gelişim Özellikleri.....	39
2.1.2. Dini Gelişim Özellikleri.....	45
2.2. YETİŞKİN EĞİTİMİ.....	47
2.2.1. Yetişkin Din Eğitimi	49
2.2.1.1. Yetişkin Din Eğitimi Alanları	50
2.2.1.2. Yetişkin Din Eğitiminin Gerekliliği ve Önemi	56
2.3. YETİŞKİN DİN EĞİTİMİNDE PEYGAMBER KISSALARININ YERİ.....	58
2.4. YETİŞKİN DİN EĞİTİMİNDE PEYGAMBER KISSALARININ EĞİTSEL DEĞERLERİ	63
2.4.1. Dini Başa Çıkma	64
2.4.1.1. Sabır	68
2.4.1.2. Tevekkül.....	71
2.4.1.3. Şükür	73
2.4.1.4. Affedici Olmak.....	74
2.4.2. Anlam Arayışı	76
2.4.3. Manevi Gelişim.....	79
2.4.4. Yetişkin ve Kişilik Bütünlüğü	83
2.4.5. Yetişkin ve Değerleri	86

2.4.5.1. Adalet	88
2.4.5.2. Doğruluk (Sıdk).....	91
2.4.5.3. Merhamet	93
2.4.5.4. Alçakgönüllülük (Tevazu).....	95
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	101

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhisselam
ADRB	Aile ve Dini Rehberlik Bürosu
�ev.	Çeviri
D�B	Diyanet �şleri Başkanlığı
D�KAB	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
ed.	Editör
H�.	Hazreti
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
OECD	Ekonomik Kalkınma ve �şbirliği �rg�t�
r.a.	Radıyallahu anı
s.a.v.	Sallallah� aleyhi ve sellem
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	Tahkik
UNESCO	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür �rg�t�
vb.	Ve benzerleri
vd.	Ve diğerleri

GİRİŞ

Eğitim ve din eğitiminde geçmişten günümüze farklı yöntem ve metodlar kullanılmıştır. Bu yöntemlerden biri kıssa ve türlerinden peygamber kıssalarıdır. İslam eğitim tarihinde peygamber kıssaları Hz. Muhammed döneminden günümüze kadar eğitimde yer almaktadır. Hz. Muhammed'in eğitimde kullandığı peygamber kıssaları kendisine vahiy doğrultusunda bildirilen ve Kur'an'da yer alan kıssalardır. Bu kıssalar ile Kur'an'ın ana gayeleri gerçekleştirilmiş, inananların zorlu ve olumsuz durumlarda gönülleri teskin edilmiş, geçmiş yaşantılardan ibret almaları, ileriye umutla bakmaları sağlanmış ve İslam'ın temel ilke ve prensiplerinin aktarımında araç görevi görmüştür. Peygamber kıssaları günümüzde de eğitimde rol model edinme, ibret alma, özdeşleşme, din dili gelişimi, empati ve taklit işlevleri görmekte ve değerler eğitimine yönelik zengin materyaller sunmaktadır.

Peygamber kıssaları çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemi din ve değerler eğitiminde yararlanılan etkin yöntemlerdendir. Çocukluk ve gençlik dönemi örgün eğitimde peygamber kıssaları 4-8. sınıf DİKAB kitaplarında yer almaktadır. Peygamberlerin yaşamları, kıssalarının Kur'an'da yer aldığı ayetler, örnek davranış ve değerleri öğrencilerin düzeyinde ele alınmaktadır. Yaygın din eğitimi faaliyetleri içerisinde DİB'e bağlı Kur'an kurslarında peygamber kıssaları yardımcı materyal olarak eğitimde yer edinmektedir. Yetişkin din eğitiminde ise peygamber kıssaları yaygın din eğitimi faaliyetlerinin yürütüldüğü camilerde yapılan vaaz, hutbe ve sohbetlerde yer almaktadır. Yetişkinler aynı zamanda peygamber kıssaları içerikli kitle iletişim araçlarını eğitim süreçlerine dahil etmekte ve bu araçlardan istifade etmektedir.

Peygamber kıssaları, her gelişim basamağına yönelik eğitimde yer almakta, her basamakta bireylerin din eğitimine önemli katkı sunmakta ve etki etmektedir. Kıssaların eğitimde önemi, yeri ve eğitsel değerlerini incelemeye ve ortaya koymaya yönelik çalışmalar yapılmıştır. Fakat bu çalışmalar çoğunlukla çocukluk ve gençlik dönemi üzerine olduğu, yetişkin din eğitiminde bu doğrultuda çalışmaların yeterli olmadığı tespit edilmiştir.

Yetişkinlik dönemi, din eğitiminde yeni sayılabilecek bir alandır. Alanın yeni sayılması ve günümüze kadar yapılan din eğitimi çalışmalarının çocukluk ve gençlik dönemi üzerinde yoğunlaşması yetişkin din eğitimine yönelik yapılan çalışmaların az ve yetersiz olmasına neden olmuştur. Günümüzde ağın getirdiği yeniliklerle birlikte yetişkinlerin eğitim ve din eğitimi ihtiyaçlarında değişmelerin meydana gelmesi ve bu değişimlere yönelik çalışmaların yapılması gerekliliği hâsıl olmuştur. Bunlar; din eğitimi alanında yetişkinlere yönelik çalışmaların yapılması, ihtiyaçların tespit edilmesi, ihtiyaçlara yönelik programlar düzenlenmesi, eğitim ortamına dair yenilikler yapılması, yetişkinlere yönelik eğitim metotlarının değerlendirilmesi vb. konulardır.

Yetişkinlerin zorlu ve olumsuz olaylarla başa çıkma, anlam arayışı, manevi gelişim, kişilik bütünlüğü, ahlaki, bireysel ve toplumsal değerler geliştirme, model arayışı vb. konularda dini bilgi edinme ihtiyaçları olduğu görülmektedir. Peygamber kıssaları, tam da yetişkinlerin bu ihtiyaçlarına yönelik değerler barındırmaktadır. Bu bağlamda yetişkinlerin din eğitimi ihtiyaçlarının psiko-sosyal ve dini gelişim özellikleri ile öğrenme şekilleri göz önünde bulundurularak peygamber kıssalarının yetişkinlerin ihtiyaçlarına yönelik incelenmesi, değerlerin analiz edilmesi ve peygamber kıssalarının eğitsel değerler başlığı altında ele alınması hedeflenmektedir. Bu yönüyle çalışmanın yetişkin din eğitimi alanına katkı sunacağı düşünülmektedir.

Çalışma sürecinde Kur'an'da yer alan peygamber kıssaları değerlendirilmeye alınmıştır. Tarih ve Tabakât kitaplarında peygamberlere yönelik yer alan bilgiler tartışmalar ve ihtilaflar nedeniyle çalışmamıza dâhil edilmemiştir. Nitekim bu kaynaklarda yer alan bilgilerin dâhil edilmesi ve tartışmaların açıklanmasıyla bir yüksek lisans çalışmasının kapsamını aşacağı düşünülmüştür. Birinci kaynak olarak kıssaların yer aldığı Kur'an; ikinci kaynak olarak alanda yapılmış kitap, makale, sözlük, ansiklopedi ve tezlerden istifade edilmiştir.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Literatür taraması ile çalışmanın teorik temellerini oluşturmak için yetişkinlik dönemi gelişim özellikleri,

eğitimi, bilgi edinme ihtiyaçları ve din eğitiminde peygamber kıssalarının eğitsel değerlerine yönelik mevcut kaynaklar incelenmiştir. Kur'an'da yer alan peygamber kıssaları detaylı incelenerek içerik analizi yapılmış; kıssaların içeriği, karakterler ve özellikleri, öğretileri, mesajları ve eğitsel değerleri belirlenmiştir. Elde edilen veriler yorumlanarak çalışmanın odak noktası olan yetişkin din eğitiminde peygamber kıssalarının eğitsel değerleri ilgili başlıklar altında betimlenmiştir.

Çalışmamızın konusu ile ilgili yapılan ve araştırma sürecinde yararlanılan çalışmalar vardır. Bu çalışmalar ile yetişkin din eğitiminde peygamber kıssalarının yeri ve önemini belirlemeye yönelik istifade edilmiştir.

- Yılmaz, Mücahit. *İslam Ahlâk Eğitiminde Kur'an Kıssaları*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001. Ahlak eğitimi ve Kur'an kıssalarını inceleyip ardından Kur'an kıssalarının ahlâk eğitiminde kullanılmasını ele aldığı çalışmanın son başlığında kıssaların vaaz ve sohbetlerde kullanılması üzerinde durmuştur.
- Bulut, Nadiye Işık. *Kur'an'daki Kıssaların Pedagojik Değeri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001. Çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemi din eğitiminde kıssaların yeri, etkisi ve önemi üzerine çalışmıştır. Çalışmanın son başlığında yetişkinlerin dini eğitiminde kıssaların yeri ve işlevlerini ele almıştır.
- Coşkun, İbrahim. *Mesnevî Örneğinde Yetişkinlerin Din Eğitiminde Kıssa Kullanımı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006. Çalışmasında genel olarak yetişkin din eğitimi açısından kıssalar, spesifik olarak Mesnevi'de yer alan kıssaların kullanımı incelenmiştir.
- Özdoğan, Öznur. "Bireyin Değerleri İçselleştirmesine ve Yaşamaya Peygamber Kıssalarının Etkisi". *VIII. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*. ed. İsmail Yakıt. 157-166. Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi, 2005. Üniversite öğretim üyeleri ve lisansüstü öğrencilerden oluşan 20 kişilik yetişkin bir grup ile yürüttüğü

alışmasında peygamber kıssalarının değeri içselleştirme sürecine etkisi ve kıssaların yaşamlarına nasıl yansıdığını inceleme konusu yapmıştır.

İlgili kaynaklardan istifade edilmekle birlikte doğrudan çalışmamızla alakalı bir çalışmaya rastlanmamıştır. Belirtilen çalışmalar, genel olarak kıssalar üzerinde durmuşken, çalışmamız peygamber kıssaları olarak daraltılmıştır. Yetişkinlerin anlam arayışı, dini başa çıkma, manevi gelişim, kişilik bütünlüğü ve değeri geliştirmeye yönelik müstakil çalışmalar olsa da bütüncül olarak bir çalışmada incelenip ele alınmamıştır. Bu çalışmalarda peygamber kıssalarında yetişkinlerin gelişim özellikleri ve ihtiyaçlarına yönelik yer alan eğitsel değeri analiz edilmemiştir. Bu yönleri ile çalışmamız diğeri çalışmalardan farklılık göstermekte ve bu bağlamda böyle bir çalışmanın ortaya konulmasının önemi ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızın bu yönleri ile yetişkin din eğitimi alanına katkı sunması ve yeni çalışmalara ilham olması temenni edilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

PEYGAMBER KISSALARI VE DİN EĞİTİMİ

1.1. KISSA

Arapça kökenli bir kelime olup k-s-s kökünden türetilen kıssa, “izini sürmek, ardınca gitmek”¹, “bir durumu bildirmek, haber vermek”² anlamlarına gelmektedir. Aynı kökten türetilen kassa ve kasas kelimeleri de bu manalarda kullanılmaktadır. Belirttiğimiz temel iki anlamla birlikte kıssa kelimesi ve türevleri “bir nesneyi makasla kesip kırmak”³ ve “göğüs”⁴ anlamlarını da ihtiva etmektedir. Kıssa kelimesini Kur’an-ı Kerim dâhilinde incelediğimizde kelimenin Kur’an-ı Kerim’de geçmediğini görmekteyiz. Kıssa kelimesi yerine kasas ve aynı kökten türetilen fiiller geçmektedir. Kelime Kur’an’da iki temel anlamda yer almaktadır:

1. İzini takip etmek, izini sürmek: “*Mûsâ, “قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغُ فَأَرْتَدَّا عَلَىٰ أُنْوَاسِهِمَا قَصَصًا”* “İşte aradığımız bu idi” dedi. Hemen izleri üzerine geri döndüler.”⁵ “*وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ*” “*Mûsâ’nın ablasına, “Onu izle” dedi. O da ötekiler farkına varmadan uzaktan kardeşini gözetledi.”*⁶

2. Bir sözü beyan etmek, açıklayıp bildirmek: Kur’an’da kelimenin bu mana ile 17 ayette geçtiği belirtilmektedir.⁷ “*تَحْنُ نَقْصُ عَلَيْنِكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنُ*” “*Biz bu Kur’an’ı sana vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz.”*⁸

¹ Ebu’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredat fî Garib’il-Kur’an* (Beyrut: Dar’ul-Kalem, 1992), 671.

² İsfahânî, *Müfredat*, 671.

³ Ebu’t-Tâhir el-Fîrûzâbâdî, *Okyânusü’l-basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, çev. Mütercim Âsım Efendi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 3/2941.

⁴ Fîrûzâbâdî, *Kâmûsi’l-Muhît*, 2941.

⁵ *Kur’an Yolu* (Erişim 9 Temmuz 2013), Kehf 18/64.

⁶ Kasas 28/11.

⁷ İdris Şengül, *Kur’ân Kıssaları Üzerine* (İzmir: Işık Yayınları, 1994), 44.

⁸ Yusuf 12/3.

“تَحْنُ نَقْصُ عَلَيْكَ نَبَاهُهُم بِالْحَقِّ أَنَّهُمْ فِتْنَةٌ” “Biz sana onların başından geçenleri gerçeğe uygun olarak anlatıyoruz.”⁹

Kur'an'da kıssa kelimesi, yer aldığı ayetlerin bağlamında Kur'an'ın ve kıssaların gaye ve mahiyetini yansıtmaktadır. Kur'an'ı esas alarak bir tanım yapacak olursak kıssa, “geçmiş eserleri, izleri açığa çıkarmak, bu suretle insanların unutmuş bulundukları veya gafil oldukları olayları dikkatleri üzerinde yoğunlaştırmak, geçmişte gerçekleşmiş fakat unutulmuş olayları, doğru bir biçimde bildirerek, ders almaları için, insanları o zamanda yaşatmak”¹⁰ anlamlarını yansıtmakta ve bu amaçlar ile kullanılmaktadır.

1.1.1. Kıssa Kavramıyla İlişkili Kavramlar (Nebe', Haber ve Mesel)

Kur'an'da peygamberler, geçmiş kavim, toplum ve kişilerin hayat kesitleri bizlere aktarılırken kıssa kavramının yanı sıra nebe', haber, mesel gibi farklı kavramlar da kullanılmaktadır. Bu kavramların kullanılmasında aynı gayeler hedeflense de her bir kelime, yapısında farklı anlamları barındırmaktadır.

Nebe' ve çoğulu enba' kavramı “haber”¹¹, “büyük fayda sağlayan haber”¹² anlamlarını ihtiva etmektedir. Ragıp el-İsfahani'nin tanımına göre mutlak habere nebe' denilebilmesi için kendisinden zann-ı galip ve ilim elde edilen büyük öneme sahip haber olması, Hz. Peygamber'in haberi, ilahi haber ve tevatür haber gibi yalandan uzak olması gerekmektedir.¹³ Nebe', çoğulu enba' ve bu kelimeden türetilen fiiller Kur'an'da yer almaktadır. Bu kelimeler ile Kur'an'da kıssa aktarımı yapılmaktadır. Kur'an'da nasıl yer aldığına dair örnek verebiliriz: “تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا” “(Ey peygamber!) İşte bu anlatılanlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir.”

⁹ Kehf 18/13.

¹⁰ Suat Yıldırım, “Kur'an- Kerim'de Kıssalar”, *A.Ü. İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3 (1979), 38.

¹¹ Ebu't-Tâhir el-Firûzâbâdî, *Okyânusü'l-basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*, çev. Mütercim Âsım Efendi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 1/238.

¹² İsfahânî, *Müfredat*, 788.

¹³ İsfahânî, *Müfredat*, 788,789.

Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin!”¹⁴ “أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ فَذَاقُوا “Daha önce inkâr edip de yaptıklarının cezasını tadanların haberi size ulaşmadı mı? Onlar için elem verici bir azap daha vardır.”¹⁵

Haber ve çoğulu ahhâr kavramı nebe’ kavramı ile aynı manayı ihtiva etmektedir. Haber kavramının Kur’an’da nebe’ kelimesinin kökünden türetilen kelimelerle birlikte yer aldığı ayetler vardır: “فَدَّ نَبَّأَنَا اللهُ مِنْ أَخْبَارِكُمْ” “Allah yaptıklarınızın içyüzünü bize bildirmiştir.”¹⁶ Nebe’ ve haber kavramlarının aynı anlamı ihtiva etmesinin yanı sıra aralarında fark vardır. Nebe’ kavramı neredeyse unutulmuş, tarihin derinliklerinde gizlenmiş tarihi olayları ifade ederken, haber kavramı Asr-ı Saadet dönemi gibi yakın zamanda vukuu bulan, izleri kaybolmayıp görülebilen olayları ifade etmektedir.¹⁷

Kıssalar siyakında mesel kavramı da kullanılmıştır. Mesel kavramı “benzer, denk, eş, delil, hüccet, kıssa, destan ve hikâye”¹⁸ anlamlarını barındırmaktadır. Kur’an’da mesel kavramı benzer, denk ve bir şeyin ya da durumun herhangi bir anlamda diğerine benzetilme anlamlarında kullanılmıştır: “مَثَلُ الَّذِينَ حُمِلُوا التَّوْرِيَّةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْجِمَارِ يَحْمِلُ” “أَسْفَارًا بُنِىَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِ اللهِ” *Tevrat’la yükümlü tutulup da onun hakkını vermeyenlerin durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer. Allah’ın âyetlerini yalan sayan kavmin misali ne kötü!”¹⁹ Kur’an’da yer alan meseller kıssalar ile aynı gayeyi barındırsa da aralarında fark vardır. Mesel, “hakikatte vuku bulmayan ancak tezkir, öğüt, teşvik, sakındırma, ibret alma, bir hareketi tasvip, kastedilen mananın akla yakınlaştırılması, mananın hissedilir şekilde tasviri gibi gayeler için Kur’an’ın getirdiği*

¹⁴ Hûd 11/49.

¹⁵ Tegâbün 64/5.

¹⁶ Tevbe 9/94.

¹⁷ Şengül, *Kur’ân Kıssaları Üzerine*, 53-54.

¹⁸ Ebu’t-Tâhir el-Fîrûzâbâdî, *Okyânusü’l-basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, çev. Mütercim Âsım Efendi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 5/4756.

¹⁹ Cuma 62/5.

misallerdir.”²⁰ Kıssalar ise içine hayalin karışmadığı, Allah tarafından vahyedilen, kesin olarak meydana gelen veya gerçekleşmesi mümkün olan olaylar ve haberlerdir.²¹

1.2. KUR’ÂN-I KERİM’DE KISSALAR

İslam’ın son Peygamberi Hz. Muhammed’e vahiy yoluyla indirilen, Hz. Muhammed’den insanlığa tebliğ edilen İslam’ın kutsal kitabı Kur’an’ı Kerim’in muhataplara yönelik amaç ve gayeleri vardır. Bunlar; insanları doğru yola, hidayete erdirmek, iki dünya saadetini elde etmek, toplum hayatını ıslah etmek, muhatapların yaratıcıyı, ölümü, hayatı tefekkür etmesi, hayatlarını nasıl idame ettireceklerine dair ilkeler bildirmesi vd. birçok gaye ve hedeflerdir. Bu gayeleri muhatap üzerinde gerçekleştirmek için Kur’an’da bazı yöntem ve metodlar bulunmaktadır. Bunlardan biri de kıssalardır.

1.2.1. Kıssaların Mahiyeti

Kıssalar, Kur’an’ı Kerim’de önemli yer ihtiva etmektedir. Kıssaların Kur’an’da ne kadar yer edindiğine dair farklı görüşler vardır. Bazı görüşlere göre üçte birini, bazı görüşlere göre de üçte ikisini ihtiva etmektedir.²² Bir diğer görüş ise Kur’an’ın nüzul süresinde Asr-ı Saadette meydana gelen olaylar da eklenirse kıssaların Kur’an’ın yarısını teşkil etmesidir.²³ Kıssaların Kur’an’da ne kadar yer edindiğine dair görüşler bakış açısına ve neyin kıssa kategorisine alındığına göre değişse de kıssaların önemli yer ihtiva ettiği ve içerisinde barındırdığı birçok gaye ve özellikler ile muhataplar üzerinde etki bıraktığı bir gerçektir.

Kıssalar muhteva açısından Peygamber kıssaları, salih kulların kıssaları, Efendimiz’in nübüvveti süresince yaşanan kıssalar, Hak-batıl mücadelesi kıssaları, geçmiş ümmetlerin ve toplulukların kıssaları, delalette olanların kıssalarını

²⁰ Şengül, *Kur’an Kıssaları Üzerine*, 55-56.

²¹ Şengül, *Kur’an Kıssaları Üzerine*, 54.

²² Yıldırım, “Kur’an-ı Kerim’de Kıssalar”, 37.

²³ Şengül, *Kur’an Kıssaları Üzerine*, 27.

barındırmaktadır. Kıssaları türleri açısından tasniflendirmek gerekirse genel geçer bir tasniflendirmenin mevcut olmadığını görmekteyiz. Araştırmacıların çalışma alan ve konularına göre tasniflendirmeleri çeşitlilik göstermektedir. Çalışmamıza uygun olarak kıssaların içerik yönüyle ve edebi açıdan tasniflendirilmesini göz önünde bulundurup türlerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

1. İçerik Yönüyle Kıssalar:

1.1.Tarihi Kıssalar: Gerçek ve yaşanmış kıssalardır.²⁴ Bu kıssa türünün dâhiline Enbiya ve ümmetleri arasında cereyan eden kıssaları ve peygamber olmayan şahsiyet ve önemli hâdise kıssaları girmektedir. Peygamber olmayan önemli şahsiyet ve hâdise kıssası bünyesinde birçok kıssa barındırmakla birlikte bu kıssaların mahiyetinin anlaşılabilmesi için Hz. Zülkarneyn²⁵, Ashâbu'l-Karye²⁶, Ashab'ul-Uhdud²⁷ kıssaları örnek gösterilebilmektedir.

1.2. Kur'an'ın Nüzulü Sırasında Ele Alınan Kıssalar: Asr-ı Saadet döneminde meydana gelen olayları ihtiva etmektedir. Özellikle Medine dönemini içine almaktadır.²⁸ Örnek olarak Hendek Gazvesi²⁹, Hudeybiye Antlaşması³⁰, Tebuk Seferi³¹ gösterilebilmektedir. Bunlarla birlikte bu kategori kapsamına alınabilecek birçok olay Kur'an'da yer edinmektedir.

1.3. Gaybi Kıssalar: Ahirette meydana gelmiş ve gelecek olan hâdiseler bu kategoriye girmektedir.³² Ahirette meydana gelmiş olaylara Hz. Âdem'in yaratılışından

²⁴ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 77.

²⁵ Kehf 18/83-93.

²⁶ Yâsîn 36/13-29.

²⁷ Burûc 85/4-10.

²⁸ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 79.

²⁹ Ahzâb 33/9-21.

³⁰ Fetih 48/10-27.

³¹ Tevbe 9/38, 41-52, 81-83.

³² Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 80.

yeryüzüne indirilene kadarki geçen konuları³³, ahirette meydana gelecek hâdiseler için de kıyamet sahneleri, cennet, cehennem tasvirleri örnek gösterilebilmektedir.

2. Edebi Açıdan Kıssalar

2.1. Kısa Kıssalar: Kur'an'da başka ayetlerde detaylıca anlatılmış kıssaların, yaşanmış olayların, seri olarak gayeye ulaşmak için özlü bir şekilde anlatılan kıssalardır. Fil vakası³⁴, Hz. Mûsa kıssasının başka surelerde uzunca anlatılıp Nâzi'ât suresinde kısaca anlatılması örnek gösterilebilmektedir.³⁵

2.2. Uzun Kıssalar: Tarihte vuku bulmuş gerçek olayların detaylarıyla anlatıldığı kıssalardır. Bu tür kıssalara Hz. Yusuf'un kıssası örnek gösterilebilmektedir.³⁶

1.2.2. Kıssaların Temel Özellikleri

Kıssaların bazı anlatım özellikleri vardır. Bunlardan biri kıssaların hedeflenen gayeye ulaşmak için teferruatlar, mekân ve şahıs gibi detaylar üzerinde durmaması, iletmek istediği mesaj ve anlam üzerinde yoğunlaşmasıdır. Genel olarak kıssalarda zaman, şahıs, mekân, kronolojik sıralama gibi detaylara yer verilmemektedir. Zira kıssaların amacı tarihi bir olayı tüm detaylarıyla anlatmak değildir. Bu yüzden muhatabın dikkatini dağıtacak, verilen mesajı ikinci plana atacak detaylar üzerinde durulmamaktadır. Kıssaların bu özelliklerine Ashab-ı Kehf kıssası örnek verilebilmektedir.³⁷ Kur'an'da Ashab-ı Kehf kıssası anlatılırken mağaranın yeri, şahısların sayısı, hangi tarihte meydana geldiği, gençlerin isimleri gibi detaylar verilmemiştir. Çünkü kıssadan alınacak ders ve mesajlar üzerinde durulmakta, belirtilen farazi detaylar önem arz etmemektedir.

³³ Bakara 2/30-39.

³⁴ Fil 105/Sûrenin tamamı.

³⁵ Nâzi'ât 79/15-26.

³⁶ Yûsuf 12/Sûrenin tamamı.

³⁷ Kehf 18/9-26.

Kur'an'da kıssaların diğer anlatım özelliklerinden biri de tekrarlardır. Kıssalara konu olan olay veya şahıslar tek parça halinde anlatılmamaktadır. Kıssalar, farklı yönleriyle farklı yerlerde zikredilmektedir. Bu tekrarlar anlamsız tekrarlardan oluşmamaktadır. Her geçtiği yerde bağlamına göre farklı anlam, üslup ve ayrıntılarla bizlere aktarılmaktadır. En çok tekrar edilen kıssalar arasında Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. Mûsa ve Hz. İbrahim peygamberlerin kıssaları yer almaktadır. Her bir kıssa her tekrar edilğinde farklı bir gayeyi ortaya koymakta ve alınması gereken ibretlere dikkat çekmektedir. Ayrıca kıssaların tekrar olgusu ve bunun detayları Kur'an'ın üstün belagat ve i'cazını göstermektedir.³⁸ Bu özellik açısından Hz. Yusuf kıssası istisnadır. Hz. Yusuf kıssası diğerlerinden farklı olarak tek bir sûrede, bir bütünlük içerisinde bizlere nakledilmektedir.³⁹

Değindiğimiz özelliklerle birlikte kıssalarda temsili ve tasviri anlatım metodu, mufacaat metodu ve kıssaların giriş bölümünde farklı üsluplar kullanılmaktadır. Bu yöntemler aynı zamanda kıssaların edebi yönünü göstermektedir. Bu özellikler ve metotlar kullanılarak muhatapların dikkatleri canlı tutulup, barındırdığı gaye ve hedefleri gerçekleştirmektedir.

1.2.3. Kıssaların Ana Gayeleri

Kıssaların gayeleri, Kur'an'ın amaç ve gayeleri ile örtüşmektedir. Kur'an'ın gayelerini gerçekleştirme yöntemlerinden biridir. Kur'an'da önemli yer ihtiva eden kıssaların birçok gayesi vardır. Gayelerden en mühim ve açık olanları kısaca özetleyebiliriz:

1. Vahiy ve Nübüvvetin İspatı: Kıssaların ilk ve önemli gayelerinden biri Hz. Peygamber'in risaletini ve Kur'an'ın Allah'tan vahiy yoluyla indirildiğini ispat etmektir. Hz. Peygamber ümmi idi. Kur'an'ın muhataplarına bilmedikleri gayb haberleri, geçmiş

³⁸ Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, 265.

³⁹ Yûsuf 12/Sûrenin tamamı.

peygamber ve milletlerin kıssalarını Kur'an vasıtasıyla aktarmaktaydı. Bu durum da Kur'an'ın vahiy yoluyla geldiğinin, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin gerçekliğini kanıtlamaktadır.

*“Biz bu Kur'an'ı sana vahyetmekle (başka konular yanında) en güzel kıssayı da anlatıyoruz. Gerçek şu ki, sen daha önce bunları bilmiyordun.”*⁴⁰

*“Bunlar sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindendir. İçlerinden hangisi Meryem'i himayesine alacak diye kura çekmek üzere kalemlerini atarlarken sen onların yanında değildin; onlar tartışırken de sen yanlarında değildin.”*⁴¹

2. Hz. Peygamber ve Mü'minlere Teselli Vermek ve Gönüllerini Teskin Etmek: Hz. Peygamber ve kendisine tabi olanlar Hakk'a davet yolunda birçok zorluklarla karşılaşmış, işkence, zulüm ve çeşitli saldırılara maruz kalmışlardır. Yaşadıkları zorlukların benzerlerini geçmiş peygamber ve milletler de yaşamışlardır. Kıssalar yoluyla peygamberlerin yaşadıkları zorluklar ve bu zorluklar karşısındaki duruş ve tavırları aktarılmaktadır. Bu kıssalar, Hz. Peygamber ve mü'minlerin gönülleri teskin ve teselli etmiş, zorluklara karşı sabretmelerini kolaylaştırmıştır.

*“Peygamberlerin haberlerinden, senin kalbini kuvvetlendireceğimiz bilgilerin her birini sana anlatıyoruz. Bunlarda sana gerçeğin bilgisi, müminlere de bir öğüt ve bir uyarı ulaşıyor.”*⁴²

*“Andolsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Fakat onlar, yalancılıkla itham edilmelerine ve eziyete uğramalarına rağmen sabrettiler; sonunda yardımımız onlara yetti. Allah'ın sözlerini değiştirebilecek hiç kimse yoktur. Muhakkak ki peygamberlerin haberlerinden bazıları sana da geldi.”*⁴³

⁴⁰ Yusuf 12/3.

⁴¹ Âli İmran 3/44.

⁴² Hûd 11/120.

⁴³ En'am 6/34.

3. Muhatapların Tefekkür Edip İbret ve Ders Almalarını Sağlamak:

Kıssalarda eski kavimlerin başlarına gelen olumlu ve olumsuz durumlar, iyilik ve kötülük çatışması ve bu çatışmaların neticesi yer almaktadır. Bu bağlamda akıl sahiplerinin kıssalarda yer alan geçmiş kavim ve milletler, peygamberler ve diğer şahısların başlarına gelenlerden ibret ve ders almaları, böylece iyiliğe yönelip kötülükten sakınmaları hedeflenmektedir.

“Andolsun onların kıssalarında akıl sahipleri için ibretler vardır.”⁴⁴

“(Bedir’de) karşı karşıya gelen şu iki grupta sizin için büyük bir ibret vardır: Biri Allah yolunda çarpışan (mümin) grup, diğeri ise gözleriyle bunları kendilerinin iki misli imiş gibi gören kâfir grup. Allah dilediğini yardımıyla destekler. Elbette bunda basiret sahipleri için büyük bir ibret vardır.”⁴⁵

4. Peygamberlerin ve Tebliğ Ettikleri Dinlerin Bir Olduğunu Göstermek: Hz.

Âdem’den Hz. Muhammed’e kadar tüm peygamberlerin ortak gayesi gönderildikleri kavim ve milletleri Allah’ın birliğine, tevhid inancına davet etmektir. Tüm peygamberlerin çağrısı yalnız Allah’a iman ve kulluk etmeleri üzerinedir. Kur’an’da peygamber kıssaları ile tüm peygamberlerin tebliğ ettiği dinin aynı kaynaktan geldiği ve tüm dinlerin bir olduğu yani “İslam” olduğunu göstermek kıssaların gayelerinden biridir.

“Senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki ona, “Benden başka ilâh yoktur, şu halde bana kulluk edin” diye vahyetmiş olmayalım.”⁴⁶

“Yoksa Ya’kûb son nefesini verirken siz orada mıydınız? O sırada Ya’kûb oğullarına, “Benden sonra kime kulluk edeceksiniz?” demiş; onlar da “Senin, ataların

⁴⁴ Yusuf 12/111.

⁴⁵ Âl-i İmrân 3/13.

⁴⁶ Enbiya 21/25.

İbrâhim, İsmâil ve İshak'ın ilâhı olan tek Tanrı'ya kulluk edeceğiz; biz sadece O'na teslim olduk” demişlerdi.”⁴⁷

5. İman Esaslarını Açıklamak: Temel Kur'anî esaslar; peygamberlik, tevhid ve ahirete iman gibi imanî ve dînî konulardır. Bu konular aynı zamanda kıssaların da temel esasları arasında yer edinmektedir. Kur'an, nazil olduğu toplumun şirkten uzaklaşmaları ve tevhid inancına dönmeleri gayesiyle içeriğinde farklı metodlar barındırmaktadır. Bunlardan biri kıssalardır. Kıssa aracılığıyla Kur'an, temel imanî esasları aktarmakta, imanî esasları mü'minlerin zihin ve kalplerine yerleştirmeyi gaye edinmektedir.

“Andolsun ki biz her ümmete, “Allah'a kulluk edin, sahte tanrılardan uzak durun” diyen bir elçi gönderdik. Onlardan kimini Allah doğru yola iletti, kimileri de saptırılmayı hak ettiler. Yeryüzünü dolaşın da hak dini yalanlayanların âkıbetinin ne olduğunu görün.”⁴⁸

6. Müminleri Şeytandan Sakındırmak: Kur'an, Hz. Âdem'in yaratılışından beri insanlığa düşman ve insanları doğru yoldan saptırma eylemi içinde olan şeytana karşı mü'minleri uyarmaktadır. Kıssaların gayelerinden biri de insanları apaçık olan bu düşmana karşı ikaz etmektir. Kıssalar aracılığıyla şeytanın düşmanlığını canlı ve çarpıcı bir şekilde aktarılmakta, şeytanın tuzaklarına düşülmemesi ve onun hileleri karşısında uyanık olunması gerektiği hatırlatılmaktadır.

“Ey Âdemoğulları! Şeytan, anne babanızı ayıp yerlerini birbirine göstermek için elbiselerini soyarak cennetten çıkardığı gibi sizi de aldatmasın. Çünkü o ve yandaşları, sizin onları göremeyeceğiniz yerden sizi görürler. Şüphesiz biz şeytanları inanmayanların yoldaşları yaptık.”⁴⁹

⁴⁷ Bakara 2/133.

⁴⁸ Nahl 16/36.

⁴⁹ A'râf 7/27.

1.2.4. Kur'an'da Peygamber Kıssaları ve Mahiyeti

Kur'an'da yer alan kıssa türlerinden biri de Peygamber kıssalarıdır. Peygamber kıssaları, Kur'an'daki kıssa türleri arasında yüzdelik olarak en çok yer ihtiva edendir. Yapılan bir çalışma neticesinde Peygamber kıssalarının genel kıssa türleri içinde oranı %72,7 olduğu belirtilmiştir.⁵⁰

Nebilerin sayısına dair farklı rivayetler vardır. Kur'an'da sayıları belirtilmemekte, kıssalarının bildirilmediği birçok resul gönderildiği ifade edilmektedir “*Senden önce de elçiler gönderdik; onlardan sana hayat hikâyelerini anlattıklarımız var, anlatmadıklarımız var.*”⁵¹ Kur'an'da sadece 28 Peygamber adı zikredilmektedir. Bu isimlerden Hz. Lokman, Hz. Zülkarneyn ve Hz. Üzeyir'in İslam âlimleri tarafından peygamber mi yoksa veli mi olduklarına dair ihtilaf edilmiş ve görüş birliği sağlanamamıştır. Kur'an'da bazılarının sadece ismi zikredilmiş bazılarının da ismi anılmasıyla beraber kıssaları da bildirilmiştir. İsmi anılan peygamberler: “Hz. Âdem, Hz. İdris, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Sâlih, Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. Lût, Hz. Ya'kûb, Hz. Yûsuf, Hz. Eyyûb, Hz. Zülkifl, Hz. Şuayb, Hz. Mûsa, Hz. Hârûn, Hz. İlyas, Hz. Elyesa', Hz. Yûnus, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahyâ, Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed”.

Adı zikredilen bazı peygamberlerin kıssaları uzun ve tafsilatlı olarak bizlere aktarılırken bazı peygamberler hakkında ise kısa ve çok az bilgi verilmiştir. Hz. İdris, Hz. İsmail, Hz. İshak, Hz. İlyas, Hz. Elyesa', Hz. Zülkifl ve Hz. Yahya peygamberler Kur'an'da peygamber oldukları bildirilip kıssalarına uzunca yer verilmeyen ve kısaca faziletlerinden bahsedilen isimlerdir. Kur'an'da kıssası uzunca anlatılan peygamberler arsında Hz. Mûsa, Hz. Yusuf, Hz. İbrahim, Hz. Âdem ve Hz. Îsa yer almaktadır. Aynı

⁵⁰ Osman Eyüpoğlu, “Günümüze Bakan Yönleriyle Peygamber Kıssaları”, *XI. Kur'an Sempozyumu Kur'an ve Risalet*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2009), 106.

⁵¹ Mü'min, 40/78.

zamanda Kur'an'da kıssaları farklı pasajlar halinde farklı ayetlerde zikredilen peygamberlerdendirler.

Hz. Âdem'den Hz. İsmâ'ya kadar tüm peygamberler tevhid akidesini yaymak, insanları Hakk'a kulluk etmeye davet etmek üzere görevlendirilmişlerdir. Bu doğrultuda sapkınlık, gaflet ve delalet içerisinde bulunan, başka ilahlar edinip Allah'a şirk koşan kavimleriyle mücadele etmişlerdir. Kıssalarda peygamberlerin mücadeleleri, çabaları, yaşadıkları zorlukları, mucizeleri, kavimlerin helak oluşları ve helak oluş nedenleri aktarılmaktadır. Bu aktarılanlar ile daha önce değinilen gayelerin gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir.

Peygamberlerin kavimleri ile yaşadıklarının anlatılmasının yanı sıra muhsin, şükreden, sabırlı, mütevazı, çokça ibadet eden, dürüst, merhametli ve iffetli vb. olumlu; yalancı, nankör, kibirli, kıskanç, müfsid, zalim ve iftiracı vb. olumsuz insan tiplerini de gözler önüne serilmektedir. Her peygamber kıssasında peygamberlerin farklı özellikleri öne çıkmakta ve inananlara model şahsiyet olarak sunulmaktadır.

1.3. EĞİTİM VE DİN EĞİTİMİNDE KISSALARIN ÖNEMİ

Eğitimde kıssaların varlığı ve kullanımı insanlık tarihi kadar eskidir. Kıssa anlatımı sözlü gelenekler arasında yer almaktadır. Bu sözlü gelenek ile kıssa, geçmişten günümüze düşünce ve fikirleri ileten; dini, ahlaki ve kültürel değerleri nesilden nesile aktaran; bireye bireysel ve toplumsal değerleri kazandıran bir araç görevini üstlenmiştir. İslam eğitim tarihinde ise kıssa kullanımı Hz. Peygamber dönemi ile birlikte başlamaktadır. Hz. Peygamber Mekke ve Medine döneminde mü'minlere yönelik birçok eğitim metodunu kullanmıştır. Bunlardan biri de kıssa metodudur. Mü'minlerin gönlünü teskin etmek, onları eğitmek, doğruyu göstermek vd. birçok gayeden dolayı bu metodu kullanmıştır. Kullandığı kıssalar ise genellikle İslam'ın başvuru kaynağı Kur'an'da geçen kıssalardır. Bu kıssalar Hz. Peygamber'e vahiy yolu ile bildirilmiştir. Hz. Peygamber'in mü'minlere kıssa metodunu kullandığını rivayet edilen hadislerde görebilmekteyiz.

Geçmişten günümüze eğitimde kullanılan kıssa, etkili bir öğretme/öğrenme yöntemidir. Bu öğretme yöntemi ile eğitimde önemli yer edinen birçok hedefin gerçekleştirilmesi sağlanmakta ve öğrenmeyi kolaylaştırmaktadır. Bunlardan bazıları öğrenmede model alma, empati ve özdeşimin kurulmasıdır.⁵²

Kıssalar, daha önce belirttiğimiz gibi zaman, mekân ve şahıs üzerinde durmamakta, fazla detay vermemektedir. Kıssalarda asıl olan bizlere iletmek istediği anlam ve mesajdır. Bu özelliği kıssalarda geçen kişilerin tutum ve davranışlarını göz önüne sermekte, bu durum da rol model alma, empati ve özdeşimin kurabilmesini kolaylaştırmaktadır. Kıssalarda yer alan kişilerin zahiri görünüşlerinden ziyade onlara biçilen rol ve meydana gelen olaylar üzerinde durulması öğrenenin kıssayı okurken kıssadaki kahramanlarla daha yakın temas kurmasına, gereksiz detaylara takılmayıp daha iyi empati ve özdeşim kurmasına imkan vermektedir.⁵³ Öğrenenin kıssalardaki kahramanlar ile bu şekilde empati ve özdeşim kurması kıssalardan edindiği tecrübeyi hayata aktarmasını mümkün hale getirmektedir. Empati ve özdeşim kurarak bir nevi tecrübe edinmiş olmaktadır. Zira hayatta her şey bizzat şahsın deneyimlemesiyle öğrenilmemektedir. Bazen sözlü aktarım bazen de gözlem ile deneyimler elde edilmekte ve öğrenme gerçekleşmektedir. Kıssalar da bu yönüyle eğitim ve öğretimde önemli yer edinmektedir.

“...hikâye okuyan ya da dinleyen kimse, oradaki kahramanların rolleri ile çok hızlı bir biçimde empati kurmakta; kahramanların yerine kendini koyup mizaç ve vasıfları itibariyle kendine uygun veya en yakın görünen biriyle özdeşleşmektedir. Hikâyelerdeki kahramanlar, öyküsel formlar içinde -örneğin komedi, trajedi, mutlu sonla biten gibi- kendilerine ait rolleri oynamaktadırlar. Bu roller ve hikâyenin kurgusu, okuyucunun kendi yaşamı içinde başkalarıyla olan

⁵² Macit Yılmaz, “Değerler Eğitiminde Etkin Bir Materyal Olarak Kur’an Kıssaları ve Kullanılışı”, *İslami İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 142.

⁵³ Yusuf Batar, “Kur’an Kıssalarındaki Rol Modellerin Eğitsel Değerleri”, *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*, ed. Yavuz Ünal vd. (Ordu: Ordu İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016) 192.

ilişkilerinin detaylandırılmasına yardımcı olmaktadır. Hikâyenin eğitimde önemli ve etkin bir yöntem olması, bu özdeşleşmeden kaynaklanmaktadır.”⁵⁴

Kur'an'da geçen tüm kıssalarda olmakla birlikte özellikle peygamber kıssalarında yalancı, kıskanç, iftiracı, kibirli, zorba gibi olumsuz; merhametli, sabırlı, iffetli, hoşgörülü gibi olumlu insan tipler ve benzer şekilde olumlu-olumsuz insan davranışları yer almaktadır. Öğrenen, kıssaları dinlediğinde veya okuduğunda kendisini kıssadaki kahramanların yerine koyabilmekte, bu olumlu-olumsuz insan tipler ve davranışları hakkında akli muhakeme yapabilmektedir. Bu akli muhakemeler neticesinde kıssalardan elde edilen ibret, ders ve değerler günlük hayata aktarılabilir. Kıssalardaki kahramanlarla empati yapılabilmesi, özdeşim kurulabilmesi ve kıssalardan elde edilenler bireyin kıssalardaki kahramanları rol model edinmesine imkan vermektedir. Kıssalarda meydana gelen olayların önemli bir kısmı her devir ve dönemde her insanın yaşayabileceği durumlardır.⁵⁵ Birey kendi hayatında benzer olumlu-olumsuz durumlarla karşılaştığında bu durumlarla nasıl başa çıkması, bu durumlar karşısında nasıl davranması ve ne yapması gerektiğine dair kıssalardaki kahramanları rol model edinebilmektedir. Bu durum da kıssaların önemli eğitsel yönlerinden biridir.

“Kıssalarda olumlu-olumsuz şekillerde sonuçlanan, bazen dünyevi bazen uhrevi mükâfatlarla veya cezalarla ilişkilendirilen birçok olay anlatılmaktadır. Söz konusu olaylarda aktif bir şekilde rol alan rol modellerin davranışlarıyla ilgili olarak okuyucuyu derinden etkileyen bazı olumlu veya olumsuz neticelerden bahsedilmektedir. Böylece “başkalarının tecrübeleri” okuyucu için de ciddi bir öğrenme imkânına dönüşmektedir. Öğrenmeyi destekleyen bu tür “dolaylı yaşantılar” öğrencide kalıcı izli kişilik özelliklerinin oluşmasına imkân oluşturacaktır.”⁵⁶

⁵⁴ Muhittin Okumuşlar, “Din Eğitiminde Etkili Bir Yöntem Olarak Hikâye”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2006), 1/240.

⁵⁵ Adem Akıncı, “Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2004), 47.

⁵⁶ Batar, “Kur'an Kıssalarındaki Rol Modellerin Eğitsel Değerleri”, 1/199.

Kıssaların eğitimdeki bir diğer önemi muhtevasında barındırdığı değerler ile değer aktarımının yapılabilmesi ve din eğitiminin başlıklarından biri olan değerler eğitimi için zengin bir içeriğe sahip olmasıdır. Kur'an'da yer edinen peygamber ve diğer önemli şahsiyetlerin kıssalarında başta dini ve ahlaki olmak üzere birçok değer yer almaktadır. Her bir kıssada birden fazla değer yer edinebilmekle birlikte öne çıkan bazı değerler vardır. Hz. Eyyüp'te sabır, Hz. Yusuf'ta iffet, Hz. Mûsa'da merhamet, Hz. Zekerîyya'da dürüstlük ve Hz. İbrahim'de tevekkül değerlerinin ön plana çıkması gibi. Kıssanın kahramanı olan peygamber veya diğer şahsiyetlerin kıssalarda öne çıkan değerlerle tam manasıyla kişilikleriyle bütünleşik bir şekilde bizlere aktarılmaktadır. Onlar vasıtasıyla bu değerlerin önemi, hayattaki yansıması görülebilmektedir. Kıssalar ile öğrenene dini ve ahlaki değerlerin kazandırılabilmesi ile birlikte dini prensiplerinin öğretilmesinde de etkili bir materyal olarak kullanılabilir. Helal, haram, doğru, yanlış, iyi ve kötü gibi konularda kıssaların bilgilendirici anlatımı ile dini prensiplerin öğretimi kolaylaşmaktadır.

Din eğitiminde soyut konular yer almaktadır. Öğrenenin bulunduğu gelişim basamağına göre soyut konuların anlaşılabilmesi için farklı metodlar kullanılmaktadır. Bunlardan biri de kıssalardır. Kıssa metodu ile Allah, peygamber, cennet, cehennem, ölüm, ahiret, dua gibi soyut konular somutlaştırılarak anlatılabilmekte, öğrenenin konuyu anlaması kolaylaşabilmekte ve kalıcı öğrenme gerçekleşebilmektedir. Kıssaların soyut konuların somutlaşmasında önemli katkısı olduğu gibi bireyde özellikle de çocuklarda din dilinin gelişmesine de önemli katkı sağlamaktadır.⁵⁷

“Bir konunun soyut biçimde anlatılması ya da soyut kavramların yine soyut olarak anlatılması, bir diğer ifadeyle anlatılan konunun yaşanılabilir nitelikte örneklendirilmeden sunulması, öğrenmeyi geciktirir. Özellikle gelişim evrelerine göre anlama ve öğrenme seviyesi bu durumu daha belirgin hale getirir. Bu yüzden

⁵⁷ Akıncı, “Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri”, 56.

hikâye, hem soyut kavramların anlaşılması, hem de anlatılan konunun somut örneklerle ifade edilmesi açısından farklı bir önem taşımaktadır.”⁵⁸

Kıssalar sınıf yönetiminde de kullanılabilen etkili bir yöntemdir. Kıssalar anlatıldığında öğrenenin gözünde bir film sahnesi gibi geçmekte ve zihne canlılık katmaktadır. Bu özelliğinden dolayı öğreten dersin girişinde, derse henüz başlamadan öğrenenlerin dikkatini toplamak ve odaklanmalarını sağlamak için kıssa yöntemini kullanabilmektedir. Benzer şekilde ders esnasında dikkatleri dağılan öğrenenlerin dikkatlerini toplamak, onları tekrardan derse döndürmek için etkili bir metottur.

Kıssalar kuru bir anlatımla eğitimde kullanılan bir metod değildir ve olmaması gerekmektedir. Bizlere sunduğu materyaller ile öğretmenin birçok farklı yöntem kullanmasıyla kalıcı ve etkili öğrenme sağlanabilmektedir. Bunlar “örnek olay incelemesi, drama, problem çözme gibi yöntemlerin uygulanmasında kullanılabilecekleri gibi hikâye tamamlatma, ben olsaydım ne yapardım, hikâyeye başlık bulma, hikâyede işlenen temayı resim, şiir vb. farklı bir ifade biçimiyle yansıtmaya gibi”⁵⁹ yöntem, teknik ve etkinliklerdir. Günümüz eğitiminde kıssa veya hikâyeler genellikle örnek olay incelemesi metodu çerçevesinde kullanılmaktadır.

Özetle kıssalar eğitim ve din eğitiminde önemli ve etkili bir metottur. Öğrenenin rol model edinmesini, empati ve özdeşim kurmasını kolaylaştırması ve değerler eğitimi için materyal sunması yönleriyle eğitimde önemli bir yeri ihtiva etmektedir. Kıssalar ile sınıf yönetimi kolaylaşmakta, öğrenenin din dili gelişmekte, soyut kavram ve konular somutlaştırılarak öğrenmesi sağlanmaktadır. Öğrenenin zihni canlı tutularak bilişsel ve duyuşsal açıdan öğrenme gerçekleşmektedir.

⁵⁸ Muhittin Okumuşlar, “Din Eğitiminde Etkili Bir Yöntem Olarak Hikâye”, 237.

⁵⁹ Yusuf Batar, “Kur’an Kıssalarının Bazı Eğitsel Özellikleri”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2016), 91.

Ancak tüm bu olumlu ve önemli yanlarıyla birlikte eğitimde kıssa kullanımında dikkat edilmesi gereken hususlar vardır;

- Kıssa kullanımı belli bir plan ve program çerçevesinde eğitime dâhil edilmelidir.⁶⁰
- Eğitimde kullanılacak kıssa, öğrenenin bulunduğu gelişim basamağı göz önünde bulundurularak belirlenmeli ve buna göre anlatım metodu seçilmelidir.⁶¹ Örnek olarak ilkokul seviyesinde bir öğrenciye Hz. İsmail'in kurban edilme kıssasının anlatılması öğrencinin dini algı ve anlayışında olumsuz iz bırakabilmektedir.
- Anlatılan kıssa tüm dersi kapsamamalı, belli bir uzunlukta tutulmalıdır. Anlatılan kıssanın çok uzun olması öğrenciyi sıkabilmekte ve hedeflenen kazanımların elde edilmesine engel olabilmektedir. Hz. Yusuf veya Hz. Mûsa kıssaları gibi Kur'an'da yer alan uzun kıssalar eğitimde tercih edilecekse belli bir sınırlamayla kullanılmalıdır.
- Öğrenen kıssanın neden anlatıldığını, dinlerken ne düşünmeleri gerektiğini bilmeli ve kıssanın ana fikri verilmelidir.⁶²
- Kıssalar güncel hayat ile bağlantı kurularak anlatılmalı, öğrencilerin kıssaları kendi yaşamlarına ayna tutmaları sağlanmalı.

Bu hususlara dikkat edilmediğinde beklenen olumlu etkiler görülmeyebilir, hedeflenen kazanımlar elde edilmeyebilir. Bunlarla birlikte öğrenenin olumsuz dini tecrübe edinmesine neden olabilir.

1.4. PEYGAMBER KISSALARININ DİN EĞİTİMİNDE YERİ

Kıssalar çocukluk döneminden yetişkinlik dönemine kadar her gelişim basamağında, örgün ve yaygın eğitimde kullanılmaktadır. Öğrenenin gelişim düzeyi ve bulunduğu gelişim basamağına göre kıssalar farklı yönleriyle ele alınmakta ve farklı

⁶⁰ Yılmaz, "Değerler Eğitiminde Etkin Bir Materyal Olarak Kur'an Kıssaları ve Kullanılışı", 144.

⁶¹ Akıncı, "Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri", 58.

⁶² Beyza Bilgin, "Ahlak Terbiyesinde Dini Hikâyeler", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 1 (1994), 53.

öğretim yöntemi ile eğitimde kullanılmaktadır. Bu başlık altında kıssaların eğitimdeki önemine değindikten sonra çocukluk ve gençlik dönemindeki yerine değinilecektir. Kıssaların her gelişim basamağında nerede, nasıl ele alındığını incelenecektir. Yetişkinlik döneminde kıssaların önemi ve yerine ikinci bölümde değineceğimiz için bu bölümde sadece çocukluk ve gençlik dönemi ele alınacaktır.

1.4.1. Çocukluk Dönemi Din Eğitiminde Peygamber Kıssaları

Bireyin yaşam döngüsü boyunca biyolojik, duyuşsal, bilişsel, dini gelişimler ve değişimler meydana gelmektedir. Bu gelişimlerin daha iyi incelenip anlaşılması için bireyin yaşam döngüsü dönemlere ayrılmaktadır.⁶³ Bu dönemler çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemleridir. Gelişim sürecindeki ilk basamak bireyin doğumu ile başlatılan çocukluk dönemidir. Çocukluk dönemi en önemli gelişim dönemidir. Yapılan araştırma ve çalışmalar da daha çok çocukluk dönemi üzerinedir. Çünkü çocukluk döneminde diğer dönemlerin temeli oluşmakta, bireyin kişiliği ve ahlaki yönleri şekillenmektedir.⁶⁴ Çocukluk dönemi de kendi içinde dönemlere ayrılmaktadır. Yapılan çalışmalar neticesinde her çalışmanın ortaya koyduğu çocukluk dönemi yaş aralığı ve isimlendirmeler farklılık gösterse de genel olarak çocukluk dönemini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Bebeklik dönemi (0-2 yaş)
- İlk çocukluk dönemi (2-6 yaş)
- Son çocukluk dönemi (Kızlarda 6-11 yaş; erkeklerde 6-13 yaş)⁶⁵

⁶³ İsmail Arıcı, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, ed. İbrahim Turan – Bayramali Nazıroğlu (Ankara: Bilay Yayınları, 2020), 221.

⁶⁴ Mustafa Köylü, “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”, *AÜİFD* 11 (2004), 137.

⁶⁵ Haluk Yavuzer, *Çocuk Psikolojisi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988), 31.

1.4.1.1. Gelişim Özellikleri

Bilişsel, fiziksel, ahlaki, kişilik ve psiko-sosyal gelişim alanlarında çalışmalar yapılmış ve kuramlar geliştirilmiştir. Her kuram çalışma alanı ile ilgili bireyin gelişim özelliklerini ortaya koymaktadır. Eğitim ve din eğitiminde birey bütüncül ele alınıp yapılan tüm bu çalışmalar neticesinde ortaya konulan gelişim dönemlerine özgü özellikler göz önünde bulundurulmaktadır. Yapılan çalışmalar ve kuramlar neticesinde çocukluk döneminde eğitim açısından tespit edilen ve eğitimde plan ve program düzenlenirken dikkat edilmesi gereken gelişim özellikleri; yapaycılık, animizm, egosantrizm, taklit, kolay inanılabilirlik, soru sormaya düşkünlüktür ve somut işlemler döneminde olmasıdır.

Bu dönemde yapaycılık ve animizm (canladırma) düşüncesi hâkimdir.⁶⁶ Yapaycılık ile doğal olaylara birinin neden olduğu düşüncesi, animizm ise canlı olmayan bir nesneye canlılık özelliği katıp onun canlı olduğu düşüncesidir. Benmerkezci (egosantrizm) özellik ön plana çıkmaktadır. “Benmerkezcilik daha çok bir şeyi başkasının açısından görmeme ya da başkalarının duygularını ve gereksinimlerini fark etme konusundaki yetersizlik anlamına gelir.”⁶⁷ Çocuk, bu özelliği ile kendi gördüğü, duyduğu, hissettiği ve bildiği şeylerin herkesin bildiğini, gördüğünü, hissettiğini zanneder. Bu dönemde taklit özelliği de ön plana çıkmaktadır. Çocuk, anne-baba olmak üzere çevresindeki bireylerin söz ve davranışlarını taklit etmektedir. Bu özelliklerle birlikte eğitim ve din eğitimde çocukluk döneminde göz önünde bulundurulması gereken en önemli gelişim özelliği somut işlemler döneminde olmasıdır. “Yani gözüyle gördüğü ve duyu organlarıyla hissettiği eşya ve olaylar üzerindeki çok boyutlu bir mantıksal düşünme biçimine sahiptirler”.⁶⁸

Çocukluk dönemi gelişim özellikleri ile birlikte dini gelişim özellikleri vardır. Din eğitiminde bireyin bu gelişim özellikleri üzerinde durulması gerekmektedir. Bu gelişim

⁶⁶ Marry J. Gander – Harry W. Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, çev. Ali Sönmez vd. (Ankara: İmge Kitabevi, 2001), 265.

⁶⁷ Gander – Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, 259.

⁶⁸ Arıcı, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, 223.

özellikleri dikkate alınmadan düzenlenen din eğitimi programlarında çocuk üzerinde olumsuz kalıcı iz bırakabilmekte, olumsuz dini tecrübe edinebilmesine neden olabilmektedir. Çünkü çocukluk dönemi Allah tasavvurunun oluştuğu, dini inanç oluşumunun başladığı, değer yargılarının şekillendiği, din dili, dua ve ibadet gelişiminin başladığı dönemdir. Çocukluk döneminde gelişim özellikleri göz önünde bulundurulmayıp sağlıklı bir din eğitimi verilmediğinde birey gençlik ve yetişkinlik döneminde dini problemler yaşayabilmektedir.

“Araştırmalar, çocukluk yıllarındaki deneyimlerin büyük bir kısmının yetişkinlikte bireyin kişilik yapısını, alışkanlıklarını, inanç ve değer yargılarını şekillendirdiğini ve sağlam bir kişiliğin temellerinin çocukluk döneminde atıldığını ortaya koymuştur. Buna göre bireyin gençlik ve yetişkinlik dönemlerindeki dini tutum ve davranışlarının temellerinin oluşmasında ve şekillenmesinde, onun çocukluk döneminde aldığı din eğitiminin niteliği belirleyici olacaktır. Çocukluk döneminde, dinin temel kaynaklarına ve bilimsel temellere dayalı din eğitimi, bireyin ileride sağlıklı bir dini duygu ve inanç gelişimine katkı sağlayabileceği gibi, olumsuz ve bilimsel temeli olmayan din eğitimi de bireyin sağlıklı bir dini gelişim göstermesine, dinden uzaklaşmasına hatta ruhsal sorunlar yaşamasına neden olabilecektir.”⁶⁹

Çocukluk dönemi, gelişimin hızlı olduğu bir dönemdir. Çocuğun bulunduğu her yaşta farklı bir değişim gözlenmekte ve ihtiyacı değişmektedir. Çocukluk dönemi dini gelişim özellikleri de çocuğun bulunduğu yaş aralığına göre değişmektedir. Çocuğun doğumu ile başlayıp ileri yaşlarını etkileyen temel ihtiyaçları arasında “sevgi” ve “himaye altında” bulunma yer almaktadır.⁷⁰ Bu ihtiyaçlar özellikle 0-2 yaş aralığında bulunan çocuk için önemli olmakla birlikte bireyin bütün hayatı boyunca var olan temel güdülerdendir. Çocuğun başta anne-baba olmak üzere çevresi tarafından sağlanan himaye

⁶⁹ Hasan Dam, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü, (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2023), 57-58.

⁷⁰ Arıcı, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, 227.

altında bulunma, güven, sevgi ve şefkat duygusu “dini yaşayışın esas çekirdeğini teşkil eden, Allah’ın yardımına sığınma ve O’na bağlanma duygusuna çok benzer”.⁷¹ Bu nedenden dolayı bu ihtiyaçlar çocuğun dini eğiliminin ortaya çıkmasının ve dini gelişiminin başlangıcı kabul edilmekte, Allah inancının temelini oluşturmaktadır.⁷²

Çocukluk dönemi dini gelişim özelliği arasında “kolay inanırlık” özelliği yer almaktadır.⁷³ Çocuk, inancın sebebini araştırmaya yetecek potansiyeli olmadığı ve duyguları bu dönemde düşüncelerine oranla daha belirgin olduğu için aktarılanı akıl yürütmeden, itiraz etmeden kabul eder.⁷⁴ Çocuğun bir diğer dini gelişim özelliği “taklit”tir.⁷⁵ İbadet ve dualara ilginin yüksek olduğu bu dönemde çocuk, başta ailesi olmak üzere çevresindeki bireylerin dini davranışlarını taklit eder.⁷⁶ Küçüklükten beri dine karşı var olan ilgi ve istek ile yetişkinleri rol model edinir, dini söz ve davranışları öğrenme gerçekleşir ve alışkanlık kazanır.⁷⁷ “Böylece taklit ve özdeşleşme yoluyla başlayan dini yaşayış, çevrenin dini havasına ve çocuğun ferdi kabiliyetine göre yavaş yavaş gelişip derinleşerek kişiliğe mal olur.”⁷⁸ Çocukta “soru sormaya düşkünlük” özelliği dini gelişim özellikleri arasında yer alır.⁷⁹ Çocuk etrafında gördüğü, olup bitenlerin ne olduklarını anlamak, nedenlerini öğrenmek için başta ebeveynleri olmak üzere etrafındaki bireylere soru sorar. Dini konular da çocukların merakını celbeden ve hakkında soru sorulan konulardır. Çocuk, cennet, cehennem, peygamber, melek-şeytan gibi konular hakkında sorular sormakla birlikte Allah’ın zatı, gücü ve fiilleri hakkında sorular yoğunluk kazanmaktadır.⁸⁰ 3 yaşından itibaren çocuğun dini konular hakkında sorular sorması dini ilginin uyandığını göstermektedir.⁸¹ Bir diğer önemli çocukluk dönemi dini gelişim

⁷¹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 253.

⁷² Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 253.

⁷³ Dam, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, 69.

⁷⁴ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 254.

⁷⁵ Dam, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, 69

⁷⁶ Faruk Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2016), 99.

⁷⁷ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 255.

⁷⁸ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 255.

⁷⁹ Arıcı, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, 224.

⁸⁰ Dam, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, 72.

⁸¹ Karaca, *Dini Gelişim Psikolojisi*, 98.

özelliği antropomorfik düşüncedir.⁸² Çocukta soyut düşünce gelişmediği için insani özellikleri Allah’a atfedip O’nu insan şeklinde düşünür.⁸³ Kolay inanırlık, taklit, soru sormaya düşkünlük, antropomorfik düşünce biçimi ilk çocukluk dönemi denilen 3-6 yaş dini gelişim özellikleri arasında yer almaktadır.⁸⁴

Son çocukluk dönemi olarak adlandırılan 7-13 yaş arası dini gelişim özellikleri arasında “sebeplilik” kavramı gelişmeye başlar.⁸⁵ Bu dönemde bütün olayların arkasında var olan ilk sebep arayışına giren çocuk Allah’a yönelir.⁸⁶ Bu durum çocukta din arayışının başladığını göstermekte, dini uyanışa neden olmaktadır.⁸⁷ 8 yaşından itibaren çocuğun bilişsel gelişimi ile birlikte antropomorfik düşünce biçimine yönelik Allah tasavvuru hafiflemeye başlar, Allah tasavvuru açıklık kazanır.⁸⁸

Çocukluk döneminde düzenlenen eğitim programları çocuğun tüm gelişim özelliklerini göz önünde bulundurmalıdır. Din eğitiminde tüm gelişim özellikleri ile birlikte dini gelişim özelliklerine de dikkat edilerek din eğitimi planlanmalıdır. Dini gelişim özellikleri temel alınarak din eğitiminde birçok yöntem ve metod kullanılmaktadır. Bunlardan biri de kıssa veya hikâye metodudur. Daha önce belirttiğimiz gibi kıssa metodu eğitim ve din eğitimine birçok olumlu katkı sağlamaktadır. Çocukluk dönemi din eğitiminde kıssa metodunun kullanımı ile model alma, taklit, özdeşleşme gerçekleşmekte ve soyut konuların anlaşılması sağlanmaktadır.

1.4.1.2. Peygamber Kıssalarının Yeri

3-6 yaş çocukluk dönemine okul öncesi, ilk çocukluk, erken çocukluk gibi farklı isimlendirilmeler yapılmıştır. Bu yaş aralığındaki çocuk aile içinde, yuva, kreş veya

⁸² Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022), 168.

⁸³ Karaca, *Dinî Gelişim Psikolojisi*, 114.

⁸⁴ Arıcı, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, 224.

⁸⁵ Arıcı, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, 225.

⁸⁶ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 263.

⁸⁷ Arıcı, “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, 225.

⁸⁸ Mustafa Köylü-Bayram Nazıroğlu, “İlköğretimde Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü-Nurullah Altaş (İstanbul: Ensar Yayınları, 2020), 160.

anasınıflarında eğitim görmektedirler.⁸⁹ Bu dönemde din eğitimi ise DİB'e bağlı Kur'an kursları, özel kreşler veya cemaat ve cemiyetlerde verilmektedir.⁹⁰ Bununla birlikte okul öncesi dönemde örgün eğitimde de değerler eğitimi verilmektedir.⁹¹ MEB, okul öncesi eğitim programında "milli, ahlaki, insani ve kültürel değerleri"⁹² benimsetmeyi hedeflemektedir. DİB'e bağlı 4-6 yaş Kur'an kurslarında değerler eğitimi kazanımları arasında saygı, işbirliği doğruluk, dürüstlük, sorumluluk, yardımlaşma, paylaşma, empati, adalet, sabır, sevgi, merhamet değerleri yer almaktadır.⁹³ Değerler eğitimi bağlamında okul öncesi dönemde peygamber kıssaları iyi bir materyal olarak kullanılabilir. Peygamber kıssaları barındırdığı değerlerle öğrencilere materyal sunabilmektedir. Peygamber kıssaları hikâye yöntemi, drama yöntemi, anlatım tekniği ile aktarılabilir. Bunlarla birlikte eğitim materyali olarak kitaplar da okul öncesi eğitimde kullanılmaktadır.⁹⁴ Okul öncesi dönemde bulunan çocuklara yönelik Peygamber hikâyeleri kitapları telif edilmiştir. Okul Öncesi din eğitiminde özellikle DİB 4-6 yaş Kur'an kurslarında bu kitaplar yardımcı materyal olarak kullanılabilir.⁹⁵ Sadece yaygın eğitimde değil aynı zamanda aile içi eğitimde de etkili bir materyaldir. Örnek mahiyetinde okul öncesi çocukluk dönemine yönelik yayımlanmış bazı peygamber hikâyeleri kitaplarının isimlerini belirtebiliriz:

- Özkan Öze, Peygamber Hikâyeleri Okul Öncesi (10 Kitap Seti), DİB Yayınları: Ankara, 2017.

⁸⁹ İsmail Sağlam, "Okul Öncesi Eğitimde Sözlü Öğretim ve Din Eğitimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 10/1 (2001), 195.

⁹⁰ İlyas Erpay, "Gerekçilik İlkesi Temelinde Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 1322.

⁹¹ Akif Akto - Semra Akto, "Okul Öncesi Değerler Eğitiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler (Nitel Bir Araştırma)", *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2017), 1078.

⁹² MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü, *Okul Öncesi Eğitim Programı*, (Ankara: 2013) 9.

⁹³ DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *4-6 Yaş Grubu Kur'an Kursları Öğretim Programı*, (Ankara: 2022).

⁹⁴ Zehra Gelici, "4-6 Yaş Kur'an Kursu Etkinlik Kitaplarının Hikâye İçeriği ve Resimleme Özellikleri Açısından İncelenmesi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/45 (2002), 87.

⁹⁵ Samet Yağcı, "Çocuklara Yönelik Peygamber Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme: Okul Öncesi İçin Peygamber Hikâyeleri Örneği", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 14 (2022), 42.

- M. Sinan Adalı, Çocuklar İçin Peygamberlerin Hayatları, İstanbul: Uğur Böceği Yayınları, 2009.
- M. Yaşar Kandemir, Peygamberleri Öğrenelim, İstanbul: Tahlil Yayınları, 2016.
- Peygamber Hikâyeleri Serisi (Peygamber Efendimiz, Âdem, Davud, Eyyüb, İbrahim, Musa, Salih, Süleyman, Yunus, Yusuf, İsa Peygamberler) Multibem Yayınları.
- Saadah Taib, Peygamberlerimizi Tanıyalım-Sevelim Serisi (8 Kitap), İstanbul: Mevsimler Kitap, 2019.

Çocuklarda 7-13 yaş aralığı son çocukluk dönemi, okul dönemi olarak adlandırılmaktadır. Bu dönem çocuğun ilkököl ve ortaokul dönemidir. Çocuğun din eğitimi yaygın eğitimle birlikte örgün eğitimde de başlamaktadır. Örgün eğitimde din eğitimi Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi adı ile 4. sınıftan itibaren yer almaktadır. Ders bünyesinde dini konular yer almakla birlikte peygamberler ve kıssaları da yer almaktadır. Hz. Muhammed ve hayatı 4. Sınıf DİKAB üniteleri arasında yer almaktadır. 5. Sınıftan itibaren diğer peygamberler ve kıssalarına DİKAB dersi bünyesinde yer verilmiştir. Hangi peygamberlerin kaçınıcı sınıfta ders konusu olduğuna ve bu derslerin kazanımlarına kısaca yer verilecektir.

SINIF	ÜNİTE	PEYGAMBER	KAZANIM VE AÇIKLAMALAR
4	4.4.	Hz. Muhammed	“4.4.1. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) doğduğu çevrenin genel özelliklerini açıklar. 4.4.2. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) aile büyüklerini tanıır. 4.4.3. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) doğumu, çocukluk ve gençlik yıllarını özetler. 4.4.4. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) çocukluk ve gençlik yıllarındaki davranışlarını kendi hayatı ile ilişkilendirir.

			4.4.5. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Mekke ve Medine yıllarını özetler.” ⁹⁶
5	5.1.	Hz. İbrahim	“5.1.7. Hz. İbrahim'in (a.s.) tevhide davetini özetler. Kazanım, Enbiyâ suresi çerçevesinde ayrıntıya girilmeden ve öğrenci düzeyi dikkate alınarak ele alınır.” ⁹⁷
5	5.2.	Hz. Davud	“5.2.4. Hz. Davud'un (a.s.) hayatını özetler. Kazanım, sahih kaynaklarda yer alan rivayetler ışığında ayrıntıya girilmeden ve öğrenci düzeyi dikkate alınarak ele alınır.” ⁹⁸
5	5.3.	Hz. Lokman	“5.3.5. Hz. Lokman'ın (a.s.) öğütlerini hayatına yansıtmaya özen gösterir. Lokman suresi, 12-19. ayetlerde tavsiye edilen davranışlara öğrenci seviyesine uygun bir şekilde yer verilir.” ⁹⁹
5.	5.4.	Hz. Muhammed	“5.4.1. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hz. Hatice (r.a.) ile evlilik sürecini özetler. 5.4.2. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) aile içi iletişimine örnekler verir. 5.4.3. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) aile fertlerinin güzel davranışlarını değerlendirir. 5.4.4. Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin'in (r.a.) ahlaki erdemlerini kendisine örnek alır.” ¹⁰⁰
5	5.5.	Hz. Süleyman	“5.5.5. Hz. Süleyman'ın (a.s.) hayatını özetler. Kazanım, sahih kaynaklarda yer alan rivayetler ışığında ayrıntıya girilmeden ve öğrenci düzeyi dikkate alınarak ele alınır. Ayrıca Mescid-i Aksâ'nın inşasına ve Müslümanlar için önemine vurgu yapılır.” ¹⁰¹
6	6.1.	Hz. Âdem	“6.1.6. Hz. Âdem'in (a.s.) hayatını ana hatlarıyla özetler. Kazanım, Bakara ve A'râf surelerindeki ilgili ayetler çerçevesinde ele alınır.” ¹⁰²

⁹⁶ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5.6.7. ve 8. Sınıflar)* (Ankara: MEB Yayınları, 2018), 18-19.

⁹⁷ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 21.

⁹⁸ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 22.

⁹⁹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 23.

¹⁰⁰ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 24.

¹⁰¹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 25.

¹⁰² MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 26.

6	6.2.	Hız. Zekeriya	“6.2.4. Hız. Zekeriya’nın (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanıır.” ¹⁰³
6	6.3.	Hız. Yahya	“6.3.5. Hız. Yahya’nın (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanıır.” ¹⁰⁴
6	6.4.	Hız. Muhammed	“6.4.1. Hız. Muhammed’in (s.a.v.) davetinin Mekke Dönemini değeriendirir. 6.4.2. Medine’ye hicretin sebep ve sonuçlarını irdeler 6.4.3. Hız. Muhammed’in (s.a.v.) davetinin Medine Dönemini değeriendirir.” ¹⁰⁵
7	7.1.	Hız. İsa	“7.1.6. Hız. İsa’nın (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanıır. Hız. Meryem’den (r.a.) kısaca bahsedilir; kazanım, sahih kaynaklarda yer alan rivayetler ışığında ayrıntıya girilmeden ve öğrenci düzeyi dikkate alınarak ele alınır. Mâide ve Meryem suresindeki ilgili ayetler ile sınırlandırılır.” ¹⁰⁶
7	7.2.	Hız. İsmail	“7.2.5. Hız. İsmail’in (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanıır. Hız. İsmail’in (a.s.) Kâbe’nin inşasındaki rolüne değinilir. Kazanım, sahih kaynaklarda yer alan rivayetler ışığında ayrıntıya girilmeden ve öğrenci düzeyi dikkate alınarak ele alınır.” ¹⁰⁷
7	7.3.	Hız. Salih	“7.3.4. Hız. Salih’in (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanıır. Kazanım, sahih kaynaklarda yer alan rivayetler ışığında ayrıntıya girilmeden ve öğrenci düzeyi dikkate alınarak ele alınır.” ¹⁰⁸
7	7.4.	Hız. Muhammed	“7.4.1. Hız. Muhammed’in (s.a.v.) insani yönünü ayetlerden hareketle yorumlar. 7.4.2. Hız. Muhammed’in (s.a.v.) peygamberlik yönüyle ilgili özelliklerini ayırt eder.” ¹⁰⁹
8	8.1.	Hız. Musa Hız. Harun	“8.1.5. Hız. Musa’nın (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanıır.

¹⁰³ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 27.

¹⁰⁴ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 28.

¹⁰⁵ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 29.

¹⁰⁶ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 31.

¹⁰⁷ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 33.

¹⁰⁸ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 33.

¹⁰⁹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 34.

			Hız. Harun'dan (a.s.) kısaca bahsedilir. Kazanım, A'râf, Tâhâ ve Kasas surelerindeki ilgili ayetler kapsamında öğrenci düzeyi dikkate alınarak ele alınır.” ¹¹⁰
8	8.2.	Hız. Şuayb	“8.2.4. Hız. Şuayb'in (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanır. Hız. Şuayb'in, (a.s.) “ölçü ve tartıda hile yapmama” konusunda ortaya koyduğu duyarlılıkla ilgili Kur'an-ı Kerim'den örneklere yer verilir. Kazanım, sahih kaynaklarda yer alan rivayetler ışığında ayrıntıya girilmeden ve öğrenci düzeyi dikkate alınarak ele alınır.” ¹¹¹
8	8.3.	Hız. Yusuf	“8.3.3. Hız. Yusuf'un (a.s.) örnek hayatından ilkeler çıkarır. Hız. Yusuf'un (a.s.) hayatı, sahih kaynaklarda yer alan rivayetler ışığında ayrıntıya girilmeden ve öğrenci düzeyi dikkate alınarak ele alınır.” ¹¹²
8	8.4.	Hız. Muhammed	“8.4.1. Hız. Muhammed'in (s.a.v.) doğruluğu ve güvenilir kişiliği ile peygamberlerin özellikleri arasında ilişki kurar. 8.4.2. Hız. Muhammed'in (s.a.v.) merhametli ve affedici oluşunu davranışlarında yansıtmaya özen gösterir. 8.4.3. Hız. Muhammed'in (s.a.v.) istişareye verdiği önemi ortaya koyan örnek olaylardan hareketle gündelik hayatla ilgili çıkarımlarda bulunur. 8.4.4. Hız. Muhammed'in (s.a.v.) cesaret ve kararlılığını örnek olaylarla açıklar. 8.4.5. Hız. Muhammed'in (s.a.v.) hakkı gözetmedeki hassasiyetine örnekler verir. 8.4.6. Hız. Muhammed'in (s.a.v.) insanlara verdiği değeri örneklerle açıklar. 8.4.7. Hız. Muhammed'in (s.a.v.) örnek davranışlarının toplumsal hayattaki önemini değerlendirir. 8.4.8. Hız. Muhammed'in (s.a.v.) hikmetli söz ve davranışlarıyla insanları iyiye ve güzele yönlendirdiğini fark eder.” ¹¹³

¹¹⁰ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 36.

¹¹¹ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 37.

¹¹² MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 38.

¹¹³ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 39.

8	8.5	Hız. Nuh	“8.5.4. Hız. Nuh’un (a.s.) tevhide davetini özetler. Kazanım; Yunus, Hud ve Nuh surelerindeki ilgili ayetler kapsamında ve öğrenci düzeyi dikkate alınarak ele alınır” ¹¹⁴
---	-----	----------	---

4-8. sınıflarda DİKAB dersi kapsamında 16 peygamber ve kıssaları ele alınmaktadır. Peygamberlerin hayatlarına, özelliklerine öğrencilerin düzeylerine yönelik değinilmektedir.

1.4.2. Gençlik Dönemi Din Eğitiminde Peygamber Kıssaları

Gençlik veya diğer tanımla ergenlik dönemi bireyin çocukluk dönemi sonrasında hayatının ikinci evresidir. Bu dönem yaş aralığı hakkında görüş birliği olmasa da genel görüş 12-22 yaş aralığı olduğu üzerinedir. Bu dönemdeki gelişim özelliği fiziksel, sosyal ve bilişsel açıdan çocukluk dönemine nazaran daha yoğundur. Bu nedenden dolayı bu döneme “yeniden doğuş” da denilmektedir.¹¹⁵

1.4.2.1. Gelişim Özellikleri

Bireyde bu dönemde birçok yönde değişim meydana gelmektedir. Her değişim ve gelişim alanı bireyi farklı yönde etkilemektedir. En önemli gelişim alanlarından biri bilişsel gelişimdir. Bilişsel gelişim ile meydana gelen değişimler bireyin kişilik yapısının oluşmasında, hayatı anlamlandırmasında önemli etki etmektedir.

Bilişsel gelişime bağılı olarak ergenliğin önemli gelişim özelliklerinden biri zekâ gelişimidir.¹¹⁶ Ergenlik dönemi Piaget’in bilişsel gelişim kuramına göre soyut döneme geçilen evredir. Bu dönemde bireyde soyut düşünme becerisi gelişmektedir.

¹¹⁴ MEB, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı*, 40.

¹¹⁵ Høkelekli, *Din Psikolojisi*, 266.

¹¹⁶ Yusuf Acuner-İbrahim Turan, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, ed. İbrahim Turan-Bayramali Nazıroğlu (Ankara: Bilay Yayınları, 2020) 239.

Ergenlik dönemi bilişsel gelişimin bireyde etkilerinden biri kendi değer sistemini kurmasıdır.¹¹⁷ Toplumsal ve bireysel konularla alakalı değerler geliştirir, kabul edilen değerleri tartışır, sorgular ve karşı çıkar. Bu bilişsel gelişim ergende normal ve geçicidir.

Bu dönemde ergen benmerkezciliği olgusu ortaya çıkmaktadır.¹¹⁸ Bu olgu ile birey, etrafındaki bireylerin ilgi odağı olduklarını, sürekli insanlar tarafından seyretildiklerini davranış ve görünüşleriyle ilgilendiklerini düşünürler.¹¹⁹ Bu düşünce, “düşsel seyirciler” olarak adlandırılmaktadır.¹²⁰

Bu dönem kimlik arayışı ve yeni benlik duygusunun geliştiği dönemdir.¹²¹ Kimlik arayışı ve yeni benlik duygusu; kendi değerlerini oluşturma ve benmerkezcilik ile bağlantılıdır. Temel olarak bu üç gelişim özelliği soyut düşünme becerisinin gelişmesi ile ortaya çıkmaktadır. Belirtilen gelişim özellikleri ile birlikte gençte bağımsızlık duygusu, rol karmaşası, içe dönüklük ve otoriteye karşı çıkış durumlarının da gerçekleşmesi bu dönemin gelişim özellikleri arasında yer almaktadır.

Gençlik dönemi, bilişsel gelişimin yanında fiziksel gelişim ve değişimin hızlı olduğu bir dönem olmakla birlikte dini gelişim açısından da hareketli bir dönemdir. Dini gelişim özellikleri bilişsel, fiziksel ve diğer gelişim alanları ile bağlantılıdır. Gençlere yönelik yaygın ve örgün din eğitimi planlanırken dini gelişim özellikleri ile birlikte tüm gelişim özellikleri ön plana alınmaktadır.

Gençlik döneminde soyut düşünmenin başlaması dini gelişim özellikleri üzerinde önemli bir etki oluşturmaktadır. Çocukluk döneminde birey Allah, peygamber, cennet, cehennem, ölüm, ahiret, dua gibi soyut konuları anlamakta zorlanırken gençlik döneminde

¹¹⁷ Acuner-Turan, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, 235.

¹¹⁸ Myra Windmiller, “Ahlak Gelişimi ve Ahlaki Davranış”, çev. Demet Öngen, *Ergenliği Anlamak*, ed. Bekir Onur (Ankara: İmge Kitabevi, 1995), 240.

¹¹⁹ Gander – Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, çev. Ali Dönmez vd., 467.

¹²⁰ Gander – Gardiner, *Çocuk ve Ergen Gelişimi*, çev. Ali Dönmez vd., 467.

¹²¹ Windmiller, “Ahlak Gelişimi ve Ahlaki Davranış”, 239.

bu konuları daha doğru algılayabilmektedir.¹²² Gençte dini hakikati öğrenme ve anlamaya çalışma becerisi gelişmektedir.¹²³

Gençlik dönemi dini gelişim özelliklerinden biri bireyde dini şuur uyanışının gerçekleşmesidir.¹²⁴ Çocukluk dönemi bireyin gelişim özelliklerinden biri kolay inanırlıktır. Birey çocukluk döneminde dini konuları tam olarak idrak etmeden, sorgulamadan almaktadır. Gençlik döneminde ise soyut düşüncenin gelişmesiyle birey dini ve metafizik konuları sorgulamaya, düşünmeye ve akıl yürütmeye başlar. Zihinsel gelişimin yardımıyla çocuklukta oluşan fakat ifade edilemeyen dini iman, gençlik döneminde şuurlu bir gelişime yönelir.¹²⁵

Gençlik dönemi belirgin dini gelişim özellikleri arasında dini şüphe ve çatışmalar yer almaktadır.¹²⁶ Birey dini konuları sorgulamaya, hayatla bağdaştırmaya çalışmaktadır. Dini inanç ve anlayışı akılla ispatlayamadığında, zulüm, haksızlık, hastalık, felaketler gibi olaylarla ve hayatla bağdaştıramadığında dini şüphe ve çatışmalar ortaya çıkmaktadır.¹²⁷ Doğru yönlendirme ve bilgilendirmeler ile dini şüphe ve çatışmalar yaştın ilerlemesi ile birlikte yatışmaktadır. Bu dönemde genç, suçluluk ve günahkârlık duygularını deneyimlemektedir.¹²⁸ Bireyin hatasını fark etmesi, dini kaidelere yönelik bir hayat yaşamamasının sonucunda bu duygular gelişir.

¹²² Turgay Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2023), 108.

¹²³ Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, 108.

¹²⁴ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 267.

¹²⁵ Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, 109.

¹²⁶ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 270.

¹²⁷ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 271.

¹²⁸ Karaca, *Dinî Gelişim Psikolojisi*, 161.

Gençte kimlik inşası ve benlik algısı gelişir.¹²⁹ Birey, aklı ön plana alarak her şeyi sorgulamaya başlar ve anlamlandırmaya çalışır. Sorgulamaların bir yönü de kendi benliğinedir. “Ben kimim” sorusunu kendine yöneltir.¹³⁰

“Ergenlikle birlikte zihinsel yetinin soyut düşünme eşiğine geçmesi bireyde benliğe dair bilinci mümkün hale getirir. Artık sadece maddi olarak değil epistemolojik olarak da kendini ayrıştıracak bir olgunluk ve yetkinlik kazanır. Dinen bireylerin ergenlik dönemiyle birlikte mükellef kılınması da bireyin kendini bilebilmesi, kendine dair bilinç geliştirebilmesi ile ilişkili olsa gerektir. Kendini bilen, Rabbini bilmek konusunda da sorumlu tutulacak ve yapıp ettiklerinin sonuçlarını göğüsleyebilecek bir kıvama gelmiş olur. Bir başka ifadeyle bireyde dinî şuurun uyanışı ile benlik bilincinde epistemolojik eşiğe geçiş eş zamanlı gerçekleşir. Ergenin geliştireceği sağlıklı bir benlik bilinci dinî şuuru da besler ve bireyin dindarlığını daha bilinçli ve samimi bir noktaya taşır.”¹³¹

1.4.2.2. Peygamber Kıssalarının Yeri

Çocukluktan yetişkinliğe bir geçiş dönemi olan gençlik dönemine yönelik eğitim ve din eğitimi programı düzenlenirken bireyin tüm gelişim özellikleri göz önünde bulundurulur. Bu döneme yönelik eğitimde yöntem ve teknikler de gelişim özelliklerine dikkat edilerek belirlenir. Tercih edilen yöntemlerden biri kıssa yöntemidir. Tercih edilen kıssa türlerinden biri de peygamberler kıssasıdır. Peygamberler kıssalarının din eğitiminde yer alması gencin hayatı anlamlandırmasında, değerlerini oluşturup benimsemesinde, benlik duygusunu geliştirmesinde, rol model edinme ve özdeşleşmenin gerçekleşmesinde olumlu katkı sunmaktadır.

“Örnek aldığı peygamberin getirdiği nizamı benimseyerek yaşayışında sürekli uygulamaya çalışan genç özdeşleşme yoluyla yeni davranışlar edinerek olumsuz davranışlarını da değiştirecektir. Devamlı olarak Peygamberin

¹²⁹ Gündüz, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, 112.

¹³⁰ Acuner-Turan, “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”, 242.

¹³¹ Ayhan Öz, *Din Eğitimi ve Birey Oluşun İmkânı* (Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2020), 263-264.

davranışlarına uygun davranışlarda bulunan genç de, bu özdeşleşme ile davranışlarını ruhî melekeler haline getirecektir. Böylece onun tutum ve davranışları örnek alma yoluyla gerçekleşmekte ve kontrol altında tutulmaktadır.”¹³²

Gençlik döneminde eğitim ve din eğitimi aile içinde, yaygın ve örgün eğitimde verilmektedir. Gençlik dönemine yönelik DİB’e bağlı gençliğe yönelik Kur’an kurslarında yaygın din eğitimi düzenlenmektedir. Bu Kur’an kurslarında haftada 4 saat “Kur’an-ı Kerim” ve haftada 2 saat “Dini Bilgiler” dersleri düzenlenmektedir. Dini bilgiler dersinde “Siyer” konusu ile Hz. Muhammed ders olarak yer almaktadır. “İtikad” konusu bünyesinde “Hak Mücadelesinin Öncüleri: Peygamberler, Peygamberlere İmanın Anlamı, Peygamberler Zinciri ve Son Peygamber”¹³³ başlıkları ile diğer peygamberler yer almaktadır. “Ahlak” konusu bünyesinde “Hikmet, Şecaat, İffet, Adalet, İhlas, Doğruluk, Hayâ, Şükür ve Sabır, Tevekkül, Merhamet, Yardımlaşmak, Kardeşlik, İsar ve İnfak, Kanaat, Bağışlamak, Yumuşak Huyluluk (Hilm), Tevazu, Nezaket, Güvenilirlik, Sevgi ve Saygı”¹³⁴ değerleri yer almaktadır. Aynı konu bünyesinde “Ahlaklı Yaşamının Engelleri” başlığı altında “Zulüm ve Şiddet, Zina ve Fuhuş, İyiliği Başa Kakmak, Kibir, Bozgunculuk/İfsat, Tecessüs, İftira, Yalan, Gıybet ve Dedikodu, Çekememezlik/Haset, Cimrilik, Savurganlık/İsraf, Cinayet, Hırsızlık, Gösteriş/Riya, Açgözlülük, Şans Oyunları ve Kumar, Bağımlılık”¹³⁵ konuları yer almaktadır. Yer alan değerler peygamberlerin hayatları ve kişiliğinde öne çıkan değerlerdir. Ahlaklı yaşamının engelleri olarak ele alınan konular ise de peygamber kıssalarında yer alan olumsuz kişi ve kavimlerin özellikleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda peygamber kıssaları, gence değerleri

¹³² M. Akif Kılavuz, “Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 249.

¹³³ DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Gençliğe Yönelik Öğretim Programı*, (Ankara: 2023)

¹³⁴ DİB, *İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Gençliğe Yönelik Öğretim Programı*.

¹³⁵ DİB, *İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Gençliğe Yönelik Öğretim Programı*.

kazandırmada ve ahlaklı bir yaşamın örnekliğini teşkil etmesinde önemli bir materyal olarak kullanılabilmektedir.

Örgün eğitimde ise gençlik dönemi, ilköğretimin son yılları, ortaöğretime ve üniversite yıllarına denk gelmektedir. MEB’e bağlı olarak DİKAB dersi bünyesinde din eğitimi düzenlenmektedir. İlköğretimin son yıllarında DİKAB dersinde peygamberlere ve kıssalara yer verilmektedir. Çocukluk dönemi başlığı altında hazırladığımız tabloda ilköğretim DİKAB dersinde hangi peygamberlerin yer aldığını belirtmiştik. Ortaöğretim DİKAB dersinde başta “öğrencilerin adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik gibi değerlere sahip olmaları”¹³⁶ amaçlanmakla birlikte birçok değerın benimsetilmesi hedeflenmektedir. Bu değerlerin benimsetilmesinde peygamber kıssaları etkili olabilmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi bu değerler peygamberlerin kişiliği ve hayatlarında öne çıkan değerlerdir. Kıssalarda da bu değerler öne çıkmaktadır.

¹³⁶ T.C. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB), *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)* (Ankara: MEB Yayınları, 2018), 8.

İKİNCİ BÖLÜM

YETİŞKİN DİN EĞİTİMİ VE PEYGAMBER KISSALARI

2.1. YETİŞKİNLİK DÖNEMİ GELİŞİM ÖZELLİKLERİ

Yetişkin kimdir? Sorusu sorulduğunda “çocuk” ve “gençlik” kavramlarında olduğu gibi açık bir tanım yapılamamaktadır. Bunun en önemli nedenlerden biri bireyin gençlikten yetişkinliğe geçişinde belirgin özelliklerin olmamasıdır. Toplumdan topluma, kültürden kültüre bireyin yetişkin sayılmasına dair farklı ölçütler vardır. Toplumsal bakımdan bireyin yetişkin olup olmadığına dair ölçütler arasında; eğitim hayatını sonlandırma, okulu bitirme, evden ayrılma, bir işe başlama, evlenme, anne-baba olma, kendi sorumluluğunu alma, bağımsız kararlar alma, ekonomik bağımsızlığa ulaşma yer almaktadır.¹³⁷ Bu ölçütlere bağlı olarak “yetişkinliğin başlangıcı, öğrenim yaşını bitirmiş, tam zamanlı bir işe girmiş ve evlenmiş olmakla tanımlanmaktadır”¹³⁸. Fakat bireyin yetişkin sayılmasının başka yönlerinin de olmasından dolayı bu tanım yeterli olmamaktadır. Bu nedenden dolayı yetişkin kavramının tanımı biyolojik, psikolojik, sosyal ve yasal açıdan yapılmıştır.

Biyolojik Tanım: “İnsanlar üretken duruma geldiklerinde biyolojik olarak yetişkin sayılırlar. Burada üzerinde durulan husus, onların biyolojik olarak üreme olgunluğuna erişmeleridir.”¹³⁹

Psikolojik Tanım: “Psikolojik yaklaşımlı tanımlara göre bireyler; psikolojik olarak kendi ihtiyaçları için kendilerini sorumlu olarak idrak ettikleri zaman yetişkin

¹³⁷ Ali Eryılmaz, “Bir Yaşam Dönemi Olarak Yetişkinlik: Tanımı, Ölçütleri ve Kuramı”, *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi*, ed. Hasan Bacanlı – Şerife Işık Terzi (İstanbul: Açılım Kitap, 2012), 57-58.

¹³⁸ İhsan Kurt, *Yetişkin Eğitimi* (Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2008), 7.

¹³⁹ Mustafa Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi* (İstanbul: DEM Yayınları, 2020), 51.

olurlar. Psikolojik olarak birey, yaşamından sorumlu olmaya ilişkin bir benlik kavramına eriştiği zaman yetişkin olur.”¹⁴⁰

Sosyal Tanım: “Kişiler kendilerini, kendi kültürlerinin yetişkinlik yıllarına münhasır rolleri icra etmeyi uygun buldukları zaman, sosyal olarak yetişkin kabul ederler. Örneğin bizim kültürümüzde sürekli bir meslek sahibi olma, anne-baba olma, oy verme ve askerliğini yapma gibi faaliyetler, bir kişinin yetişkin olduğunu gösteren belirtilerdir.”¹⁴¹

Yasal Tanım: “Doğruyu ve yanlış, iyiyi kötüyü kendi başına ayırt edebileceği varsayılarak oy kullanabilme, sürücü belgesi alabilme gibi haklar elde ettiğinde, yapıp ettiklerinden tam sorumlu sayıldığında yasal bakımdan yetişkin sayılır.”¹⁴²

Yetişkin kavramı konusunda kesin bir birliktelik olmamakla birlikte yetişkinlik dönemi yaş aralığı üzerinde de bir birliktelik yoktur. Kesin birliktelik olmasa da neredeyse çoğunluğun ittifak ettiği yetişkinlik dönemi yaş aralığını belirtebiliriz:¹⁴³

- İlk Yetişkinlik: 17-45
- Orta Yetişkinlik: 45-65
- Son Yetişkinlik: 65 ve Sonrası

2.1.1. Gelişim Özellikleri

Yukarıda da belirttiğimiz gibi yetişkinlik dönemi üç döneme ayrılmaktadır. Dönemler arası geçişte belirgin özellikler yoktur. Uzmanlar çalışma alan ve yöntemlerine göre dönemler arası geçişi farklı sınıflandırmışlardır. Bu yüzden her dönemin yaş aralığı

¹⁴⁰ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Akademi, 2020), 179.

¹⁴¹ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, 51.

¹⁴² Rıfat Miser, “Yetişkin Eğitimi”, *Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi*, ed. Rıfat Miser (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 17.

¹⁴³ Bekir Onur, *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik Yaşlılık Ölüm* (Ankara: İmge Kitabevi, 2014), 76-77.

ile ilgili uzmanlar arasında ittifak yoktur. Her dönemin fiziksel, bilişsel, sosyal ve dini gelişim özellikleri farklılık göstermektedir.

İlk Yetişkinlik Dönemi: İlk yetişkinlik dönemi, genel olarak 17-45 yaş aralığı olarak ifade edilmektedir. Bu dönemin ilk yetişkinlik dönemi olarak adlandırılmasının yanı sıra genç yetişkinlik dönemi olarak da adlandırılmaktadır. İlk yetişkinlik dönemi, birçok açıdan birey hayatının en yoğun olduğu, birçok gelişim görevinin yer aldığı yaş aralığıdır.¹⁴⁴

Bu dönemde bireyler fiziksel ve bilişsel gelişimlerinin doruğundadırlar.¹⁴⁵ Kas gücü, görme ve görme uyumu, güç, hız, dayanıklılık ve genel sağlıkta en üst düzeydedirler.¹⁴⁶ Bu dönemde bireyin fiziksel gelişimi tamamlanmıştır. Fiziksel-biyolojik gerileme yavaştır ve gerileme 40 yaşından itibaren belirgin şekilde artmaktadır. Fiziksel-biyolojik gerilemenin derece derece olmasından dolayı ilk yetişkinlik dönemini fiziksel güç ve dayanıklılık yönüyle kararlılık dönemi olarak tanımlamak mümkündür.¹⁴⁷

İlk yetişkinlik, birey için psikolojik olarak da yoğun bir dönemdir. İlk yetişkinlik döneminde bulunan bireyi diğer gelişim dönemlerinden ayıran psikolojik gelişim özellikleri vardır ve bu gelişim özelliklerinin bağımsızlık, kişilik, yakın ilişki ve dostluk olduğu belirtilmektedir.¹⁴⁸ Bu dönemin en belirleyici gelişim özelliği bağımsızlıktır. Birey, toplumda kendi kişiliğini kurmak için fiziksel ve duygusal olarak bağımsızlıklarını gerçekleştirmek isterler. Bağımsızlık aileden ayrılma, ayrı eve çıkma, üniversiteye veya askere gitme ile gerçekleşir. Birey, bu dönemde bağımsızlığını gerçekleştirmesi ile toplum içindeki yerini bulur, ailesinden farklı değer sistemi oluşturabilir. İkinci önemli gelişim özelliği ergenlik döneminde başlayıp bu dönemde de devam eden kişilik gelişimidir. Birey

¹⁴⁴ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, 57.

¹⁴⁵ Özlem Ünlühisarcıklı, “Yetişkinlerin Gelişim Özellikleri ve Öğrenmeye Etkisi”, *Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi*, ed. Rıfat Miser (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 27.

¹⁴⁶ Onur, *Gelişim Psikolojisi*, 114-115.

¹⁴⁷ Onur, *Gelişim Psikolojisi*, 116.

¹⁴⁸ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, 59.

sosyal çevre, bulunduğu konum ve sahip olduğu rollere uygun ve özgün kişilik biçimlenmesini sürdürmektedir. Bir diğer gelişim özelliği yakın ilişki ve dostluk kurmadır. Birey, yakın ilişki ve dostluğu hemcinsi veya karşı cinsten arkadaşlarıyla kurabilmektedir.

Bireyin bağımsızlık, kişilik, yakın ilişki ve dostluk gibi psikolojik gelişim özellikleri sosyal gelişim özellikleri ile bağlantılıdır. Bu dönemde birey birçok rol ve sorumlulukları vardır. Psikolojik ve sosyal gelişime bağlı olarak bireyin sosyal görevleri oluşmaktadır. İlk yetişkinlik dönemi sosyal gelişim görevleri arasında “eş seçimi, eşle birlikte yaşamayı öğrenme, aile kurma, çocuk yetiştirme, ev işlerini yürütme, bir işe girip kariyerini geliştirme vatandaşlık sorumluluklarını üstlenme, uygun bir toplumsal gruba katılma”¹⁴⁹ yer almaktadır. Sosyal görevler bireyin sosyal yönü ile birlikte psikolojik yönünü de önemli manada etkilemektedir. Bu dönemde üstlenilen rol ve sorumluluklar ileri yaşlarda bireyin mutlu bir yaşam sürmesinde önem taşımaktadır. Özellikle eş ve meslek seçimi bireyin ileri yaşları için en önemli sosyal görevler arasında sayılabilmektedir.

Orta Yetişkinlik Dönemi: Orta yetişkinlik döneminin başlangıç ve bitiş yıllarını kesin olarak sınırlamak pek mümkün değildir. Bu dönemin yaş aralığı hakkında farklı görüşler vardır. Genel görüşe göre bireyin 45-65 yaş aralığı orta yetişkinlik olarak kabul edilmektedir. 40 yaş birey için bir dönüm noktası sayılmaktadır.¹⁵⁰ 40 yaş öncesi ilk yetişkinlik döneminde birey psikolojik ve fiziksel alanda bir kararlılık döneminde iken, 40 yaş sonrası bu alanlarda temel ve önemli değişimler meydana gelmektedir.

Bu dönemde bireyde saçların beyazlaşması, ince yüz çizgilerinin belirginleşmesi ve vücut şeklinin değişmesi gibi gözle görülür fiziksel değişimler meydana gelmektedir.¹⁵¹ 40 yaşından itibaren görme, işitme, tatma ve koklama duyularında

¹⁴⁹ Hatice Karaçanta, “Genç Yetişkinlik Döneminde Psikososyal ve Bilişsel Gelişim”, *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi*, ed. Hasan Bacanlı – Şerife Işık Terzi (İstanbul: Açılım Kitap, 2012), 187.

¹⁵⁰ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, 65.

¹⁵¹ Gül Kahveci, “Genç Yetişkinlik, Yetişkinlik, Yaşlılık”, *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi*, ed. Hasan Bacanlı – Şerife Işık Terzi (İstanbul: Açılım Kitap, 2012), 148.

azalmalar, beden sağlığı ile ilgili özellikle kronik rahatsızlıklar ortaya çıkmaya başlamaktadır.¹⁵² Belirtilen fiziksel değişim ve gerilemeler bu dönemde bulunan bireylerde yaygın olsa da bireyin yaşam tarzı, egzersizler, spor vb. durumlar nedeniyle bazı bireyler arasında farklılık gösterebilmekte, fiziksel değişim ve gerimeler daha yavaş olabilmekte ve bu durum ertelenebilmektedir.

Orta yaş döneminde psikolojik olarak da önemli değişiklikler yaşanmaktadır. Bu dönemin en önemli psikolojik gelişim özelliği bireyin zamana bakış açısıdır.¹⁵³ Birey, orta yaş döneminde doğum ve ölüm çizgisinin ortasında yer almaktadır. Bir nevi hayatın ortasında yer alan birey geçmiş yıl ve yaşantıların muhasebesini yapar, ölüme daha yakın hissettiğinden zamanı daha iyi değerlendirmeye çalışır. Genellikle bireyin bu dönemde bunalıma girdiği belirtilmektedir. Bunalımın nedeni olarak iki ihtimal göz önünde bulundurulmaktadır. Birey, geçmişe yönelik yaptığı muhasebe neticesinde elde bir başarı, mutluluk ve huzur yoksa bu durum bireyi bunalıma sokmaktadır. Bir diğer bunalım nedeni ise stres etkenidir. Bu dönem bireyin hayatında birçok değişikliğin olduğu ve bu değişikliklerin görünür olduğu bir dönemdir. Ölüm, emeklilik, çocuklardan ayrılma ve fizyolojik değişiklikler meydana gelmektedir. Birey bu etkenlere hazır değilse ve ayak uyduramıyorsa bu durum strese ve ardından bunalıma neden olmaktadır.¹⁵⁴ Bu dönemde yetişkinlik dönemine nazaran kırgınlık, hırs, kendini beğenmişlik gibi temel dürtülerde azalmalar görülebilmektedir. Temel dürtülerde azalmaların meydana gelmesi bireyi lüzumsuz şeylerden uzaklaştırabilmekte, ailesi ve ebeveynlerine karşı daha fazla ilgi gösterebilmektedir.

Bu dönemin sosyal gelişim özellikleri arasında aile içi ilişkiler yer almaktadır. Bireyin aile içinde birçok sorumlulukları vardır. Bireyin gelişim görevleri aile içindeki bireylerin sorumluluklarını yerine getirmesine ve ilişkilerin ne kadar sağlıklı olduğuna

¹⁵² Onur, *Gelişim Psikolojisi*, 222-223.

¹⁵³ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, 70.

¹⁵⁴ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, 72.

bağlıdır. İlk yetişkinlik döneminde eş seçimi, aile kurma rollerini yerine getirirken orta yetişkinlik dönemi ise çocukların yetiştirildiği, evlendirildiği, eğitim vb. gibi durumlar nedeniyle evden ayrıldığı dönemdir. Bireyin yardım ve bakıma muhtaç ebeveynlerine bakması da bu dönemin gelişim görevleri arasında yer almaktadır. Birey, hayatın ortasında yer almanın verdiği etki sebebiyle duygusal yönden biraz daha durulmakta, zamanını daha etkili ve verimli kullanmaya yönelmektedir. Bu etki nedeniyle aile ve ebeveynlerine daha çok vakit ayırmaktadır. Orta yetişkinlik dönemi bireyin iş ve meslekte de en verimli, üretken oldukları yıllardır.¹⁵⁵

Son Yetişkinlik Dönemi: Son yetişkinlik dönemi, 65 yaş ve sonrası kabul edilmektedir. 65 yaş, bireyin orta yetişkinlikten son yetişkinliğe geçişinde kesin bir yaş sınırı değildir. Bu döneme yaşlılık dönemi de denilmektedir. Bireyin yaşam döngüsünde yer alan son dönemdir.

Bu dönemde bireyde fiziksel ve zihinsel yetersizlikler kendini göstermekte, çöküş meydana gelmekte ve sağlık sorunları kendini göstermektedir.¹⁵⁶ Yaşın ilerlemesi ile koku, tat, duyma ve görme duyularında düşüş başlar. Duyulardaki düşüşler bireyin dengesini etkiler, etkinlik ve toplumsal ilişkilerini sınırlar. Bu dönemde bireyde kas boyu ve gücü azalır, kemik yapısında düşüş olur ve sinir sisteminde değişimler görülür. Bu gerilemeler bireyin harekete geçmede diğer dönemlere göre daha çok zaman harcamalarına, hareket kısıtlamasına, refleks ve tepkilerde daha yavaş olmalarına neden olmaktadır. Kalp ve beyin fonksiyonlarında azalmalar görülmekte, zihinsel süreçlerde gerimeler yaşanmaktadır. Zihinsel süreçlerin gerilemesi ile unutkanlık, karışıklık ve davranış problemleri ortaya çıkmaktadır. Özellikle bu dönemde alzheimer, beyin fonksiyonlarının azalmasıyla yaygın görülen bir hastalıktır. Ölüm oranının en fazla olduğu yaş aralığı olması bu dönemin önemli özelliklerinden biridir. Bireyin çevresinde ölüm sayısının artması kişinin huzursuz olmasına etki etmektedir. Fiziksel gerilemeler

¹⁵⁵ Onur, *Gelişim Psikolojisi*, 249.

¹⁵⁶ Onur, *Gelişim Psikolojisi*, 304.

bireylerde yaygın olsa da her bireyde etki ve yaygınlık oranı farklıdır. Her birey de yaşlanma belirtileri olsa da toplumda etkin ve üretken olabilen bireyler vardır.

Bu dönemde fiziksel değişime bağlı olarak psikolojik problemler ortaya çıkmaktadır. Fiziksel yetersizlikler onlarda psikolojik bozukluk, depresyon, davranış bozukluğu gibi psikolojik rahatsızlıklara sahip olmalarına neden olabilmektedir.¹⁵⁷ 65 yaş ve üzeri bireylerin önemli psikolojik gelişim özellikleri arasında geçmiş yaşamların değerlendirilmesi ve geçmişe özlem yer almaktadır. Geçmiş değerlendirmelerine olumsuz bakan bireyde geçmişe yönelik pişmanlık, umutsuzluk ve ölüm korkusu gelişir. Olumlu bakan ve geçmiş yaşantılarını kabul eden bireyler ise geleceğe umutla bakarlar.¹⁵⁸ Yaşlıların bir diğer psikolojik gelişim özelliği bencil ve benmerkezci olmalarıdır. Çevrelerindeki bireylerin kendilerine hizmet etmeleri ve saygı duymaları gerektiğini düşündüklerinden dolayı bu duygular gelişir. Bir diğer gelişim özellikleri tecrübe ile gelişen ve olgun bir kişiliğe bağlı olan bilgeliktir. “Bilgelik, yaşamda bir anlam bulan, ölümünün yaklaştığını kabul eden, bütünlük ile umutsuzluk arasındaki savaşımı başarılı biçimde çözen yaşlı kişilerde gelişir.”¹⁵⁹

Fiziksel ve psikolojik değişimlere bağlı olarak sosyal gelişim yönüyle bireylerin yaşamlarında önemli değişimler meydana gelmektedir. Bu değişimler bireylerin aile ve sosyal yaşamlarına önemli oranda etki etmektedir. Değişimlerle birlikte yaşamlarını iyi geçirebilmeleri için bazı durumlara uyum sağlamaları gerekmektedir. Bunlar arasında emeklilik, düşen gelir oranı, eş ve yakın çevrenin ölümü, boş zaman ve fiziksel kayıplar yer almaktadır.¹⁶⁰ Bireyin yaşamında önemli bir yer edinen meslek hayatının emeklilik ile sonlanmasıyla birey, boşluğa düşebilmektedir. Bu durum bireyde depresyona ve ev içinde huzursuzluğa neden olabilmektedir. Emeklilik ile aylık gelir oranı düşmekte, bireyin bu

¹⁵⁷ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, 84.

¹⁵⁸ Mithat Durak, “Yaşlılık Döneminde Psikososyal ve Bilişsel Gelişim”, *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi*, ed. Hasan Bacanlı – Şerife Işık Terzi (İstanbul: Açılım Kitap, 2012), 276.

¹⁵⁹ Onur, *Gelişim Psikolojisi*, 327.

¹⁶⁰ Hasan Dam, *Yetişkinlerin Din Eğitimi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 50.

duruma alışması zorlaşabilmektedir. Eş veya yakın çevrenin ölümü bireyde yalnızlık duygusunun gelişmesine neden olabilmekte, bu durum ile üzüntü duyup sarsılabilmektedir.

2.1.2. Dini Gelişim Özellikleri

Yetişkinlik dönemi üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında tanımı ve yaş sınırlarında olduğu gibi dini gelişim özellikleri ile ilgili de görüş birliği yoktur. Bunun nedenlerinden biri yetişkinlik döneminin insan yaşamının en uzun evresi olması ve bireylerin sosyo-kültürel, psikolojik, eğitim, aile vb. durumların çeşitlilik göstermesidir. Bu durum yetişkinlerin gelişim özelliklerini belirlemeyi zorlaştırmaktadır. Dini gelişim özellikleri yönüyle de bireyin doğduğu aile ve çocukluktan itibaren aldığı din eğitimi çeşitlilik göstermektedir. Bu nedenlerin etkisiyle bireylerin dini gelişim seyriyle ilgili kararlı, geleneksel ve uzaklaşma gibi farklı modeller geliştirilmiştir. Yetişkinlerin dini gelişim özelliklerini modellere göre ele almak konumuzu aşacağından dolayı her gelişim basamağında bireyin dini gelişim özelliklerine yönelik genel görüşler ele alınacaktır.

Ergenlik döneminde bireyde soyut düşünme becerisinin gelişmesi, kendi değerler sistemini kurmaya çalışması ve bağımsızlık gibi duyguların gelişmesi dini sorgulama, şüphe ve kararsızlıkların oluşmasına neden olmaktadır. İlk yetişkinlik dönemine geçişle birlikte dini şüphe ve kararsızlıklar nispeten durulmakta, dine yönelik bir yapılandırmaya, düzenlemeye dair gelişmeler yaşanmaktadır. Duygusallıktan akılcılığa doğru oluşan bu gelişmeler neticesinde genellikle birey “ya dini şüphelerini çözümleyerek, kendisi açısından tatmin edici olan dine dayalı bir hayat felsefesi geliştirmekte ya da kendisine herhangi bir anlam ifade etmediği için ya da çok az bir öneme sahip olduğundan, kendi ailesinin dinini reddedebilmektedir.”¹⁶¹ İnsan yaşamının en az dindar olunan devri olarak nitelenen bu dönemde dini ilgide genel bir düşüşün olduğu belirtilmektedir. Yapılan çalışmalar, özellikle 18-30 yaş arasında dini ilginin düştüğünü, 30 yaşından sonra ilginin arttığını

¹⁶¹ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 282.

ortaya koymuştur. 30'lu yaşlardan sonra bireyin ebeveyn olması, çocuklarını iyi yetiştirmek ve onlara iyi örnek olma isteğinde bulunması, artan tecrübe, ölüm gerçeğini algılamaya başlaması, anlam arayışında olması gibi sosyal ve ahlaki nedenler dine olan ilginin artmasına önemli etki etmektedir.

Bir nevi hayatın ortasında yer alan orta yetişkinlik dönemindeki birey, geçmişe yönelik muhasebe yapmakta, yaşantılarını gözden geçirip değerlendirmekte, kendini ölüme daha yakın hissetmekte, zamanını daha etkili ve verimli kullanmaya özen göstermektedir. Geçmişe yönelik yapılan muhasebeler genellikle yetişkinlerde huzursuzluk ve mutsuzluğa neden olmaktadır. Bireyin bu durum ve yönelimleri de dini ilgisini etkilemektedir. Yetişkin, yaşadığı huzursuzluktan kurtulmak için diğer alanlara yönelik ilgisi azalırken dine yönelik ilgi ve aktiviteleri artmaya başlamaktadır.¹⁶² Tabi bu durum orta yetişkinlik döneminde bulunan her yetişkin için geçerli değildir. Belirtilenin aksine birey, dini tutum ve davranışlarının geçmiş yaşantıları ile tutarlılığını ve kendisini mutlu ettiğini göremediğinde yıllardır benimsemiş olduğu dini reddedebilmektedir. Bunlarla birlikte bu dönem bireylerde mistik eğilimlerin güçlendiği görülmektedir. Bu dönemde bazı bireyler sıradan bir dini hayat yaşamak yerine daha derin dini tecrübe edinmeyi arzulamakta ve tasavvufi bir dini hayata geçiş yapmaktadır. “Böylece, esasen dindar olan şahıs, daha kuvvetli ve daha sürekli bir şekilde dini tecrübelerle sahip olmaya başlamaktadır. Bu durum onun dini ilgisini, keşf ve müşahedeyi arzulayan bir dini hayata yöneltmektedir.”¹⁶³

Son yetişkinlik döneminde de dini gelişime yönelik görüşler farklılık göstermekle birlikte genel görüş bu dönemde dini ilginin arttığına yöneliktir. Bu dönemde dini ilginin artma nedenlerinden birinin ölüm olgusu olduğu belirtilmektedir. Yapılan çalışmalar bu dönemde Allah ve O'na olan inancın kesin ve kararlı olduğunu, ahiret, cennet ve cehenneme olan inancın belirgin oranda artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Geçmiş

¹⁶² Peker, *Din Psikolojisi*, 176.

¹⁶³ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 286.

yaşantılarındaki yanlış ve günahlarının oluşturduğu suçluluk ve günahkârlık duygusu dua, ibadet ve dini aktivitelerde sıklık ve sürekliliğin artmasına etki etmektedir.¹⁶⁴

2.2. YETİŞKİN EĞİTİMİ

Eğitimin boyutlarından biri olup insanlık tarihi ile başlatılan, yaşamın bir parçası olarak görülen yetişkin eğitimi zamanın ve yaşam alanının ihtiyacına göre farklı yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. Yaşam koşullarının değişmesi, teknolojik ve bilimsel ilerleme, dinsel ve kültürel değişim ve sanayileşme gibi etkenler yetişkin eğitiminin önemi ve ihtiyacını ortaya koymuştur. Önem ve ihtiyaçlara binaen her dönem ve her ülkede yetişkin eğitime yönelik atılan adımlar ve gelişimler değişiklik göstermiştir.

Batı dünyasında yetişkin eğitimi modern anlamda 16. yüzyılın başlarında Avrupa'da gerçekleşen dini ve toplumsal değişimlerin ardından başlamıştır.¹⁶⁵ Örgütlü ve sistemli olarak ortaya konulması ise 19. yy. başlarında olduğu belirtilmektedir.¹⁶⁶ Her ülke kendi içinde yetişkinlerin gereksinimlerine ve temel ideolojilerine yönelik eğitim programları düzenlemekle birlikte yetişkinlere yönelik eğitimlerin gelişmesi için ulusal ve uluslararası birçok toplantı yapılmıştır. Yapılan toplantılar arasında UNESCO tarafından düzenlenen uluslararası yetişkin eğitimi konferansları önem arz etmektedir. 1945-1997 yılları arasında bu konferanslar beş kez düzenlenmiştir. Konferanslarda yetişkin eğitime yönelik çözümler, yöntem ve teknikler, yapı ve örgütü, çok yönlü eşitsizliklerin ortadan kaldırılması, hiçbir yetişkin bireyin eğitim olanaklarından yoksun bırakılmaması, koşul ve niteliklerin geliştirilmesi gibi temel konular ana başlık olarak ele alınıp incelenmiş ve kararlar alınmıştır. UNESCO tarafından düzenlenen bu konferanslar dünya genelinde yetişkin eğitiminin gelişmesinde önemli etki etmiştir.

¹⁶⁴ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 287.

¹⁶⁵ Ahmet Yıldız, “Dünyada Yetişkin Eğitiminin Gelişimi”, *Fevziye Sayılan’a Armağan*, ed. Meral Uysal vd. (Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2021), 45

¹⁶⁶ Firdevs Güneş, *Yetişkin Eğitimi (Halk Eğitimi)* (Ankara: Ocak Yayınları, 1996), 9.

Türkiye’de ise yetişkin eğitimi tarihi cumhuriyet öncesi ve cumhuriyet sonrası olmak üzere iki döneme ayrılarak ele alınmaktadır. Cumhuriyet öncesi dönemde yetişkin eğitim kurumları arasında ahi teşkilatı, lonca, tekke ve zaviye, medrese ve cami, ordu/kışla, kıraathane, Türk ocakları, terbiye ocakları ve gönüllü kuruluşlar yer almaktaydı. Bu kurumlar bünyesinde iyi alışkanlıkların kazandırılması, insani ilişkilerde dikkat edilecek hususların aktarılması, zamanın vasıtalarından yararlanma, topluma uyum sağlamaya yönelik pratik konular öngörülmüş ve rehberlik hizmetlerini üstlenerek zamanın ihtiyaçlarına yönelik işletilmiştir.¹⁶⁷ Cumhuriyet sonrası dönemde ise yetişkin eğitimi özellikle milli eğitim şuraları neticesinde alınan kararlar ile farklı merhalelerden geçmiştir. Cumhuriyetin başlangıcından itibaren yetişkin eğitime önem verilmiştir. “Ulusal kültür birliğinin sağlanması, okuryazarlığın ve ilköğretimin yaygınlaştırılması, vatandaşlık bilincinin geliştirilmesi, ülkenin gereksinim duyduğu emek gücünün yetiştirilmesi”¹⁶⁸ amaçları ile millet mektepleri, akşam sanat okulları, halkevleri, öğretmen kursları, köy kursları ve köy enstitüleri bünyesinde yetişkin eğitimi düzenlenmiştir. Düzenlenen milli eğitim şuralarında alınan kararlar, akademik çalışmalar ve ihtiyaçların değişmesi neticesinde günümüze değin yetişkin eğitiminin düzenlendiği kurumlar çeşitlilik göstermiştir. Günümüzde ise bazı yetişkin eğitimi kurumları arasında halk eğitim merkezleri, mesleki eğitim merkezleri, olgunlaşma enstitüleri ve meslek kursları yer almaktadır.

İlk insan ile başlatılıp geçmişten günümüze farklı yöntem ve metotlarla yürütülen yetişkin eğitimi ne demektir, neyi ifade etmektedir? Yetişkin eğitiminin tanımı da geçirdiği süreçler gibi farklılık göstermektedir. UNESCO, OECD, eğitimciler ve uzmanlar tarafından yetişkin eğitiminin çeşitli tanımları yapılmıştır. Dar anlamıyla

¹⁶⁷ Kurt, *Yetişkin Eğitimi*, 60.

¹⁶⁸ Rıfat Miser, “Türkiye’de Yetişkin Eğitimi”, *Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi*, ed. Rıfat Miser (Ankara: Nobel Yayınları, 2020), 63.

yetişkin eğitimi, “yetişkinlere yönelik olarak düzenlenen ve mesleki olmayan etkinlikleri kapsar.”¹⁶⁹ UNESCO’nun geniş tanımıyla;

“Yetişkin eğitimi, içeriği, düzeyi ve yöntemi ne olursa olsun, ister örgün, ister yaygın, ister okul, yüksekokul ve üniversite eğitimin devamı şeklinde veya bunların yerine geçmek üzere ya da çıraklık düzeyinde olsun, içinde yaşadıkları toplumda yetişkin sayılan kişilerin bilgilerini genişletmek, mesleki ve teknik becerilerini ilerletmek, ya da becerilerine yeni bir yön vermek, bir yandan kişisel gelişmelerini gerçekleştirmek, bir yandan da dengeli ve bağımsız bir şekilde sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmeye katılmak için tutum ve davranışlarında değişiklikler yaratmak üzere, yararlandıkları düzenli eğitim süreçlerinin tümü anlamına gelmektedir.”¹⁷⁰

Süreç içerisinde yetişkin eğitimi ifade eden ve eş anlamlı kabul edilen bazı kavramlar geliştirilmiştir. Bunlar; halk eğitimi, yaşamboyu eğitim, toplum eğitimi, yaygın eğitim, sürekli eğitim ve andragojidir. Bu kavramlar “yetişkin eğitimi” kavramını ifade edip birbirlerinin yerine kullanılmaktadırlar.

2.2.1. Yetişkin Din Eğitimi

Yetişkin eğitiminin tarihi ilk insanla başlatılmakla birlikte dinsel amaçlı etkinliklerin yetişkin eğitiminin doğmasında bir başlangıç olduğu belirtilmektedir.¹⁷¹ Tarih boyunca din, ilgilenilen en temel konulardan biri olmuş ve hemen hemen her toplumda “genel eğitim din, din kurumları ve din adamları merkezli başlatılmıştır.”¹⁷² Süreç içerisinde çeşitli alanlardaki gelişmeler, örgün eğitimin gelişmesi, eğitim kurumlarının sistemleşmesi, devletlerin din anlayışları vb. nedenler eğitimin ayrı bir bilim

¹⁶⁹ Ahmet Duman, *Yetişkinler Eğitimi* (Ankara: Ütopya Yayınevi, 2000), 35.

¹⁷⁰ Güneş, *Yetişkin Eğitimi*, 11.

¹⁷¹ Duman, *Yetişkinler Eğitimi*, 131.

¹⁷² Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 194.

halini almasına ve kendi içinde ayrışma ve branşlaşmaya neden olmuştur. Yetişkin din eğitimi de eğitim ve din eğitiminin alt disiplini olarak yer almıştır.

Eğitim ve din eğitiminin alt disiplinlerinden biri olan yetişkin din eğitimi;

“Yetişkinlere ve okul dışındakilere, örgün eğitim dışında ya da yanında din eğitimi ihtiyacında ve isteğinde olanlara, resmi ya da özel kurum ve kuruluşlarca, yetişkinlerin dini bilgilerini artırmak, dini anlayışlarını geliştirerek hayatın dini boyutunu yorumlamalarına yardımcı olmak amacıyla verilen planlı, amaçlı din eğitimidir.”¹⁷³

İslam’da eğitim, Hz. Muhammed döneminde yetişkin eğitimi olarak başlamıştır. Sistemli bir eğitim kurumunun olmaması ve İslam’ın henüz kurumsal bir hale gelmemesinden dolayı eğitim yaygın eğitim mahiyetinde yürütülmüştür. Mekke ve Medine döneminde eğitim faaliyetleri küttab, badiye (çöl), daru’l-erkam, evler, suffe ve mescidde yetişkin merkezli sürdürülmüştür. Hz. Peygamber’den sonra din eğitimi dört Halife dönemi, Emeviler, Abbasiler, Fatimiler, İhşidiler, Selçuklular ve Osmanlı döneminde farklı kurumlar bünyesinde devam etmiştir. Bu dönemlerde kitapçılar, saraylar, edebi salonlar, mescid ve camiler, beytü’l-hikme, ahilik teşkilatı, lonca ve gedik, hankâh, dergâhlar, ribat ve kervansaraylar bünyesinde yetişkinlere yönelik din eğitimi hizmeti sunulmuştur.

2.2.1.1. Yetişkin Din Eğitimi Alanları

Günümüzde yetişkin din eğitimi yaygın eğitim olarak DİB, sivil toplum kuruluşları, vakıflar, dernekler ve tarikatlar tarafından yürütülmektedir. Yetişkin din eğitiminin yürütüldüğü kurumlar arasında mescid ve camiler, aile ve dini rehberlik büroları (ADRB), Kur’an kursları, kitle iletişim araçları, cezaevleri, huzurevleri ve hastaneler yer almaktadır.

¹⁷³ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 196.

Mescid ve Camiler: Mescid ve camiler İslam'ın Medine döneminden günümüze kadar Müslümanların yaşamında önemli bir yere sahiptir. Çocuklardan yaşlılara kadar toplumun her kesimini bir araya getiren mescitler başta dini, ahlaki ve sosyal olmak üzere çok amaçlı bir kurum olarak asırlarca hizmet vermiş ve hala vermektedir. İlk dönemlerde ibadet ve eğitim-öğretim fonksiyonları ile ön plana çıkmıştır. İbadet ve eğitim yeri olmasının yanı sıra edebi yarışmaların yapıldığı, sosyal bütünlüğün sağlandığı, misafirhane, hapishane olarak kullanılan, adliye ve nikâh salonu, siyasi ve idari işlerin yürütüldüğü bir kurum olarak varlık göstermiştir. Günümüzde de mescid ve camiler ibadet ve eğitim fonksiyonları ile ön plana çıkmaktadır. Mescid ve camilerde ibadet ve eğitim faaliyetleri DİB tarafından görevlendirilen imam-hatip, müezzin ve vaiz gibi yetkili kişilerin sorumluluğunda gerçekleştirilmektedir. Eğitim faaliyetleri arasında halkı din konusunda aydınlatmak amacıyla yapılan nasihat nitelikli konuşma olan vaaz, Kur'an-ı Kerim'i öğrenmek ve dini bilgi ihtiyacını gidermek isteyenlere yönelik cami dersleri ve akşam kursları, cuma ve bayram namazlarında minberden yapılan hutbe, sohbet ve Kur'an kursu eğitimi yer almaktadır. Mescid ve camilerde yürütülen bu eğitim faaliyetleri ağırlıklı olarak yetişkinlere yöneliktir.

Aile ve Dini Rehberlik Büroları: 2002 yılında DİB bünyesinde “toplumun temelini oluşturan aile kurumunun iyileştirilmesi, korunması, muhafazası, ayakta kalması ve rehabilitasyonu amacıyla”¹⁷⁴ “Aile İrşat ve Rehberlik Büroları” açılmasına karar verilmiş, 2003 yılında ilk olarak 6 ilde açılmıştır. 2014'te DİB'in görev ve çalışma yönetmenliğinin güncellenmesi neticesinde birimin adı “Aile ve Dini Rehberlik Büroları” olarak değiştirilmiştir. Başta ailenin yapısı ve huzurunu korumak ve dini açıdan bilgilendirmeye yönelik din eğitimi faaliyetleri yürütülmektedir. ADRB tarafından yürütülen din eğitimi faaliyetlerinin görev amaçları şunlardır;

¹⁷⁴ Saadettin Özdemir, “Dini Sosyal Hizmet Alanları”, *Din Eğitimi El Kitabı*, ed. Recai Doğan – Remziye Ege (Ankara: Grafiker Yayınları, 2021), 374.

- “Dinî ve milli değerler ışığında evlilik ve aile olma konusunda farkındalık oluşturmak,
- Aile birlikteliğinin sağlam temeller üzerinde kurulmasına ve sürdürülmesine manevi danışmanlık ve rehberlik etmek,
- Çeşitli toplumsal risklerle karşılaşan aile bireylerinin güçlendirilmesine katkı sağlamak ve sorunlara çözüm üretmek,
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, belediye, STK’lar ve ilgili kuruluşlara ait kurum bakımı altında bulunan kadın, çocuk, yaşlı, genç gibi kesimlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunarak toplumsal uyum süreçlerine katkı sağlamak.”¹⁷⁵

Kur’an Kursları: DİB bünyesinde çeşitli Kur’an Kursu öğretim programları uygulanmaktadır. Programlar arasında “İhtiyaç Odaklı Kur’an Kursları Öğretim Programı” da yer almaktadır. Bu program, içinde çeşitli öğretim programlarını barındırmaktadır. Bunlardan biri de yetişkinlere yöneliktir. Program bünyesinde Kur’an-ı Kerim’i anlamak, dini bilgi eksikliğini gidermek, dini ve manevi hayatını şekillendirmek isteyen yetişkinlerin sosyo-kültürel şartları, ilgi ve beklentileri göz önünde bulundurularak din eğitimi faaliyeti düzenlenmektedir. İhtiyaç ve talebe yönelik Kur’an-ı Kerim, akaid, ilmihal, tefsir, hadis ve siyer öğretim programları yürütülmektedir. Düzenlenen eğitim programlarının bazı amaçları şöyle ifade edilmektedir;

- “Kur’an ve sünnet temelinde İslam’ı bir bütün olarak doğru anlamalarına katkı sağlanması,
- Sağlıklı bir dini hayat için İslam dininin itikat, ibadet ve ahlak ile ilgili esaslarını öğrenmenin önemini kavramaları,
- İbadetlerle ilgili gerekli bilgileri edinmeleri ve davranışa dönüştürmeleri,
- İslam’ın temel kaynağı Kur’an-ı Kerim’i Arapça metninden doğru ve usulüne uygun okuyabilmeleri ve ibadetleri yerine getirebilecek yeterlikte Kur’an ezberine sahip olabilmeleri,

¹⁷⁵ Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi, DİB (2019), md.8.

- İslam dininin kardeşlik, barış, birlikte yaşama ahlakı vb. değerlerini özümsemeleri hedeflenmektedir.”¹⁷⁶

Kitle İletişim Araçları: İletişim çağında yaşamının getirilerinden biri kitle iletişim araçlarının hayatın tüm alanlarını sarmasıdır. Bunlar; Tv, radyo, dergi ve sosyal medya platformlarıdır. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla bilgi edinme, öğrenme, merak giderme, sosyalleşme ve haber alma gereksinimleri giderilmekte, kültür iletimi sağlanmaktadır.¹⁷⁷ Bu özelliklerinden dolayı yaygın eğitim ve din eğitiminde kitle iletişim araçları önemli yer almaktadır. Bilgiye kolaylıkla ulaşılabilmesi, ucuz olması, sesli ve görüntülü olmasından dolayı daha dikkat çekici ve kalıcı olması bu araçların kullanımını artırmakta ve eğitimde etkili kılmaktadır. Dini kurumlar dini mesajlarını iletmek, bireylerin dini konularda sahih bilgiye ulaşmalarını sağlamak ve ahlakla ilgili konularda aydınlatmak gibi gayelerle bu araçları kullanmakta, program ve yayınlar düzenlemektedir. Bu konuda özellikle DİB’in yürüttüğü basılı, dijital ve süresiz yayınları genelde din eğitiminde, özelde ise yetişkin din eğitiminde önem arz etmektedir.

Cezaevleri: Cezaevlerinde mahkûmlara yönelik Adalet Bakanlığı ve DİB iş birliği protokolü bünyesinde “Din hizmetleri, din eğitimi, manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetleri sunulması, toplumda suç işleme oranının azaltılması ve yeniden suç işlenmesinin önlenmesi ile tutuklu ve hükümlüklerin, dini ve ahlaki duygularını geliştirerek yeniden topluma kazandırılması amacıyla”¹⁷⁸ din eğitimi faaliyetleri düzenlenmektedir. Manevi rehberlik birimi cezaevlerinde iş birliği protokolüne bağlı olarak DİB tarafından din hizmetlerinden sorumlu birim olarak görevlendirilmiştir. Manevi rehberlik biriminin mahkûmlara yönelik din hizmetleri arasında şunlar yer almaktadır;

¹⁷⁶ DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü, *İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları*, (Ankara: 2019), 6-7.

¹⁷⁷ Mustafa Arslan, “Kitle, İletişim Araçları, Medya ve Din İlişkisi Üzerine”, *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 6/11 (2016), 8-9.

¹⁷⁸ Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı İş Birliği Protokolü, DİB – Adalet Bakanlığı (2019), md.1.

“Din hizmetleri, din eğitimi, manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetleri sunulması, din ve ahlak bilgisi dersini, ayda en az bir kez verilecek konferans ve seminerleri, Kur’an-ı Kerim ve hafızlık eğitimini, ceza infaz kurumlarında koğuş/oda ziyaret/sohbetlerini, hükümlü ve tutuklular ile denetimli serbestlik müdürlüklerindeki hükümlü, mağdurlara yönelik manevi temelli görüşmeleri, dini yayınlar hakkında görüş bildirme, hedef kitlelerin manevi ve ahlaki gelişimi için yapılacak her türlü eğitsel, sosyal, kültürel ve rehberlik faaliyetleri...”¹⁷⁹

Huzurevleri: Huzurevleri, 60 yaş ve üstünde olan bireylere yönelik bakım ve rehabilitasyon hizmeti veren kurumlardır. Kurum bünyesinde yaşlıların barınma, beslenme ve temizlik gibi fiziksel ihtiyaçların karşılanması yanı sıra sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik ek hizmetler de verilmektedir. Bunlardan biri de “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile DİB arasında işbirliği protokolü”¹⁸⁰ bünyesinde düzenlenen manevi destek programıdır. Manevi destek programı ile bireyin ölüm kaygısı, yalnızlık, ilgi, sevgi ve anlam arayışı gibi sorunlarda dini ve duygusal destek sağlanmaktadır. Günümüzde huzurevlerine yönelik din eğitiminin yetersiz ve geliştirilmeye açık olduğu belirtilmektedir.

Hastane: Yapılan çalışmalarda bireylerin çaresizlik durumlarında dini inanç ve ibadetlere daha fazla yöneldikleri belirtilmektedir. Çaresizlik durumlarından biri de hastalıktır. Özellikle hastanelerde yatılı hastaların hastalıkla başa çıkma, yaşadıklarını anlamlandırma, umut, moral ve manevi destek ihtiyaçları dini inanç ve ibadetlere yönlendirmektedir. Bu bakımdan DİB ve Sağlık Bakanlığı arasında hastanelerde talep eden hasta ve hastane personellerine yönelik manevi destek sağlamak ve dini konularda danışmanlık yapılması için işbirliği protokolü imzalanmıştır.¹⁸¹ İşbirliği bünyesinde

¹⁷⁹ Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı İş Birliği Protokolü, md. 4.

¹⁸⁰ Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İle DİB Arasında İşbirliği Protokolü, 2018.

¹⁸¹ T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı İle T.C. Sağlık Bakanlığı Arasında Hastanelerde Manevi Destek Sunmaya Yönelik İşbirliği Protokolü, DİB – Sağlık Bakanlığı (2015).

“Manevî Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri” adı ile hastaların ihtiyaçlarına yönelik hizmetler sunulmaktadır.

Görüldüğü üzere yetişkinlere yönelik din eğitimi faaliyetleri çoğunlukla DİB bünyesinde düzenlenmektedir. DİB bünyesinde düzenlenen din eğitimi faaliyetleri yaygın eğitim faaliyetleridir. DİB’e bağlı yürütülen yetişkin din eğitimi faaliyetlerinin geliştirilmeye açık olduğu görülmektedir. DİB’in yanı sıra STK’lar, cemaat, vakıf ve tarikatlarda da yetişkinlere yönelik çeşitli din eğitimi faaliyetleri yürütülmektedir. Bunlar arasında “Tevhid Vakfı, YEKDER, Gönül Kuşağı, İLKE, Akabe Vakfı, İnsan Hak Medeniyeti, Dar’ul Hikme, Ensar Vakfı, İHH, Süleymancılar, Adıyaman Grubu, Nakşibendî Tarikatı, Mahmut Efendi Tarikatı, Nur Cemaati”¹⁸² yer almaktadır.

Yetişkinlere yönelik din eğitimi veren kurum ve kurumların faaliyetlerine bakıldığında yetişkin din eğitiminin hayatın her alanıyla ilgili olduğu görülmektedir. Bu durum bir disiplin olarak yetişkin din eğitiminin belli bir alanla sınırlı kalmadığını, uygulama olarak alanın genişliğini ve teorik olmakla birlikte ağırlıklı olarak pratik bir eğitim olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda Cemal Tosun yetişkin din eğitiminin alanını şu şekilde sıralamaktadır:

- “Dinî Mesleki Gelişim: Daha çok din eğitimi ve öğretimi ile uğraşanların meslekî bilgi ve formasyonlarını geliştirmeyi içine alır. Hizmet içi eğitimi plan, program ve uygulamalarını kapsar.
- Kişinin kendisi, arkadaş ve dost çevresi, çocukları vb. ile olan ilişkilerindeki zorluklarla baş edebilmesine yardım.
- Hayat sürecinde yeni roller üstlenebilmeye yardım. (Annelik, babalık, emeklilik gibi).
- Dinî, sosyal ve politik sorunlarla başa çıkabilmeye yardım.”¹⁸³

¹⁸² Arife Gümüş, *Yetişkinlerin Din Eğitimine Bakışları ve Din Eğitimi İhtiyaçları* (İLKE – YEKDER, 2014), 44.

¹⁸³ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 197.

2.2.1.2. Yetişkin Din Eğitiminin Gerekliliği ve Önemi

Yetişkin din eğitiminin disiplin olarak geniş bir alana sahip ve hayatın birçok yönüyle ilgili olması yetişkinlere yönelik din eğitiminin gerekliliğini ve önemini göstermektedir. Yetişkin din eğitiminin gerekliliği ve önemi yetişkinlerin ihtiyaçlarına binaen ortaya çıkmaktadır. Yetişkinlik dönemi, hayat döngüsünün en uzun aşamasıdır. Bu nedenden dolayı yetişkinlerin dönem dönem din eğitimi ihtiyaçları değişmektedir. Bireyin bulunduğu yaş aralığı ve gelişim özellikleri din eğitimi ihtiyacının çeşitlenmesine neden olmakla birlikte bulunduğu psikolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik durumlar da ihtiyacın çeşitlenmesine etki etmektedir. Genel olarak yetişkin din eğitiminin gerekliliği ve önemini kısaca ifade edebiliriz.

Çocuk ve gençlere dini, ahlaki ve kültürel değerler yetişkinler tarafından aktarılmaktadır. İlk din eğitimi ve değer aktarımı aile içinde gerçekleşmektedir. Doğru bir eğitim için ebeveynlerin dini açıdan yeterli ve doğru bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Dini ve ahlaki konularda çocuk ve gençlere aktaracak doğru bilgiye sahip olmadığını düşünen yetişkinlerde dini bilgi edinme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.¹⁸⁴ Bu durum yetişkin din eğitimin en büyük önemi olmasının yanı sıra din eğitiminde öncelikli muhatabın yetişkinlerin olması gerektiğini göstermektedir. Eğitim ve İslam eğitim tarihine bakıldığında eğitimin ilk olarak yetişkinlere yönelik olduğu görülmektedir. İslam eğitim tarihinde de Kur'an'ın yetişkinlere hitap ettiği, ilk olarak yetişkinlerin eğitilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Eğitimin ve din eğitiminin ilk olarak yetişkinlere yönelik olması geçmişten günümüze var olan bir ilke olduğu söylenebilmektedir.

Bilgi, iletişim, teknoloji vb. alanlardaki gelişmelerle birlikte hayat boyu öğrenme durumu ortaya çıkmaktadır. Modern hayatta meydana gelen hızlı değişimler yetişkinlerin sürekli bir öğrenme durumunda olmaları ve gelişmelere ayak uydurmalarını gerektirmektedir. Yaşanan değişim ve gelişmeler din alanını da etkilemektedir. Dinin

¹⁸⁴ Yurdağül Mehmedoğlu, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001), 76.

çeşitli boyutlarının bu gelişimler doğrultusunda yeniden ele alınıp öğrenilmesi ihtiyacı doğmaktadır.¹⁸⁵ Bu bağlamda modern hayattaki gelişmeler din eğitimi alanında görevlilerin de bilgilerini yenilemeleri ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Bunu sağlamak için yetişkin din eğitiminde mesleki gelişim yönünden hizmet içi eğitimler önem arz etmektedir.

Yetişkinler, yaşamlarında başta psikolojik ve sosyal olmak üzere farklı problem ve sıkıntılar yaşayabilmektedir. Din, bireye yaşamın zorluklarıyla başa çıkabilme gücü kazandırabilmekte, hayatın anlamını bulmada yardımcı olabilmekte, ruhsal ve manevi gelişimini desteklemektedir. Birey, yaşadığı zorluklar karşısında dini bilincini geliştirecek, manevi gelişimine destek verebilecek dini eğitim ve program ihtiyacı hissedebilmektedir. Dinin bu yönü ve bireyin ihtiyaçları göz önünde bulundurulduğunda yetişkin din eğitiminin çeşitli alanlarda var olması ve geliştirilmesinin önemi ortaya çıkmaktadır.

Belirtilenlerle birlikte yetişkin din eğitimi bireylerin yeni rol ve sorumluluklar üstlenmelerinde yardımcı olabilmektedir. Toplumsal barış ve hoşgörü, etik ve ahlaki değerlerin kazandırılması ve güçlendirilmesi, kültür ve mirasın sürdürülmesi, kimlik oluşturma, sosyal sorumluluk ve yardımlaşma gibi konularda da bireye önemli katkılar sağlayabilmektedir.

Yetişkin din eğitiminin alan ve önemine bakıldığında amacı da ortaya çıkmaktadır. “Yetişkin din eğitiminin amacı, “hayat boyu eğitim” felsefesi çerçevesinde, yetişkinlere ve özellikle ihtiyaç bildirenlere dinî boyutuyla başa çıkabilmelerinde yardımcı olmak ve bu boyutlarda bilimsel araştırmalar yapmaktır.”¹⁸⁶

¹⁸⁵ Mustafa Köylü, “Yetişkinlik Dönemi Din Eğitiminin Temel İlkeleri”, *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu-II* (Ankara: DİB Yayınları, 2013), 71.

¹⁸⁶ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 198.

2.3. YETİŞKİN DİN EĞİTİMİNDE PEYGAMBER KISSALARININ YERİ

Kıssa, ilk çağlardan günümüze değin eğitim aracı olarak kullanılmaktadır. İslam eğitim tarihi ve yetişkin din eğitiminde ise Hz. Peygamber döneminden beri eğitimde etkin bir yöntem olarak yer almaktadır. Hz. Peygamber, nazil olan ayetleri insanlara tebliğ etmekte, onları hakka ve hidayete ulaşmaları için İslam’a davet etmekteydi. İnananlara yönelik Kur’an merkezli bir eğitim yürütmekteydi. Onun “davetine muhatap olan, ona olumlu ya da olumsuz tepki verenler çoğunlukla yetişkinlerdir”.¹⁸⁷ Bundan dolayı İslam eğitim tarihi yetişkinler ile başlatılmakta ve Kur’an’ın asıl muhatabının yetişkinler olduğu belirtilmektedir.

Kur’an’da muhataplara yönelik somuttan soyuta, bilinenden bilinmeyene, soru-cevap, takrir, tedricilik ve kıssa gibi çeşitli eğitim yöntemleri yer almaktadır. Hz. Peygamber de yetişkinlere yönelik tebliğ ve eğitim faaliyetlerinde başta Kur’an’da yer alan yöntemler olmak üzere birçok yöntem kullanmıştır. Bunlardan biri de kıssa ve bu kıssa türlerinden biri olan peygamber kıssalarıdır. Hz. Peygamberin eğitimde kullandığı peygamber kıssalarının asıl ve ilk kaynağı Kur’an’dır. Ayetlerin nüzul sebepleri ve Hz. Peygamber’in bu kıssaları eğitimde kullanma şekli incelendiğinde, Kur’an’da yer alan peygamber kıssalarının, Kur’an’ın ana ve tali gayelerini gerçekleştirdiği ve muhatapları eğitmek amacıyla bu kıssaları aktardığı ortaya çıkmaktadır. Buna en iyi örnek Mekke döneminde nazil olan Yusuf suresidir. “En güzel kıssa” olarak nitelendirilen bu surede, baştan sona tek parça halinde Hz Yusuf’un hayatı anlatılmaktadır. Müfessirler, Yusuf suresinin nüzülü ve Hz. Peygamber’in muhataplara aktarımı hakkında temel iki görüş beyan etmektedir. Bir görüşe göre ashabın Hz. Peygamber’den kendilerine kıssa anlatmasını istemesi üzerine nazil olmasıdır.¹⁸⁸ Bir diğer görüşe göre ise, zor ve sıkıntılı

¹⁸⁷ İsmail Çalışkan, “Yetişkinlik Dönemi Eğitimine Kur’an Perspektifinden Bir Yaklaşım”, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, ed. M. Faruk Bayraktar (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 341.

¹⁸⁸ Celâleddin es-Süyûtî, *Esbâbü’n Nüzûl Âyet-i Kerimelerin İniş Sebepleri*, çev. Abdulcelil Alpkıray (İstanbul: Semerkand Yayınları, 2016), 310.

dönemden geçen Hz. Peygamber ve müminlerin gönüllerini teskin etmek için nazil olduğudur:

“Bu sure Rasulullah’a hayatının zor ve meşakkatli döneminde nazil oldu. O dönemde Rasulullah’ın ve Müminlerin üzerine sıkıntı ve belalar ard arda geldi. Özellikle şefkatli ve tertemiz eşi Hz. Hatice ile en iyi yardımcısı olan Ebû Talib gibi iki yardımcısını kaybettikten sonra, Rasulullah’a ve müminlere yapılan eziyetler ve belalar daha da arttı. O yıl “hüzün yılı” olarak bilinmektedir. Bunun için yüce Allah peygamberlerin kıssalarını anlatmak suretiyle, Peygamberini teselli etmek ve acılarını dindirmek için bu sureyi indiriyordu. Rasulullah musibetlere maruz kalıp, sonunda zafere ulaşan peygamber kıssalarıyla sabra davet ediliyor ve teselli ediliyordu.”¹⁸⁹

Hz. Peygamber döneminde kıssanın eğitim aracı olarak kullanıldığı, hadisler vasıtasıyla da ortaya konulmaktadır. Hadis külliyatlarında peygamberler hakkında rivayetler yer almaktadır. Bu rivayetlerde peygamberlere ve kavimlerine yönelik detaylar verilmekle birlikte, bazı rivayetlerde peygamberlerin özellikleri kıssaları yoluyla aktarılmaktadır:

“...İbrahim yine bir müddet daha oğlundan ve ailesinden uzakta yaşadı. Ondan sonra Mekke’ye geldi. O sırada İsmail Zemzem Kuyusu’nun yakınında büyük bir ağacın altında okunu yontup düzeltmekte idi. İsmail babasını görünce hemen kalkıp babasına karşı vardı. (Uzun zaman mütehassir olan) bir babanın oğluna, bir oğulun da babasına karşı mutat olan sarılmalar ve el, yüz, göz öpmelerde bulundular. Sonra İbrahim oğluna, “Ey İsmail! Allah Teâla bana muazzam bir iş emretti!” dedi. İsmail de, “Babacığım! Rabbin ne emrettiyse o emri yerine getir!” dedi. İbrahim, “Fakat bu işte sen bana yardım edeceksin!” dedi. İsmail, “Babacığım! Ben sana her veçhile yardım ederim!” dedi. İbrahim, “Allah Teâlâ burada bir beyt yapmamı emretti!” diye etrafından yüksekçe bir tepeye işaret eyledi. İbn Abbas

¹⁸⁹ İbn Cerîr et-Taberî, *Taberî Tefsiri*, thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Salih Ahmed Rıza (İstanbul: Ümit Yayın), 3/983-984.

(rivayetine devamlı) der ki, “İbrahim ile İsmail işte orada Kâbe’nin esasını kurup duvarlarını yükselttiler. İsmail taş getirirdi. İbrahim de bina ederd. Nihayet beytin binası ilerleyip duvarları yükseldiğinde İsmail (bugün ziyaret edilen) malum taşı getirdi. İbrahim de onu ayağının altına (iskele olarak) koydu. Üzerinde inşaata devam etti. İbrahim yapar, İsmail de taş sunardı, inşaat tamam olduktan sonra baba, oğul “رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ”¹⁹⁰ diye dua etmişlerdir.”¹⁹¹

H. Peygamber’in yetişkin din eğitimi faaliyetlerinden biri de vaazlardır. Kur’an’da H. Peygambere mü’minlere vaazda bulunması bildirilmiştir: “Onlar, kalplerindeki Allah’ın bildiği kimselerdir. Onlara aldırma, kendilerine öğüt ver ve onlara durumları hakkında tesirli söz söyle.”¹⁹², “Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütle davet et; onlarla en güzel yöntemle tartış. Kuşkusuz senin Rabbin, yolundan sapanların kim olduğunu en iyi bilendir; O, doğru yolda bulunanları da çok iyi bilir.”¹⁹³ H. Peygamber, Kur’an’ın gayelerine yönelik mü’minlere vaaz ve nasihatle bulunmuştur. Vaazlarında Kur’an’da yer alan kıssalardan yararlanmış, kıssayı vaazlarının bir vasıtası yapmıştır.¹⁹⁴

“Bir kimseye kalbini yumuşatacak sevap ve cezalara dair kelimada bulunmak, nasihat ve öğüt vermek”¹⁹⁵ manalarını barındıran vaaz, İslam eğitim tarihinde H. Peygamber döneminden günümüze süregelen bir eğitim faaliyetidir. Vaazlar ile muhatapları iyiliğe çağırıp kötülükten sakındırmak, Allah’ın koyduğu helal ve haramlardan haberdar etmek, öğüt ve nasihat vermek, doğru dini bilgilerle aydınlatmak, Allah’a karşı şükür duygusunu geliştirmek, “kişinin iç dünyasına hitap edip, onu kötü duygu ve düşüncelerden arındırmak ve kemâle erdirmek, insanın nefsi ile baş başa kalıp

¹⁹⁰ Bakara, 2/127.

¹⁹¹ Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, çev. Kâmil Miras (Ankara: DİB Yayınları, 1987), 7/96.

¹⁹² Nisa, 4/63.

¹⁹³ Nahl, 16/125.

¹⁹⁴ Mücteba Uğur, “Va’z, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (1986), 293.

¹⁹⁵ Ebu’t-Tâhir el-Fîrûzâbâdî, *Okûanusü’l-basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, çev. Mütercim Âsım Efendi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 4/3259.

içindeki kötü duygu ve düşüncelere kapılmamasını, Kur'an ve sünnet çizgisinde bir hayat sürmesini"¹⁹⁶ sağlamak gibi gayeler edinilmektedir. Gayeleri gerçekleştirmek için vaazlarda soru-cevap, örnek olay incelemesi ve kıssa gibi yöntemler kullanılmaktadır.¹⁹⁷

Vaaz, günümüzde camilerde Cuma ve bayram namazlarında, kandil gecelerinde; cami dışı din eğitimi faaliyetleri olarak cezaevleri, huzurevleri, sosyal hizmet kurumları ve ADRB'lerde yürütülmektedir. Yetişkinlere yönelik yaygın din eğitimi kapsamında yer alan vaazlar, DİB'e bağlı İrşat Hizmetleri Daire Başkanlığı tarafından hazırlanmakta ve takip edilmektedir. Vaaz görevine vaizlik, bu görevi icra edene vaiz denilmektedir.

Kıssalar, günümüzde vaazlarda en çok başvurulan yöntem olarak vaazların ana malzemesini oluşturmaktadır.¹⁹⁸ Çoğunlukla değinilen kıssa türü de Kur'an ve hadislerde yer alan peygamber kıssalarıdır. Vaazlarda peygamber kıssalarına yer verilmesiyle soyut ve muğlak konuların anlaşılması sağlanmakta, bilgiler kalıcı hale gelmekte, yetişkinlerin problemlerine yönelik modeller sunulmakta ve tefekküre sevk edilmektedirler.

Yetişkinlerin öğrenme metotlarından biri de kendi kendine öğrenmedir. Yetişkinlerin çoğunluğu da bu metodu tercih etmektedir. Çoğunluğun kendi kendine öğrenme metodunu seçme nedeni olarak bireysel farklılıklar gösterilmektedir. Yetişkinler bireysel farklılıkları, hayat tecrübeleri ve en önemlisi ihtiyaçları doğrultusunda öğrenme ortam ve yöntemlerini geliştirmekte ve ihtiyaçlarına yönelik olarak kaynakları öğrenme sürecine dahil etmektedirler. Yapılan son araştırmalar kendi kendine öğrenme metodunu tercih eden yetişkinlerin kaynak ve materyal olarak kitap ve dergilerden yararlandıklarını ortaya koymaktadır.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Hasan Cirit, *Hadiste Vaaz, Kıssacılık ve Kussâs* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 1997), 43.

¹⁹⁷ Mualla Selçuk, "Öğretim İlke ve Yöntemleri Işığında Vaazın Sunuluşu", *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler*, ed. Cemal Tosun (Eskişehir: AÖF Yayınları, 1999), 218.

¹⁹⁸ Nadiye Işık Bulut, *Kur'an'daki Kıssaların Pedagojik Değeri* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 114.

¹⁹⁹ Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, 210.

Yetişkinlerin din eğitimi ihtiyaçlarına yönelik öğrenme süreçlerine dâhil edip istifade ettikleri eserler vardır. Bunlar arasında peygamber kıssalarına yer veren eserlerin yanı sıra, telif edilen peygamberler tarihi kitapları da yetişkinlerin öğrenme süreçlerine dâhil olmakta, din eğitimi ihtiyaçlarına cevap vermektedir. Bu eserler günümüzde kendi kendine öğrenme metodunu tercih eden yetişkinlerin takip ettiği kitaplar olmakla birlikte vaaz, hutbe, seminer, konferans vb. dini sohbetlerde yetişkin din eğitimcilerinin de yararlandığı kaynaklar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda ön plana çıkmış bazı eserler:

- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî / Mesnevî
- Bediüzzaman Said Nursi / Risale-i Nur
- Ahmed Bican Yazıcıoğlu / Envârü'l-Âşikin
- Sezai Karakoç / Yitik Cennet
- Osman Nûri Topbaş / Kur'ân-ı Kerîm Işığında Nebiler Silsilesi
- Mustafa Âsım Köksal / Peygamberler Tarihi
- İbn Kesîr / Âyet ve Hadislerle Peygamberler Tarihi (Kasasü'l-Enbiyâ)
- Ahmet Cevdet Paşa / Kısas-ı Enbiyâ ve Tevârih-i Hulefâ

Kendi kendine öğrenme metodunu tercih eden yetişkinler, öğrenme süreçlerine kitle iletişim araçlarından televizyon, radyo ve sosyal medyayı da dâhil etmektedirler. Görsel ve işitsel yönleriyle eğitimde önemli fonksiyona sahip kitle iletişim araçları din eğitiminde etkin bir vasıta. Kitle iletişim araçları aracılığıyla yetişkinlere yönelik peygamber kıssaları veya peygamberler tarihi mahiyetinde yayınlar yapılmaktadır. Bunlar arasında televizyonda diziler, Youtube kanallarında video serileri, sosyal medyada dini sohbet nitelikli olarak yapılan yayınlar yer almaktadır. Televizyonda yayınlanan dini programlar özellikle Ramazan ayında sayıca artmaktadır. Ön plana çıkmış ve halk nezdinde yaygın olarak bilinen bazı yayınlar:

- Hz. Yusuf'un hayatını ele alan 2008 İran yapımı Hz. Yusuf dizisi.
- Hz. Muhammed'in önderliğinde İslam'ın doğuşunu ele alan 1976 yapımı "Çağrı" filmi.

- Youtube, Siyer TV Kanalı, Muhammed Emin Yıldırım / Siret-i Enbiya.
- Youtube, Erkam TV Kanalı, Osman Nuri Topbaş / Peygamberler Tarihi.
- Youtube, Fatma Bayram ile Sohbetler Kanalı, Peygamber Kıssaları.

2.4. YETİŞKİN DİN EĞİTİMİNDE PEYGAMBER KISSALARININ EĞİTSEL DEĞERLERİ

Yetişkinlerin eğitimi problem ve yaşam merkezlidir. Yetişkinler problemlerine cevap veren, yaşamlarına hemen aktarabilecekleri bilgilere ihtiyaç duyar ve eğitim sürecine deneyimlerini dâhil ederler. İhtiyaç duydukları alanlardan biri de dindir. Dini referanslar doğrultusunda doğru bilgi edinmek için din eğitimine yönelerek ihtiyaçlarını karşılama isteğinde bulunurlar. Yetişkinlerin psiko-sosyal gelişim özellikleri, deneyimleri ve ilgileri doğrultusunda dini bilgi edinme ihtiyaçları; zorlu ve olumsuz olaylarla dini başa çıkma, hayata anlam verme, dini duygularını tatmin etme, bütünlük arayışı ve değer geliştirme konularında ortaya çıkmaktadır. Bu ihtiyaçlarına yönelik dini bilgi edinmek için din eğitimine yönelmektedirler.

Her gelişim basamağının eğitim sürecinde etkin yöntem olarak yer alan kıssalar yetişkinlik döneminde de etkili bir yöntemdir. İlahi kaynaklı, dinin temel ilke ve prensiplerini somut olarak yansıtan peygamber kıssaları yetişkinlerin dini ihtiyaç ve arayışlarında model olmaktadır. Anlam ve bütünlük arayışına cevap vermekte, olumsuz olaylarla başa çıkmada örnek somut modeller sunmakta, bireyin değerlerine yönelik zengin materyaller barındırmaktadır. Kıssalar bireyin bilişsel yönüyle birlikte duygusal yönüne de hitap etmekte, manevi yönünü beslemektedir. Peygamber kıssalarının yaşanmış gerçek olaylar olması ve kıssalarda geçen şahısların genellikle yetişkinler olması yetişkin din eğitiminde peygamber kıssalarının yer almasının önemini ortaya koymaktadır. Kıssaların muhtevasında yer alan değerlerin gerçekleştirilmesinin ve pratikte yaşanmasının mümkün olduğu gözler önüne serilmekte, kavrayış derinliği artan yetişkinler tarafından yeniden yorumlanarak yaşama yansıması daha zengin olabilmekte ve bireyin tercihlerini etkileyebilmektedir.

Bu bağlamda Özdoğan'ın çalışması önemlidir.²⁰⁰ Özdoğan, Öğretim üyeleri ve lisansüstü öğrencilerden 20 kişinin katıldığı çalışmada, peygamber kıssalarının bireylerin değerleri içselleştirmesindeki etkisini incelemiş, kıssaların onların yaşamındaki yerini ve yaşamlarında yararlanıp yararlanmadıklarını sormuştur. Katılımcıların dönütlerinde kıssalardan verdikleri pasajlarla kendi yaşantılarıyla bağ kurdukları, hayatlarında anlam verdikleri, değerler doğrultusunda peygamberleri kendilerine model aldıkları ve değerleri içselleştirdikleri görülmektedir. Bu çalışma, peygamber kıssalarının yetişkinlere yönelik din eğitimi faaliyetlerinde yer almasının onların anlam ve bütünlük arayışı, başa çıkma, manevi gelişim ve değerler geliştirmelerinde büyük öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Bu kısımda Peygamber kıssaları, yetişkinlerde dini başa çıkma, anlam arayışı, manevi gelişim, kişilik bütünlüğü ve değerleri doğrultusunda müstakil başlıklar altında ele alınacak ve bu kıssaların yetişkinlerin din eğitimine katkısına değinilecektir.

2.4.1. Dini Başa Çıkma

İnsanın hayatında, öngöremediği ve olmasını istemediği çeşitli olumsuz ve zorlu yaşam olayları meydana gelebilmektedir. Bunlar; vefat, hastalık, doğal afet, savaş, maddi kayıp, göç, boşanma, iletişim sorunları, ailevi sorunlar, mesleki sorunlar vb. olaylardır. Bu olaylar bireyde stres, kaygı ve sarsıntı oluşturmaktadır. Birey, bu durumlarla mücadele edebilmek, olumsuz etkilerini hafifletebilmek ve uyum sağlayabilmek için bilişsel ve davranışsal çaba göstermektedir. Psikoloji literatüründe bu çabaya “başa çıkma” denilmektedir.²⁰¹ Bireylerin tecrübeleri, eğitim, kültür ve benimsedikleri dine göre farklı başa çıkma yöntemleri geliştirmektedir. Din, başa çıkma sürecinde en etkin yöntemlerden sayılmaktadır. Bireyin olumsuz ve zorlu yaşam olaylarıyla başa çıkma sürecinde

²⁰⁰ Öznur Özdoğan, “Bireyin Değerleri İçselleştirmesine ve Yaşamaya Peygamber Kıssalarının Etkisi”, *VIII. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*, ed. İsmail Yakıt (Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi, 2005), 157-166.

²⁰¹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş* (İstanbul: DEM Yayınları, 2010), 63.

benimsediği dinin inanç ve değerlerini referans alması “dini başa çıkma” olarak tanımlanmaktadır.²⁰²

Din, bireyin düşünce, tutum ve davranışlarına etki etmekte ve bireye hayatı anlamlandıran değerler kazandırmaktadır. İnsanın yaşamına yön veren din, yaşanan olumsuz olaylarla başa çıkmada olumlu ve önemli bir işlev görmektedir. Yapılan bilimsel çalışmalarda da dinin bireyin başa çıkma sürecine olumlu yönde etki ettiği ortaya konulmaktadır.²⁰³

Dini başa çıkma ikiye ayrılmaktadır; olumlu ve olumsuz dini başa çıkma.²⁰⁴ “Olumlu dini başa çıkma “Allah’a yönelme, hayra yorma, dini yakınlaşma, dini yalvarma, dini dönüşüm, dini istikamet arayışı” gibi boyutları kapsar. Olumsuz dini başa çıkma ise “manevi hoşnutsuzluk, şerre yorma ve kişilerarası dini hoşnutsuzluk” gibi boyutları kapsar”.²⁰⁵ Olay ve durumlar karşısında başvuru olumlu dini başa çıkma yönteminin ruh ve beden sağlığı ile pozitif ilişkili olduğu belirtilmektedir. Bireyin yaşam olaylarıyla olumlu dini başa çıkabilmesi doğru dini bilgi ve Allah tasavvuru ile mümkündür.

Dini başa çıkmanın en önemli ve ilk unsuru duadır. Dua, dini başa çıkma sürecinin başlangıcı kabul edilmektedir. Bireylerin zor zamanlarda her şeye gücü yeten Allah’a sığınıp ve O’ndan yardım dilemeleri daha iyi hissetmelerini sağlar, kişiyi rehabilite eder ve dualarının Allah tarafından karşılık bulacağını ümit ederek başa çıkma sürecine yardım eder. Yapılan çalışmalarda dini başa çıkma sürecinde özellikle Kur’an’da yer alan peygamber dualarına başvurulduğu belirtilmektedir.²⁰⁶ Dini başa çıkma sürecinde önde

²⁰² Sabriye Nazlı Batan, *Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ve Dini Başa Çıkmanın Yaşam Doyumuna Etkileri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016) 68.

²⁰³ Sema Eryücel, “Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başa Çıkma”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi* 10/23 (2013), 252

²⁰⁴ Faruk Karaca, *Din Psikolojisi* (Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2017), 112.

²⁰⁵ Esra Ceylan, *Ölümlülük Bilincinin Dini Başa Çıkma, Tanrı Algısı, Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olma İle İlişkisi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 42

²⁰⁶ Eryücel, “Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başa Çıkma”, 260

gelen diğerk unsurlar sabır, şükür, tevekkül ve affedici olmadır.²⁰⁷ Bireylerin bu dini başa çıkma unsurlarını kullanabilmeleri için yeterli ve doğru dini bilgilere sahip olmaları gerekmektedir. Din ile ilişkileri olup yeterli dini bilgiye sahip olmayan yetişkinlerin bu unsurlara başvurmaları ve sağlıklı bir süreçten geçmeleri pek mümkün olmamaktadır. Dini bir yaşantı ve bilgiye sahip yetişkinlerin bu sürece katılması ve süreci pozitif yürütme ihtimali daha yüksektir. Bu noktada din eğitiminin önemi ortaya çıkmaktadır. Başta bilişsel ve davranışsal olmak üzere bireyin tüm özelliklerini göz önünde bulundurarak yürütülen din eğitimi bireye başa çıkma, düşünme ve akıl yürütme becerisi kazandırmakta, yaşanan olumsuz olaylarda nasıl düşünmesi ve davranması gerektiğini öğretmektedir.²⁰⁸ Böylece birey, doğru dini bilgi ve Allah tasavvuru ile olumlu dini başa çıkma süreci yaşayabilmektedir.

Yetişkinlerin yaşları itibariyle bireysel, sosyal ve ailevi rol ve sorumlulukları diğerk gelişim basamaklarına nazaran daha fazladır. Bireylerin artan rol ve sorumlulukları farklı zorlu ve olumsuz durumları da beraberinde getirebilmektedir. Bu bağlamda yukarıda belirtilen zorlu yaşam olaylarının asıl muhatabı yetişkinlerdir. Yetişkinler bu durumlarla başa çıkabilmek için din eğitimi ihtiyacı hissedebilmekte ve yararlanabilmektedir. Nitekim Arife Gümüş, yetişkinlerin din eğitimi ihtiyaçlarına yönelik yürüttüğü çalışmada yetişkinlerin din eğitiminde en çok yaşadıkları ailevi ve psikolojik problemlere cevap aradıklarını, sıkıntıları atlatma ve psikolojik sorunlarla başa çıkma hususunda din eğitimine atıfta bulunduklarını tespit etmiştir.²⁰⁹ Bu doğrultuda yetişkinlerin psiko-sosyal gelişim özellikleri ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak düzenlenen din eğitimi etkinlikleri yetişkinlere olumlu katkı sunabilmektedir.

²⁰⁷ Ali Ayten, *Tanrı'ya Sığınmak Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 42.

²⁰⁸ Filiz Tekin, *Stresle Başa Çıkma Din Eğitiminin Rolü* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 65.

²⁰⁹ Gümüş, *Yetişkinlerin Din Eğitimine Bakışları ve Din Eğitimi İhtiyaçları*, 60.

İslam kaynaklarından Kur'an ve sünnette olumsuz ve zorlu yaşam olaylarına karşı başa çıkma yöntemleri sunulmaktadır. Bunlar arasında sabır ve sabır ile birlikte zikredilen tevekkül, şükür ve affetme yer almaktadır. Bu yöntemler Kur'an'da peygamber kıssalarında bir model olarak sunulmaktadır. Kıssalarda evlat kaybı, mal kaybı, evlat ve eş ile imtihan, hastalık, doğal afet, psikolojik baskı vb. olumsuz yaşam olayları anlatılmakta, bu olaylar karşısında peygamberlerin düşünce, tavır ve tutumları inananlara aktarılmaktadır. Peygamberlerin bu olaylar karşısında dini başa çıkma unsurlarından dua, sabır, şükür ve tevekküle yöneldikleri, affedici bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Kıssaların yaşanmış gerçek olaylar olması, sadece vuku bulduğu döneme has olmayıp günümüzde ve gelecekte de yaşanabilen, her bireyin başına gelebilecek olaylar olması ve Peygamber kıssalarında yer alan şahısların çoğunlukla yetişkinler olması, yetişkin din eğitimine önemli katkı sunmaktadır. Kıssalar bu yönleriyle sunulduğunda hayatında stres, zorluk ve sarsıntı yaşayan yetişkinler, peygamberleri rol model alarak ve özdeşleşerek doğru bir perspektif ile olumlu dini başa çıkma süreci yaşayabilmektedir. Kıssaların ilahi kaynaklı olması sürece değer katmakta, benzer olayları yaşayan yetişkinlere teselli ve moral kaynağı olabilmektedir. Bu bağlamda yetişkin din eğitiminde peygamber kıssalarının yer alması önem arz etmektedir.

Peygamber kıssaları Hz. Peygamber döneminden günümüze değin din eğitiminde yer almakta ve yetişkinlerin dini başa çıkma sürecine katkı sunmaktadır. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi Kur'an'da yer alan kıssaların gayelerinden biri Hz. Peygamber ve mü'minlere teselli vermek, gönüllerini pekiştirmek ve olaylar karşısında onları teskin etmektir. Kıssaların bu gayesi ile peygamber kıssalarının yetişkin din eğitiminde dini başa çıkma yönüyle katkı sunması örtüşmektedir. Bu yönüyle Hz. Peygamber'in eğitimde kıssalara yer verdiği ve etkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda önceki başlıklarda belirtilen Hz. Yusuf kıssası ve nüzul sebebi güzel bir örnektir.

Aşağıda peygamberlerin olumsuz ve zorlu yaşam olayları karşısında yöneldikleri sabır, şükür, tevekkül ve affedici olma unsur ve değerler bazı peygamberler özelinde belirtilecektir.

2.4.1.1. Sabır

S-b-r fiilinin mastarı olan “sabır” kavramının çeşitli tanımları yapılmıştır. Sabır “bir musibet ve bela meydana geldiğinde telaş ve feryat etmeyip musibete karşı sükûn ve tahammül etmek”²¹⁰, “üzüntü, başa gelen sıkıntı ve belâlar karşısında direnç gösterme; olumsuzlukları olumlu kılmak için gösterilen metanet”²¹¹ gibi manaları ihtiva etmektedir. Kur’an’da sabır kavramı türevleriyle birlikte yaklaşık yüz ayette geçmekte ve Kur’an’da “girişilen doğru, hayırlı bir çabada insanın karşılaşılabileceği zorluklara ve olumsuzluklara karşı dayanıklı olmayı, direnmeyi, metaneti, azmi ve cesareti”²¹² ifade etmektedir.

Kur’an’da mü’minlerin çeşitli imtihanlara tabi tutulacağı bildirilmekte ve imtihanlar karşısında sabır göstermeleri tavsiye edilmektedir: “*Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınavacağız. Sabredenleri müjdele!*”²¹³, “*Andolsun ki mallarınız ve canlarınız konusunda denemeden geçirilirsiniz; şüphesiz sizden önce kendilerine kitap verilenlerden ve Allah’a ortak koşanlardan birçok üzücü şey işitirsiniz. Eğer sabreder ve sakınırsanız bilin ki bu size gereken davranışlardandır.*”²¹⁴, “*...Biz kiminizi kiminiz için imtihan vesilesi yaptık ki bakalım sabredecek misiniz?...*”²¹⁵. Hayatın her alanında önemli bir değer olan sabıra, Kur’an’da çokça değinilmektedir. Sabrın öneminin ve gerekliliğinin ayetlerle telkin edilmesinin yanı sıra olaylar ve durumlar karşısında nasıl sabır gösterileceği de bildirilmektedir. Pratiğe yansımaları somut olarak peygamber kıssaları vasıtasıyla aktarılmaktadır. Peygamber kıssalarıyla anlatılmak suretiyle yaşanmış ve ilahi kaynaklı olaylar sunularak bireyler düşünmeye, sabır değerini anlamlandırmaya sevk edilmekte,

²¹⁰ Ebu’t-Tâhir el-Firûzâbâdî, *Okyânusü’l-basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, çev. Mütercim Âsım Efendi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 2/2085.

²¹¹ Mustafa Çağrı, “Sabır”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/337.

²¹² Ömer Özsoy – İlhami Güler, *Konularına Göre Kur’an (Sistematik Kur’an Fihristi)* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022), 411.

²¹³ Bakara, 2/155.

²¹⁴ Â-i İmrân, 3/186.

²¹⁵ Furkân, 25/20.

zorlu ve olumsuz yaşam olayları karşısında sabır gösterilerek başa çıkılmasının mümkün olduğu modeller sunulmaktadır.

Yetişkinlerde sabır değerinin içselleştirilmesi için her peygamber model olarak sunulabilmektedir. Zira her peygamber hayatında çeşitli olaylar karşısında sabır göstermiştir. Fakat sabır denildiğinde akla ilk olarak Hz. Eyyûb gelmektedir. Kur'an'da da sabırlı olmasından dolayı övülen peygamberler arasında yer almaktadır. Hz. Eyyûb mal ve evlat yönüyle bolluğa erişmişken art arda mal varlığını, evlatlarını kaybederek ve ağır bir hastalığa yakalanarak imtihana tabi tutulmuştur.²¹⁶ İmtihan karşısında şikâyet etmeden, rıza göstererek uzun yıllar sabretmiştir. Gösterdiği sabra mükâfat ve duasına karşılık olarak Allah tarafından sıkıntı ve hastalığı giderilmiş, mal ve avlat ile rızıklandırılmıştır. Hz. Eyyûb'un zorluklar karşısındaki tavır ve tutumu Kur'an'da Allah tarafından övgüye mazhar olmuş ve mü'minlere örnek olduğu belirtilmiştir: *"Taraflımızdan bir rahmet ve akıl iz'an sahipleri için de anılacak bir örnek olmak üzere ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha bağışladık."*²¹⁷, *"...Gerçekten biz onu sıkıntılara dayanıklı bulduk. O ne güzel bir kuldu! Yönü hep Allah'a dönüktü."*²¹⁸

Hz. Ya'kûb da evlat acısı ile imtihan edilmiştir. Bu yönüyle inananlara model olmaktadır. Oğulları kıskançlıkları nedeniyle Hz Yusuf'u kuyuya atmış, babalarına onu bir kurdun yediği yalanını söylemişlerdir. Hz. Ya'kûb oğlunu kaybetmenin üzüntüsü ile gözlerini kaybetmiş fakat şikâyet etmeden imtihan karşısında sabır göstererek Allah'a sığınmıştır: *"...artık (bana düşen) güzelce sabretmektir. Anlattığınız şeyler karşısında, kendisine sığınılacak olan ise ancak Allah'tır" dedi.*²¹⁹ Hz. İbrahim ve evladı Hz. İsmail'in kurban edilmesi hadisesinde de baba oğlun gösterdiği teslimiyet ve sabır da örneklik teşkil etmektedir: *"...babası ona, "Yavrucuğum" dedi, "Rüyamda seni kurban*

²¹⁶ M. Asım Köksal, *Peygamberler Tarihi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 1/308.

²¹⁷ Sâd, 38/43.

²¹⁸ Sâd, 38/44.

²¹⁹ Yûsuf, 12/18.

ettiğimi gördüm; düşün bakalım sen bu işe ne diyeceksin?” Dedi ki: “Babacığım! Sana buyurulanı yap; inşaallah beni sabredenlerden biri olarak bulacaksın.”²²⁰

Peygamberlerin zorlu ve yaşam olayları karşısında sabretmeleri model olarak Hz. Muhammed’e ve inananlara sunulmuştur. Diğer peygamberlerin de yaşamlarında benzer olaylar yaşadıkları, olaylar karşısında sabrettikleri bildirilmiş ve benzer şekilde Hz. Muhammed’e ve inananlara sabretmeleri telkin edilmiştir: *“Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret.”²²¹* Böylece Hz. Muhammed ve inananlara teselli kaynağı olmuş ve kıssalar ile gönülleri teskin edilmiştir. Hz. Muhammed’e müşriklerin ağır sözlerine karşı Hz. Ya’kûb ’un olaylar karşısında gösterdiği “güzel sabrı” tavsiye edilmiştir: *“Şimdi sen güzelce sabret. Doğrusu onlar o azabı ihtimalden uzak görüyorlar. Biz ise onu yakın görmekteyiz.”²²²* Kavminden gördüğü kötülükler sebebiyle üzülen Hz. Muhammed ve inananları teselli etmek gayesi ile Hûd suresinde Hz. Nûh’un kıssası ve sabredip başarıya ulaştığı anlatılmaktadır. Kıssanın ardından Hz. Muhammed’e sabretmeleri bildirilmektedir: *“(Ey peygamber!) İşte bu anlatılanlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Bundan önce onları ne sen biliyordun ne de kavmin! Sabret, çünkü iyi son günahattan sakınanlarındır.”²²³* Hz. Yûnus, tebliğ faaliyetlerine rağmen halkının ona iman etmediğini görünce ilahi bir emir beklemeden halkını terk etmiş ve bir balığın onu yutması ile imtihan edilmiştir. Hz. Yûnus’un tutumu Hz. Muhammed’e ve inanlara olaylar karşısında benzer davranışı sergilememesi ve sabretmesi bağlamında model olarak sunulmuştur: *“Sen Rabbinin hükmüne sabret; balığın yuttuğu (Yunus) gibi olma. Hani o, öfkeli bir halde bağırıp çağırıyordu.”²²⁴*

²²⁰ Sâffât, 37/102.

²²¹ Ahkâf, 46/35.

²²² Meâric, 70/5-6-7.

²²³ Hûd, 11/49.

²²⁴ Kalem, 68/48.

2.4.1.2. Tevekkül

Dini başa çıkma unsurlarından biri olan tevekkül “bir işte Allah’a güvenme ve teslim olma”²²⁵, “dayanmak, güvenmek, vekil tutmak”²²⁶ anlamlarını barındırmaktadır. Türevleriyle birlikte 69 ayette yer alan tevekkül kavramı Kur’an’da “insanın herhangi bir konuda kendi üzerine düşen sorumluluğu sonuna kadar yerine getirdikten sonra, dışarıdan gelebilecek engelleyici unsurların bertaraf edilmesi için Allah’ı ‘vekil’ kılmak, yani O’na güvenmek”²²⁷ anlamlarını ifade etmektedir.

Kur’an’da mü’minlerin Allah’a tevekkül etmeleri gerektiği bildirilmekte ve tevekkül edenler övülmektedir: “...sıkıntılara katlanan, yalnız Allah’a dayanıp güvenerek işlerini gerektiği gibi yapanlara ne güzel karşılık!”²²⁸, “Asla ölmeyecek olan O diri varlığa (Allah’a) dayanıp güven ve O’na hamdederek yüceliğini dile getir. Kullarının günahlarından haberdar olma konusunda O kendi kendine yeterlidir.”²²⁹, “Allah’a güven; güvenip dayanmak için Allah yeter.”²³⁰

Tevekkül peygamberlerin ahlaki özellik ve değerlerinden biridir. Kur’an’da da ahlaki bir değer olarak sunulmakta, peygamberlerin eziyet ve zorluklar karşısında tevekkül ettikleri belirtilmekte ve bu özelliklerine dikkat çekilmektedir. Peygamberler her türlü zorlu ve olumsuz yaşam olayları karşısında Allah’a dayanarak yalnız O’ndan yardım istemişlerdir. Kendilerinden sonra gelen inananlara dini başa çıkma sürecinde olaylar karşısında tevekkül etmenin mümkün ve etkili olduğunu göstererek model olmuşlardır.

Hiz. İbrahim, tevekkül denilince akla ilk gelen peygamberlerdendir. İsmi ve tevekkül kavramı adeta birbirleriyle özdeşleşmiştir. İlahlık iddiasında bulunan ve Hiz. İbrahim’in tevhid davetine karşı çıkan Nemrut onu ataşe atma emri vermiştir. Hiz. İbrahim

²²⁵ el-Firûzâbâdî, *Okyânusü’l-basît fî Tercemeti’l-Kâmûsi’l-Muhît*, çev. Mütercim Âsım Efendi, 5/4818.

²²⁶ İsmail Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2017), 656.

²²⁷ Özsoy – Güler, *Konularına Göre Kur’an*, 385.

²²⁸ Ankebût, 29/58-59.

²²⁹ Furkân, 25/58.

²³⁰ Ahzâb, 33/3.

ateşe atıldığında korku ve endişeden uzak teslimiyet ve tevekkül içinde yalnızca Allah'tan yardım istemiştir. Gösterdiği teslimiyet neticesinde Allah'ın emri ile ateş ona serin olmuştur: “Çünkü rabbi ona, “Bana teslim ol” buyurmuş; o da, “Âlemlerin rabbine teslim oldum” demişti.”²³¹. 950 sene peygamberlik vazifesini sürdüren Hz. Nûh, kavmini tevhîd inancına davet etmiş, tebliğ faaliyetlerinin karşılığında kavmi tarafından eziyet ve hakaretlere maruz kalmış, yalancılık ve sapkınlıkla itham edilmiştir. Hz. Nûh, maruz kaldığı bu durumlara karşı Allah'a sığınarak tevekkül etmiştir: “...bilin ki ben yalnız Allah'a dayanıp güveniyorum; siz de ortaklarınızı toplayıp ne yapacağınızı kararlaştırın, yapacağınız iş içinizde niyet olarak kalmasın ve bana mühlet de vermeden yapacağınızı yapın.”²³²

Hz. Şuayb Meyden halkını tevhîd dinine, kötü fiilleri terk etmeye, ölçü ve tartıda hile yapmamaya davet etmiştir. Hz. Şuayb'ın çabalarına karşı Medyen halkı onu yalancılıkla suçlamış, taşlamış, onu ve ona inananları Medyen'den kovmakla tehdit etmiş ve çeşitli sıkıntılar yaşatmışlardır. Hz. Şuayb ise sıkıntı ve zorluklar karşısında Allah'a sığınıp tevekkül etmiştir: “Rabbimizin ilmi her şeyi kuşatmıştır. Biz sadece Allah'a dayanırız. Ey rabbimiz! Kavmimizle bizim aramızda adaletli hükmünü ver. Sen hüküm verenlerin en hayırlısıdır.”²³³ Hz. Hûd, Peygamber olarak gönderildiği Âd kavmini tevhide davet etmiş, kavmi davetine karşılık olarak onu yalancılık, beyinsizlik ve sapıklıkla itham etmiş, inkârcı ve inatçı bir tutum içerisinde bulunmuşlardır. Hz. Hûd kavminin bu tutumlarına karşı Allah'a tevekkül halinde bulunmuştur: “...Haydi hepiniz bana tuzak kurun, bana aman vermeyin! Ben, benim de rabbim, sizin de rabbiniz olan Allah'a dayandım. Çünkü her canlının kontrolü O'nun elindedir. Şüphesiz rabbimin yolu dosdoğru yoldur.”²³⁴

²³¹ Bakara, 2/131.

²³² Yûnus, 10/71.

²³³ A'râf, 7/89.

²³⁴ Hûd, 11/55-56.

2.4.1.3. Şükür

Şükür kavramı “karşılığını vermek, yapılan iyiliği dile getirmek ve sahibini övmek”²³⁵, “Allah’tan veya insanlardan gelen nimet ve iyilikten dolayı minnettarlığını ifade etme, nimete söz ve fiille mukabelede bulunma, Allah’a itaat edip günah işlemekten uzak durmak suretiyle nimetin gereğini yapma”²³⁶ anlamlarını ihtiva etmektedir. Şükür kavramı Kur’an’da türevleriyle birlikte 75 yerde geçmekte, Allah’ın insanlara nimet ve ihsanlar verdiği, bireylerin bu nimetlere yönelik Allah’a karşı şükür halinde bulunmaları gerektiği bildirilmektedir: “*Allah’ın size verdiği helâl ve güzel rızıktan yiyip için ve eğer yalnız Allah’a kulluk ediyorsanız O’nun nimetine de şükredin.*”²³⁷, “*Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin ve Allah’a şükredin; eğer O’na kulluk ediyorsanız.*”²³⁸

Dini başa çıkma unsurlarından şükür, sadece olumlu yaşam olaylarında değil aynı zamanda zorlu ve olumsuz yaşam olaylarında bireyin başvurduğu değerlerdendir. Bireyin olumsuz durumlarda şükür halinde bulunması sorunlarla başa çıkma ve olaylarla uyum sağlamada destek olmakta, önemli rol oynamaktadır. Zira şükür, bireyin olumlu düşünceleri artırmasını sağlamakta ve böylece umutsuzluğa düşmesine engel olmaktadır. Peygamberler de yaşadıkları tüm zorlu ve olumsuz olaylar karşısında şükür halinde bulunmuşlardır. Şükür kişilik özelliği ve ahlaki değer olarak hayatlarında tatbik etmişlerdir. Bu yönleriyle zorlu ve olumsuz olaylar karşısında olumlu dini başa çıkmada inananlara model olmaktadır.

Her peygamber yaşadıkları olaylara karşı sabır, tevekkül ve şükür halinde bulunmuştur. Kur’an’da bazı peygamberler şükreden kul olarak nitelenmişlerdir. Bu peygamberlerden biri Hz. Nûh’tur. Hz. Nûh, Kavmi tarafından başta psikolojik baskı olmak üzere çeşitli sıkıntılara, zorlu ve olumsuz yaşam olaylarına maruz kalmıştır. Bu

²³⁵ Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 621.

²³⁶ Mustafa Çağrı, “Şükür”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010) 39/259.

²³⁷ Nahl, 16/114.

²³⁸ Bakara, 2/172.

olaylar karşısında sabır ve şükür halinde bulunmuştur. Hz. Nûh'un her koşulda şükür halinde olması Kur'an'da belirtilmekte ve bu yönüyle hayatlarında olumsuz olaylar yaşayanlara model olmaktadır: *“Ey Nûh ile birlikte taşıdıklarımızın soyundan gelenler! Bilesiniz ki Nûh çok şükreden bir kul idi.”*²³⁹ Şükreden olarak nitelenen bir diğer Peygamber de Hz. İbrahim'dir. Hz. İbrahim başta Nemrut tarafından ateşe atılma ve oğlu Hz. İsmail'in kurban edilme hadisesi olmak üzere ağır ve zor imtihanlardan geçmiştir. Tüm imtihanlar karşısında tevekkül ve şükür halinde bulunup Allah'a yönelmiştir. Zorlu ve olumsuz yaşam olayları karşısında şükür halinde bulunarak bu olaylarla başa çıkılabileceğine örnek olmaktadır: *“ Kuşkusuz İbrâhim, bir tevhid önderi olarak Allah'a gönülden itaat eden iyilik rehberiydi, müşriklerden de değildi. Allah'ın nimetlerine şükrederdi; Allah onu seçkin kılmış, doğru yola yöneltmişti.”*²⁴⁰

2.4.1.4. Affedici Olmak

Affetmek, “kötülük ve haksızlık edeni, suç veya günah işleyeni bağışlama, cezalandırmaktan vazgeçme”²⁴¹ anlamlarını ihtiva etmektedir. Kur'an'da affetme değerine çokça değinilmekte, inanların Allah'tan af dilemesi ve birbirlerine karşı affedici olmaları gerektiği vurgulanmaktadır: *“Onlar (takvâ sahipleri) bollukta da darlıkta da Allah yolunda harcarlar, öfkelerini yenerler, insanları affederler. Allah işini güzel yapanları sever.”*²⁴², *“Bir iyiliği açıklar veya gizlerseniz yahut bir kötülüğü affederseniz şüphesiz Allah da ziyadesiyle affedicidir; O her şeye kâdirdir.”*²⁴³

Affetmenin “affedilmeyi isteme” ve “affedici olma” olmak üzere iki yönü vardır. Affedilmeyi isteme daha çok bireyin günah ve hatalarından dolayı Allah'tan bağışlanmayı dilemesidir. Affedici olma ise bireyin kendini, bir kişiyi, grubu veya durumu affetmesidir. Dini başa çıkma sürecinde bireyin affedicilik özelliği etkili olmaktadır. Zorlu ve olumsuz

²³⁹ İsrâ, 17/3.

²⁴⁰ Nahl, 16/120-121.

²⁴¹ Karagöz vd., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 8.

²⁴² Âl-i İmrân, 3/134.

²⁴³ Nisâ, 4/149.

olaylar karşısında affetme unsuruna başvurulması bireylerde öfkenin azalması, hayat memnuniyetinin artması, umutsuzluk ve olumsuz duyguların giderilmesi gibi olumlu sonuçlar getirmektedir.

Kur'an'da inananların affedici olması desteklendiği gibi peygamber kıssaları ile örnekler sunulmaktadır. Affedici olmak, kıssalarda yer alan değerlerden ve dini başa çıkma unsurlarından biridir. Bu değer her peygamberin yaşamında yer edinmekle birlikte özellikle Hz. Yusuf'un kıssasında ön plana çıkmaktadır. Hz. Yusuf'un kardeşleri kendisine karşı haset ve kıskançlık duyguları beşlemiş, ona tuzak kurup kuyuya atmış ve köle olarak satılmasına neden olmuşlardır. Yıllar sonra Mısır'a sultan olup kardeşleriyle yüzleştğinde birçok zorlu ve olumsuz yaşam olaylarına maruz kalmasına rağmen onları affetmiştir. Özellikle aile fertleri tarafından maruz kalınan zorlu ve olumsuz yaşam olaylarına karşı başa çıkma unsurlarından affedici olmanın örnekliğini sergilemiştir: *“Yûsuf şöyle dedi: ‘Bugün yaptıklarınız yüzünüze vurulmayacak, Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.’”*²⁴⁴

Peygamber kıssaları çeşitli gayeler ile Hz. Muhammed ve inananlara aktarılmıştır. Peygamberlerin kişilik özellikleri olan ve hayatlarına tatbik ettikleri değerler kıssalar ile Hz. Muhammed ve tüm inananlara aktarılmakta ve örnek almaları telkin edilmektedir. Bu değerlerden biri de affedici olmaktır. Hz. Muhammed'in hayatında zorlu ve olumsuz olaylar karşısında diğer peygamberleri model almıştır. Bu bağlamda Hz. Yûsuf'un kıssası örnek verilebilmektedir. Hz. Muhammed kavminin baskı ve eziyetlerinden dolayı Mekke'den Medine'ye göç etmiştir. 8 yıl sonra Mekke'yi fethettiğinde kendisi ve inanlara çeşitli zorlu ve olumsuz olaylar yaşatan kavmini affetmiştir. Fetihden sonra kendileri hakkında ne hüküm verileceğini soran kavmine Hz. Yûsuf'un kardeşlerini affettiğini belirten cümlenin aynısını söylemiştir: *“Resûlullah: ‘Sizin ile benim halim Yûsuf'un kardeşlerine dediği gibi olacaktır. O kardeşlerine şöyle demişti: ‘Bugün size hiçbir şekilde*

²⁴⁴ Yûsuf, 12/92.

başa kakma ve ayıplama yoktur. Allah sizi affetsin. O esirgeyicidir, esirgeyicilerin en büyüğüdür'. Gidiniz serbestsiniz!"²⁴⁵ Bu durum peygamber kıssalarının sadece vuku bulduğu zamana has olmadığını geçmişten günümüze başvurulacak, referans alınacak önemli bir kaynak olduğunu göstermektedir. Peygamber kıssalarının Hz. Peygamber ve O'na tabi olanlara nazil olması, O'nun eğitimde kıssalara yer vermesi ve etkili olması bu kıssaların günümüzde de eğitimde bir kaynak ve dini başa çıkma yöntemi olarak kullanılabileceğine dair güzel bir örnektir.

2.4.2. Anlam Arayışı

İnsan, ilk çocukluk döneminden itibaren yaşamı boyunca dönem dönem hayata bir anlam ve amaç kazandırma arayış ve çabasında bulunur. Bu arayış ve çabanın temelinde "belirsizlik ve kapalılıktan kurtulma, açıklık kazanma ve tanıma, kişisel ve sosyal çevrelerini öngörme ve kontrol etme yanında, kendini bir amaca adanma ve anlamlı bir hayat yaşama"²⁴⁶ isteği bulunmaktadır. Bu doğrultuda insanın temel ruhsal ihtiyaçlarından anlam arayışı "hayatı tüm eksiklikleriyle birlikte bir bütün olarak anlamayı ve olumlamayı"²⁴⁷ ifade etmektedir.

İnsanı, bulunduğu kültürel, toplumsal, ekonomik, fiziksel ve psikolojik etkenler ve yaşadığı olaylar, bunalımlara ve anlam arayışına sevk eder. Kendisi, hayattaki konumu, hayat, evren ve varoluş üzerine bir anlam arayışı içerisine girer. Bu arayışıyla hayatına anlam ve amaç kazandırmaya ve bunlara yönelik hayatını şekillendirme çalışır. Düşünen ve aklını kullanan bir varlık olarak insan anlam arayışında "ben kimim, nereden geliyorum, neye inanıyorum, ne için yaşıyorum, nereye gideceğim, hayattaki gayem nedir" vb. farklı sorular sorar ve bu sorulara cevap arar. İnsanın anlam arayışında

²⁴⁵ Celaleddin Vatandaş, *Hz. Muhammed'in (S.A.V.) Hayatı ve İslâm Daveti Medine Dönemi* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2021), 2/440.

²⁴⁶ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 59.

²⁴⁷ Karaca, *Din Psikolojisi*, 80.

düşüncelere şekil veren, soruların cevaplarını belirleyen ve anlam veren birçok yön ve faktör vardır. Bu yönlerden ve hayata anlam veren en önemli faktörlerden biri dindir.

Din ve anlam arasında derin bir ilişki vardır. Hayatı bir bütün olarak kapsayan din insanın düşünce yapısını, davranışlarını, yaşam tarzını belirler, insana bu doğrultularda ilkeler sunar, hayatına anlam ve gaye kazandırır. İnanç, gaye ve duyguları etkileyen din olağan ve olağanüstü olaylarda tatminkâr açıklamalar yapar, bireye kapsamlı ve bütünlüklü bir anlam çerçevesi sunar.²⁴⁸ Yapılan bilimsel çalışmalarla da din ile anlam arayışı arasında pozitif ilişki olduğu, dinin hayatı anlamlandırmada etkili olduğu tespit edilmiştir.²⁴⁹

İnsanda anlam arayışı erken yaşlarda başlamakta ve hayat boyu devam etmektedir. İlk bilinçli anlam arayışı girişimi ergenlik döneminde aktif olarak gerçekleşmektedir.²⁵⁰ Yetişkinlik döneminde ise anlam arayışı “bütünlük arayışı” olarak tezahür etmektedir.²⁵¹ Yetişkinlik dönemi, bireyin birçok rol ve sorumluluk alması yönüyle en yoğun olduğu ve ölüm gerçeğinin derinden hissedildiği dönemdir. Bireyin ölüm gerçeğini algılaması ile birlikte hayatın sınırlı ve hayatta yapılacak birçok işin olduğunun farkına varılır.²⁵² Bu duygular ile kendine “ne için yaşıyorum” vb. soruları sorarak bütünlük arayışına girer, varlığına anlam verme çabasında bulunur. Yetişkinin bu anlam arayış ve çabası onu dine ve Allah’a yakınlaştırmaktadır. Zira din, bireye anlam ve güven sağlamakta, tutarlı ve sağlam bir kimlik modeli sunmakta ve hayata bütünsel bir bakış açısı kazandırmaktadır.

Din eğitiminin amaç ve önemlerinden biri de hayatın anlamını bulmada bireye yardımcı olmaktır.²⁵³ Yetişkin, anlam ve bütünlük arayışında kendisine yardımcı olacak,

²⁴⁸ Hökelekli, *Din Psikolojisine Giriş*, 60.

²⁴⁹ M. Akif Kılavuz, “Yetişkinlerin Din Eğitim Programlarının Planlanması”, *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*, ed. M. Faruk Bayraktar (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006), 141.

²⁵⁰ Karaca, *Din Psikolojisi*, 81.

²⁵¹ Mehmedoğlu, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi*, 107.

²⁵² Köylü, *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*, 153.

²⁵³ Adem Akıncı, *Hayata Anlam Vermede Din Öğretiminin Katkısı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002), 187.

hayatı yorumlamasında katkı sunacak bilgilere ihtiyaç duymaktadır. Bu doğrultuda din eğitiminin öncelikli hedefleri arasında “bireyin hayatın anlamı, değeri, ölüm ve ölüm sonrası gibi konulardaki sorularına cevap vermek”²⁵⁴ yer almaktadır. Din eğitimi, insanın kendisi, hayat ve evren hakkındaki sorulara, dinden gelen bilgilerle cevap vererek insanın evrendeki yerini kavramasını ve böylece içinde yaşadığı hayata anlam vermesini amaçlamaktadır. Yetişkinlerin anlam arayışını etkileyen unsurlardan biri de ölümden sonraki hayat yani ahiret inancıdır. Özellikle ölüm gerçeğini kavramaya başlayan yetişkinlerde ahiret inancı, hayatta neye göre ve nasıl yaşanılacağına dair anlam katarak anlam arayışlarında etkili ve önemli olmaktadır. Din eğitimi yetişkine bütünlük arayışında dünya ve ahiret ile ilgili tatmin edici bilgiler sunmaktadır.

Din eğitimi, yetişkinlerin anlam arayışında edindikleri bilgi ve anlamları hayatlarına uygulama noktasında yardımcı olmaktadır. Peygamber kıssalarının bu bağlamda din eğitiminde yer alması yetişkinlerin anlam ve bütünlük arayışına katkı sunabilmektedir. Zira peygamberler vahiy temelli ve fitrata uygun olarak bireylerin hayatı anlamlandırabilmeleri için rehber olarak gönderilmişlerdir.²⁵⁵ Peygamberler, insanları dinin temel ilkesi olan tevhîd inancı ile hayatı anlamlandırmaya çağırmışlardır. Tevhîd inancı ile hayatlarını anlamlandırarak diğer insanlara model olmuşlardır. İnsanın yaratılış gayesi Allah’ı bilmek, tanımak ve yalnızca O’na kulluk etmektir. Din, bu temel ilkeler doğrultusunda değerler barındırmakta, bireyin kendi konumunu belirtmekte, hayatına anlam ve amaç kazandırmaktadır. Peygamberler aracılığı ile bu gayeler insanlara bildirilmekte ve onların hayatları ile örnek olarak sunulmaktadır. Bu bağlamda Hz. İbrahim’in kıssası insanın hayatı anlamlandırma çabasına güzel bir örneklik teşkil etmektedir. Putperest bir toplumda doğan Hz. İbrahim fitrat gereği yaratıcıyı arama arzusunun uyanması ile anlam arayışında bulunmuş ve tevhîd inancına yönelmiştir:

²⁵⁴ Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, 129.

²⁵⁵ İhsan Çapcıoğlu - Tuğrul Yürük, “Modern Dünyada İnsanın Anlam Arayışına Teolojik Katkı: Hz. İbrâhim Kıssası Örneği”, *BİDDER Sosyal Bilimler Dergisi* 1 / 2, 22.

“İbrâhim, babası Âzer’e, “Putları tanrılar mı sayıyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapkınlık içinde görüyorum” demişti. Böylece biz İbrâhim’e göklerin ve yerin melekûtunu görüp kavrama imkânı veriyorduk ki kesin inananlardan olsun. Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. “Rabbim budur” dedi. Yıldız batınca da “Batanları sevmem” dedi. Ayı doğarken görünce, “Rabbim budur” dedi. O da batınca, “Rabbim bana doğru yolu göstermezse elbette yolunu şaşırmış kimselerden olurum” dedi. Güneşi doğarken görünce, “Rabbim budur; zira bu daha büyük” dedi. O da batınca dedi ki: “Ey kavmim! Ben, sizin (Allah’a) ortak koştuğunuz şeylerden uzağım”. Ben, O’nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratana çevirdim ve ben müşriklerden değilim.”²⁵⁶

2.4.3. Manevi Gelişim

Yetişkinlerin çeşitli ihtiyaçları vardır. Bunlar; olumlu benlik algısı, aile içinde ve toplum tarafından saygı görmek, meslek sahibi olup işinde başarılı olmak, hayat amaçlarını gerçekleştirmek, sağlıklı olmak, sosyal etkinliklere katılmak ve dini duyguları tatmin etmektir.²⁵⁷ Din, insanın maddi ve manevi yönünü kapsamakta ve bu iki yön ile bireyleri geliştirmekte ve eğitmektedir. Din duygusu insanların manevi yönü olmakla birlikte aynı zamanda güçlü bir manevi otoritedir. Dinin kalp ve duyguya hitap eden yönü ile birey Allah’a yönelir, teslim olur, O’na anlamlı bir ilişki ile bağlanır ve manevi yönü gelişir.

Din duygusu anlam arayışı neticesinde inanılan gerçeklikle varlık kazanır.²⁵⁸ İnsanın fitratında var olan dini duygu ile birey hayatın anlamına dair manevi arayışta bulunur. Özellikle yaşadığı zorlu ve olumsuz yaşam olayları karşısında anlam arayışında bulunan birey dinin manevi yönüne sığınarak zorluklarla başa çıkar. Böylece bir manevi otorite olarak din duygusu ahiret inancı ile bireyin olaylar karşısında teselli ihtiyacını

²⁵⁶ En’âm, 6/74-79.

²⁵⁷ İhsan Kurt, *Yetişkin Psikolojisi* (Ankara: Asil Yayın, 2008), 15-16.

²⁵⁸ Hasan Meydan, *Din Eğitiminde Manevi Boyut* (İstanbul: DEM Yayınları, 2015), 89.

tatmin eder, güven ve huzur duygusu verir ve bir kuvvet kaynağı olarak hayata yeni bir boyut kazandırır.²⁵⁹

Doğru bir din eğitimi, yetişkinlerin dini duygularını tatmin etme ihtiyaçlarına katkı sunulabilmektedir. Zira bireyi bilişsel, duyuşsal ve psikomotor olmak üzere tüm yönlerini göz önünde bulundurup bütüncül ele alan din eğitiminin en önemli amaçlarından biri, insana manevi gelişim kazandırmaktır.²⁶⁰ Bu amaç doğrultusunda, kıssa metodu önemli bir yöntem olarak yetişkin din eğitiminde yer alabilmektedir. Kıssaların din eğitiminde yer alması, maneviyatın güçlendirilmesinde etkili olabilmektedir.²⁶¹ Çünkü akla ve kalbe hitap eden kıssalar ile bireyde imani yönde bir coşku oluşabilmekte ve maneviyatı pekişebilmektedir. Özellikle peygamber kıssaları yetişkinlerin manevi gelişiminde yararlanabilecekleri önemli bir kaynaktır. Peygamber kıssalarının yetişkin din eğitiminde yer alması, bireyde model olma, özdeşleşme ve duygudaşlık ile manevi gelişimi destekleyebilmektedir.

Yetişkinler manevi gelişimde kendilerini manevi anlamda geliştirmiş modeller görmek isterler. Bu doğrultuda din eğitiminde bireyin manevi gelişimi için manevi modellerin sunulması önem arz etmektedir.²⁶² Peygamberler dini derinliği yaşayan, manevi yaşayışları ile ön plana çıkan en iyi modellerdir. Peygamber kıssalarının okunması veya dinlenmesi ile olaylara doğrudan tanık olunarak dini tecrübeye eşlik edilir, bireye manevi bir boyut açılır ve insan hayatına değer ve derinlik katılır.²⁶³ Peygamber kıssalarının ilahi kaynaklı olması ve Kur'an ile inananlara sunulması, yetişkinlerin manevi gelişimi için bu kıssaların önemini artırmaktadır.

²⁵⁹ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 140.

²⁶⁰ Akıncı, *Hayata Anlam Vermeye Din Öğretiminin Katkısı*, 207.

²⁶¹ Meydan, *Din Eğitiminde Manevi Boyut*, 311.

²⁶² Meydan, *Din Eğitiminde Manevi Boyut*, 318.

²⁶³ Turan Koç, *Dilin Ötesi Kur'an'ın Dil ve Üslubu Üzerine* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2018), 110.

Dua ve ibadet manevi gelişimin önemli unsurlarıdır.²⁶⁴ Allah’a yalvarış, yakarış ve boyun eğme olarak ifade edilen ve dinin en karakteristik unsuru dua ile birey sınırsız gücü olan Allah’a yaklaşarak O’nunla iletişim kurmakta, duygu ve isteklerini O’na arz etmektedir. Dua ile bireyin olumsuz duyguları azalır, zorluklara karşı dayanma gücü bulur ve birey hayata ümitle bakar. Dini gelişim için önem arz eden dua ile birey Allah ile çok yönlü, derin bir ilişki kurar ve manevi yönü gelişir. Bu yönüyle dua “Allah ile bilişsel temas kurmak ve şuur sal düzeyde O’nunla birlikte yaşamak”²⁶⁵ anlamını ifade etmektedir. Özellikle zorlu ve sıkıntılı durumlarda bireyler dua ihtiyacı hissetmektedir. Dua ihtiyacı hissedip, nasıl dua etmesi gerektiğini bilmeyen bireyler yaptıkları duadan tatmin olamamaktadır. Bu bağlamda bireye dua etmeyi öğretmek din eğitiminin önemli görevlerindendir.²⁶⁶ Bu doğrultuda Allah’tan maddi ve manevi istekte bulunan, dua ihtiyacı hisseden bireylere yönelik dua eğitiminde peygamberlerin duaları önemlidir. Nitekim daha önce de belirtildiği gibi zorlu ve olumsuz yaşam olaylarıyla başa çıkabilmek için bireylerin peygamber dualarına başvurdukları ortaya konulmuştur. Peygamberler hayatlarının her aşamasında Allah’a yönelerek dua etmişlerdir. Peygamber duaları Kur’an aracılığıyla insanlığa aktarılmıştır.

Kur’an’da duaları bizlere en çok nakledilen peygamberlerden biri Hz. İbrahim’dir. Hz. İbrahim ve zevcesi ilerleyen yaşlarına rağmen evlat ile müjdelenmiştir. Müjdeyi şükür ve hamd ile karşılayarak Allah’a dua etmiştir: “*Yaşlılığıma rağmen bana İsmâil’i ve İshak’ı armağan eden Allah’a hamdolsun! Şüphesiz rabbim duaları kabul edendir. Rabbim! Beni ve soyumdan gelecek olanları namazı devamlı kılanlardan eyle; rabbimiz, duamı kabul et. Rabbimiz! Hesap kurulacağı gün beni, anamı, babamı ve müminleri bağışla.*”²⁶⁷ Hz. Mûsa Mısır’da kazara bir Kıptîyi öldürdükten sonra istiğfar niyeti ile Allah’a sığınmış ve dua etmiştir: “*Rabbim! Doğrusu kendime zulmettim; beni bağışla!*”

²⁶⁴ Akıncı, *Hayata Anlam Vermeye Din Öğretiminin Katkısı*, 209.

²⁶⁵ Karaca, *Din Psikolojisi*, 159.

²⁶⁶ Cemal Tosun, “Dua Öğretimi”, *Dini Araştırmalar Dergisi* 2/6 (2000), 2.

²⁶⁷ İbrâhîm, 14/39-41.

Allah da onu bağışladı. Çünkü O, gerçekten çok bağışlayıcı ve çok esirgeyicidir.”²⁶⁸ Hz. Yûnus tebliğ ettiği ve kendisine inanmayan kavmine kızıp ona verilen süre dolmadan terk edip balık tarafından yutulunca Allah’tan yardım isteyip dua etmiştir: “Zünnûn’u da (Yûnus) zikret! Hani öfkeli bir halde geçip gitmiş, kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonunda karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!” diyerek yalvardı. Bunun üzerine duasını kabul ettik ve onu sıkıntıdan kurtardık. İşte biz iman etmiş olanları böyle kurtarıyoruz.”²⁶⁹ Hz. Süleyman’a büyük bir saltanat verilmiştir. Verdiği nimetlerden dolayı büyük bir tevazu göstermiş, dua ile Allah’a şükrünü arz etmiştir: “...“Ey rabbim!” dedi, “Gerek bana gerekse anne babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat!”²⁷⁰

İbadet, dini duygunun davranışlara dönüşmesidir. İbadetler ile bireyin zihninde Allah kavramı aktif kılınmakta, bireyi Allah’a yaklaştırmakta ve insanın diğer davranışlarını etkilemektedir. Bireyin nasıl ibadet ederek Allah’a yaklaşması gerektiğini dair bilgilere ihtiyacı vardır. Peygamber kıssaları ile bu ihtiyaca cevap verilebilmektedir. Peygamberler vahiy doğrultusunda aldıkları bilgiler ile Allah’a nasıl ibadet edilmesi gerektiğini yaşayarak inananlara bildirmiş ve örnek olmuşlardır.²⁷¹

İbadete düşkün olarak nitelenen peygamberlerden biri Hz. Dâvud’dur. Bir günü oruçlu geçirip bir gün oruç tutmazdı. Bu şekilde tutulan oruç İslam kaynaklarında savm-ı Dâvud olarak ifade edilmiş, Hz. Muhammed de inananlara bu şekilde oruç tutmayı tavsiye etmiştir. Kur’an’da da ibadete düşkün olduğu belirtilmektedir: “*Sen, onların söylediklerine sabret; güçlü kulumuz Dâvûd’u hatırla! Yönü hep Allah’a dönüktü. Dağları onun emrine verdik. Sabah akşam yaratıcılarını tesbih ederlerdi. Toplu halde kuşları da*

²⁶⁸ Kasas, 28/16.

²⁶⁹ Enbiyâ, 21/87-88.

²⁷⁰ Neml, 27/19.

²⁷¹ Karaca, *Din Psikolojisi*, 146.

(emrine verdik). Hepsi de Allah’a yönelmişlerdi.”²⁷² Hz. İsmail, kavmini tevhid inancına davet etmiş ve Allah’a ibadet etmeye teşvik etmiştir: “Bu kitapta İsmâil’i de okuyup an. O gerçekten sözüne sadıktı; elçi-peygamberdi. Halkına namazı ve zekâtı emrederdi ve rabbinin rızâsına ermişti.”²⁷³ Hz. Lokman da oğluna iyi ve itaatkâr bir kul olarak Allah’a ibadet etmesini nasihat etmiştir: “Yavrucuğum, namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren işlerdendir.”²⁷⁴

2.4.4. Yetişkin ve Kişilik Bütünlüğü

Bireyin içsel ve dışsal faktörlerin etkisi altında “kendini tanıması, eksik yönlerini tamamlayarak ve gizil potansiyellerini açık ederek benliğini bütüncül bir şekilde varlık sahasına taşıması”²⁷⁵ anlamını barındıran kişilik bütünlüğü yetişkinlik döneminde önem kazanır.²⁷⁶

İlk yetişkinlik döneminde birey evlilik, askerlik, mesleki gelişim, ebeveyn olma vb. yeni roller edinir, sorumluluklar üstlenir, çevresiyle olan ilişkileri düzenler, yaşamına dair ihtiyaçları temin eder. Kısaca birey kısmen benliğinden uzaklaşır, dış dünyaya ait gelişim görevlerini yerine getirmek ile meşgul olur. Bu dönemde bireyin kişiliğini daha çok değinilen dış faktörler şekillendirir.²⁷⁷

Orta yetişkinlik döneminde ise orta yaş krizinin de etkisi ile bireyin ilgisi iç dünyasına yönelir, benliğin ruhi yönünü sorgular ve hayatın anlamı ile birlikte benliğin kurucu unsurlarını irdeler.²⁷⁸ Bu dönemde bireyin iç dünyasını yeniden değerlendirmeye yönelik gelişmeler bireyleşme olarak adlandırılır. Bireyleşme, bütünleşmenin ilk adımıdır. Bireyleşme ile “ bireyin gerçekte ne olduğu ile kendisine ve başkalarına nasıl

²⁷² Sâd, 38/17-19.

²⁷³ Meryem, 19/54.

²⁷⁴ Lokman, 31/17.

²⁷⁵ Öz, *Din Eğitimi ve Birey Oluşun İmkânı*, 61.

²⁷⁶ Mehmedoğlu, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi*, 76.

²⁷⁷ Tahsin İlhan, “Orta Yetişkinlik Döneminde Psikososyal ve Bilişsel Gelişim”, *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi*, ed. Hasan Bacanlı – Şerife Işık Terzi (İstanbul: Açılım Kitap, 2012), 244.

²⁷⁸ Öz, *Din Eğitimi ve Birey Oluşun İmkânı*, 266.

görüldüğünü ayırt edebilmesi” amacı gerçekleşir.²⁷⁹ Bu sürecin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi, bireyin gerçek benini ve kendi doğrularını keşfetmesi ile bireyleşme dengeye ve bütünleşmeye evrilir ve kişilik bütünlüğü sağlanır.²⁸⁰ Birey, kendi özünü idrak ettiği ve kendini toplumla bütünleştirdiği zaman olgun bir kişiliğe sahip olur.²⁸¹

Bireyin tercih ve yönelimlerinin gelişim görevlerini başarılı bir şekilde yerine getirmesinde ve kişilik bütünlüğünün sağlanmasında önemli bir etkisi vardır. Yönelimlerden biri de dindir. İnsana bir bütün olarak bakan din, belli bir insan tanımını ortaya koyar. Ortaya koyulan ve sunulan bu tanım ile bireylerin kişiliklerini etkiler. Bireyin din ile ilişkisi onun iç ve dış dünyası olmak üzere yaşamının tüm yönlerine nüfuz eder. Ruhsal dengeyi muhafaza eder ve yaşam tarzını şekillendirir. Dini referanslarla dinin sunduğu kimliğe ulaşmakta ve kişilik bütünlüğünün sağlanmasında sağlıklı bir eğitim süreci önemlidir.

Bireyde kişilik bütünlüğünün sağlanmasında din eğitime önemli bir rol düşer. Nitekim din eğitiminin amaçlarından biri de bireyde kişilik bütünlüğünün sağlanmasıdır.²⁸² Sağlıklı bir din eğitimi süreci ile tutarlı, şuurlu bireyler yetiştirilerek kişilik bütünlüğünün sağlanmasında olumlu yönde katkı sunulur. Bu bağlamda din eğitimi yetişkinlere dini referanslar doğrultusunda sunduğu bilgilerle “kendi kendimize kaldığımızda kabullendiğimiz kendiliğimiz ile başkalarının gördüğü kendiliğimizi birbirine yaklaştırmayı amaçlar.”²⁸³ Bu yolla kişilik bütünlüğünün sağlanmasını destekler.

Din, bireye tutarlı bir kimlik modeli sunar ve dengeli bir yaşama şekli teklif eder.²⁸⁴ Bu doğrultuda İslam’ın ve din eğitiminin asıl kaynağı Kur’an, örnek kişilik modeli ortaya koyar. Peygamber kıssaları ile de bu modelleri somut olarak sunar. Peygamberler

²⁷⁹ Ali Ayten, *Psikoloji ve Din Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2021), 77.

²⁸⁰ İlhan, Orta Yetişkinlik Döneminde Psikososyal ve Bilişsel Gelişim, 245.

²⁸¹ Ayten, *Psikoloji ve Din*, 78.

²⁸² Halil Ekşi, “Din Eğitimi, Gençlik ve Kişilik”, *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*, ed. Hayati Hökelekli (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002), 153.

²⁸³ Mehmedoğlu, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi*, 92.

²⁸⁴ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, 110.

fitri yönünü korumuş, tutarlı, şuurlu ve dinin getirisi olan sorumlulukları idrak edip en iyi şekilde yerine getirerek, iç ve dış dünyalarında bütünlüğü sağlamış şahsiyetlerdir. Peygamberlerin yaşadıkları olay ve durumlar karşısında takındıkları tutum ve ortaya koydukları karakter, kendilerinde kişilik bütünlüğünün gerçekleştiğinin bir göstergesidir.

İnananlara aktarılan peygamber kıssalarının gerçek ve ilahi kaynaklı olması yetişkinlerin kişilik bütünlüğü arayışında önemlidir. Yetişkinlere sunulan bilgiler yetişkinlerin hem maddi hem de manevi yönünü geliştirebilecek içerikte olmalıdır. Bu bağlamda peygamber kıssaları, bireyin hem duygusal hem de zihinsel yönüne vurgu yapar. Peygamber kıssaları ile fitri benliğinden uzaklaşan veya yabancılaşan bireyin iç dünyasında vuku bulan anlam arayışına bütünlüklü bir çerçeve sunulur ve bireyin özüne dönmesi sağlanır. Birey dış dünyaya ait gelişim görevlerini yerine getirirken peygamberlerin yaşam biçimi ve karakterleri ile özdeşleşir, tutum ve davranışlarını şekillendirir. Yetişkinler peygamberler ile özdeşim kurarak bilişsel ve duyuşsal olarak dini bir bilinç kazanırlar. İç ve dış dünyalarını eğitip anlam kazandırarak kişilik bütünlüğü sağlarlar.

Peygamberler iç dünyalarını tevhid inancı ile anlamlandırmış, yaşamlarını tevhid inancı doğrultusunda sürdürmüş ve insanları da bu inanca davet etmişlerdir. Davranışları, insani ilişkileri ve değerleri de tevhid inancı doğrultusunda şekillenmiştir. Peygamberlerin tevhid inancını içselleştirmeleri, dış dünyalarına Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak, O'na dönük olmak, takva, ihlas ve ihsan olarak yansımıştır. Eylemleriyle hayatlarını tevhid ile anlamlandırdıklarını ortaya koymuşlardır. Peygamberlerin sadece Allah'ın rızasını gözeterek O'na ibadet etmeleri, her türlü zorluğa rağmen tebliğ faaliyetlerine devam etmeleri, insanlardan herhangi bir ücret beklememeleri, davranış ve tutumlarının başkalarını nasıl etkileyeceğine dikkat ederek basiretli ve adaletli bir davranış biçimi sergilemeleri iç ve dış dünyalarında bütünlüğün sağlandığının bir göstergesidir. Peygamberlerin bu özellikleri bir bütün olarak yaşamlarında görülebilmektedir.

2.4.5. Yetişkin ve Değerleri

Yetişkinlik döneminde bireyin biyolojik gelişimi dursa da sosyal ve psikolojik gelişimi devam etmektedir.²⁸⁵ Bireysel ve sosyal olarak gelişen ve değişen olgulardan biri değerlerdir. Üst ahlaki evrede bulunan yetişkin, değerlerini edindiği yeni roller, sosyal olgunluk ve sorumlulukları doğrultusunda yeniden yapılandırabilmektedir. Yetişkinin yaşam boyu iç içe olduğu öğrenme süreciyle var olan değerleri değişebilmekte ve yeni değerler edinebilmektedir.

Anlam ve bütünlük arayışında bulunan yetişkin, kendine “niçin yaşıyorum” gibi soruları yönelterek, yaşamına hangi motiflerle devam edeceğini belirlemeye çalışmaktadır. Bu süreçte birey, “toplumda hazır bulduğu değerleri ve benliğine kimlik sunan değerleri yeniden gözden geçirme ihtiyacı hissetmekte”²⁸⁶ ve bireysel ve toplumsal değerler üzerinde düşüncelerini arttırmaktadır. Bu gelişim sürecine deneyimleri, ilişkileri ve kişiliklerini katarak kendi değerler sistemini oluşturmaktadır.²⁸⁷ Gelişen ve yeniden yapılandırılan değerler daha insancıl değerlerdir.²⁸⁸

“Bireyin tutum ve davranışlarını belirleyen ölçüt”²⁸⁹ olarak tanımlanan değer, insana özel ve hayatı anlamlandırma ile ilintilidir. Değerlerin merkezinde yer alan ve oluşumunda belirleyici role sahip olan din ve inançtır.²⁹⁰ Din ile bireylere ilahi kaynaklı tutarlı, dengeli ve geçerli değerler sunulmakta ve ilkeler ortaya konulmaktadır. Dinin sunduğu değerler ile bireyin kişiliği etkilenmekte ve hayatına anlam kazandırmaktadır. Bireyin değerleri edinmesi ve doğru bir perspektif ile yaşantıya dökmesi, edinilen doğru bilgiler ile mümkündür. Bu doğrultuda yetişkinlere yönelik din eğitiminin önemi ve gerekliliği görülmektedir. Nitekim yetişkin din eğitiminin en önemli amaçlarından biri de

²⁸⁵ Kurt, *Yetişkin Psikolojisi*, 40.

²⁸⁶ Mehmedoğlu, *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi*, 107.

²⁸⁷ Onur, *Gelişim Psikolojisi*, 109.

²⁸⁸ Onur, *Gelişim Psikolojisi*, 109.

²⁸⁹ Muhammet Şevki Aydın, *Açık Toplumda Din Eğitimi Yeni Paradigma İhtiyacı* (Ankara: Nobel Yayıncılık, 2018), 166.

²⁹⁰ Aydın, *Açık Toplumda Din Eğitimi Yeni Paradigma İhtiyacı*, 167.

yetişkine bireysel ve toplumsal değerlerin gelişmesi ve gerçekleşmesinde yardımcı olmaktadır.²⁹¹

Yetişkinlere yönelik yürütülen din eğitimi faaliyetleri sadece ihtiyaç odaklı olmamalı, hayatın her alanı ile ilgili değerleri ele alan bir muhtevaya sahip olmalıdır. Bu bağlamda peygamber kıssalarının yetişkin din eğitiminde yer alması yetişkinlerin değerleri geliştirmesi ve gerçekleştirmesinde etkili olmaktadır. Zira peygamber kıssaları hayatın her alanı ile ilgili değerleri ihtiva etmekte ve bu yönüyle yetişkin din eğitimine yönelik zengin materyaller barındırmaktadır.

Yetişkinlere sadece salt doğru bilginin sunulması, onların bilgileri doğru eyleme dönüştürmeleri ve yaşamlarını bu doğrultuda inşa etmeleri için yeterli olmamaktadır.²⁹² Bundan dolayı doğru bilgi ile beraber doğru ve iyi modellerin sunulması ihtiyaı doğmaktadır. Zira insan zihni modellerle çalışmaktadır.²⁹³ Vahiy ile peygamberlere, peygamberlerden de inananlara teorik doğru bilgiler aktarılmaktadır. Yaşamın doğru ltleri olan bu bilgilerin pratik olarak uygulamadaki biçimi ise doğru bir model olan peygamber kıssaları ile sunulmaktadır. Peygamberler özellikle bireysel ve toplumsal alanlarla ilgili yaşam tarzının inşa edilmesi, doğru tutum, davranış ve düşüncelere sahip olma yönüyle vahiy ile bütünleşen örnek modellerdir. Bu bağlamda peygamber kıssaları ile yetişkinlerin değerlerinin sadece teoride kalmaması, bir yaşam tarzı ve anlam felsefesi haline getirilmesi mümkün olmaktadır.

Dinin ilke olarak sunduğu ve peygamberler ile somutlaştırdığı değerler ahlaki, bireysel ve toplumsal değerlerdir. Sadece inananlara yönelik değil bütün insanlara mesaj olarak iletilen değerler evrensel değerlerdir. Bu değerler arasında adalet, doğruluk (sıdk), merhamet ve alakgnlllk (tevazu) n plana çıkmaktadır. Yetişkinlerin kendileri ve

²⁹¹ Kılavuz, “Yetişkinlerin Din Eğitim Programlarının Planlanması”, 135.

²⁹² Celaleddin Vatandaş, “Kur’an’ın Hayata Müdahalesi (Bireyin ve Toplumun İnşası), *Samsun’da Kur’an Günleri XI. Kur’an Sempozyumu Kur’an ve Risalet*, ed. Tuncer Namlı (Ankara: Fecr Yayın, 2009), 178.

²⁹³ Tahsin Grgn, *İlāhi Sözün Gücü Varlık ve Bilgi Kaynağı Olarak Kur’an* (İstanbul: Külliyat Yayınları, 2023), 119.

çevreleri ile olan ilişkilerini etkileyen, sosyal sorumluluk yönüyle onları en çok etkileyen bu temel değerler peygamberlerin sıfatı olmasının yanı sıra kıssalarında davranışa dönüştürülmüştür. Bu değerler bazı peygamberler özelinde kısaca değinilecektir.

2.4.5.1. Adalet

Ahlak ve hukukun temel kavramlarından adalet “bir şeyi yerli yerine koymak, her hakkı hak sahibine vermek, hüküm ve davranışlarında tarafsız ve ilkeli olmak, eşitliği gözetmek”²⁹⁴ anlamlarını ihtiva etmekte, “ferdî ve içtimaî yapıda dirlik ve düzenliği, hakkaniyet ve eşitlik ilkelerine uygun yaşamayı sağlayan ahlâkî erdem”²⁹⁵ olarak tanımlanmaktadır. Adalet; dini, ahlaki, bireysel, toplumsal ve evrensel değerlerdendir.

Adalet erdemi ile birey kendisi ve çevresiyle olan ilişkilerinde dengeli, ölçülü, aşırılıktan uzak ve orta yolu tutan bir tutum içerisinde olmaktadır. Başta işverenin çalışana, ebeveynin çocuklara, çocukların ebeveynlere, ticarete, alışverişte, yöneticilerin vatandaşa, eşlerin birbirlerine, eğitimcilerin öğrenene karşı olmak üzere her türlü ilişkide bireylerin adaleti gözetmesi, tarafsız olarak ve duygularını durumlara dahil etmeden haklarını teslim etmeleri gerekmektedir. Hak sahibine hakkının teslim edilmediği yerde adaletin zıddı zulüm meydana gelmektedir. Zulmün olduğu yerde sağlıklı, dengeli, huzurlu ve güvenli bir toplumun oluşması mümkün görülmemektedir. Hayat nizamı için adalet en temel ve gerekli değerlerdendir.

Bireyi adaletli olmaya yönlendiren en önemli etken Allah ve ahiret inancıdır. İslam’ın bireysel ve toplumsal yaşamı şekillendiren emir, yasak ve prensiplerini ve her davranışlarının ahirette bir karşılığının olacağını bildirmesi inananları adaletli olmaya sevk etmektedir. Kur’an’da adalet kavramına çokça değinilmekte, her türlü şart ve durumda insanlara karşı adil olunarak hak sahibine hakkının teslim edilmesi gerektiği telkin edilmektedir. İnsanlara karşı olumsuz ve kişisel duyguların durumlara dahil

²⁹⁴ Hayati Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler* (İstanbul: DEM Yayınları, 2013), 75.

²⁹⁵ Mustafa Çağrıcı, “Adalet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/344.

edilmeyerek adil davranılması gerektiği belirtilmektedir “*Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Herhangi bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi adaletsiz davranmaya itmesin...*”²⁹⁶ Akrabalık bağı, yakınlık, sınıf farkı ve soyluluk gözetilmeden tarafsız bir şekilde insanlar arasında adil olunması emredilmektedir “*Ey iman edenler! Kendinizin veya anne babanızın ve akrabanızın aleyhine bile olsa adaleti ayakta tutun, Allah için şahitlik eden kimseler olun. (İnsanlar) zengin olsunlar, yoksul olsunlar Allah onlara sizden daha yakındır. Öyleyse siz hislerinize uyup adaletten ayrılmayın...*”²⁹⁷ Ticarete, ölçü ve tartıda hak yenmemesi bildirilmektedir “*...Ölçü ve tartıyı adaletle yapın...*”²⁹⁸ İnsanların dünyada yapıp ettiklerinin ahirette karşılığı olacağı ve adil bir şekilde hesaba çekilip haklarında hüküm verileceğine dikkat çekilmektedir “*Artık Rabbinin nuruyla yer aydınlanır, hesap kitap ortaya konur, peygamberler ve şahitler getirilir, insanlar hakkında doğruluk ve adalet ölçüsüne göre hüküm verilir, onlara asla haksızlık edilmez.*”²⁹⁹ Boşanmada kadınların haklarına riayet edilmesi, husumetli bireyler arasında adil bir hüküm verilmesi, yöneticiler tarafından halkın adaletle yönetilmesi vb. hayatın her alanı ile ilgili konularda adaletli olunması gerektiği telkin edilmektedir.

Kur’an’da adalet ile ilgili teorik bilgilerin verilmesinin yanı sıra inananlara pratik yönü peygamber kıssaları ile sunulmaktadır. Peygamberlerin yaşamları ile adalet değerinin fiiliyata dökülmesi ve yansımaları gözler önüne serilmekte ve inananlara model olmaktadır. Akrabalık bağı, sınıf farkı gözetilmeden tarafsız olarak adaletin sağlanması gerektiği Hz. Nûh ve Hz. Lût’un kıssalarında ön plana çıkmaktadır. Hz. Nûh’un uzun tebliğ mücadelesinde karısı ve oğlu kendisine tabi olmamıştır. Hz. Lût’un da karısı kendisine tabi olmamasıyla birlikte inanmayanlarla birlikte kendisine ihanet etmiştir. Peygamberlerin en yakını olan eşlerine bir üstünlük sağlanmamış, Allah’ın hükmü olan

²⁹⁶ Mâide, 5/8.

²⁹⁷ Nisâ, 4/135.

²⁹⁸ En’âm, 6/152.

²⁹⁹ Zümer, 39/69.

azaptan ayrı tutulmamış ve helak olmuşlardır “Allah, inkâr edenlere Nûh’un karısı ile Lût’un karısını misal vermektedir: Onlar kullarımızdan iki erdemli kişinin nikâhı altındaydılar ama onlara ihanet ettiler. Dolayısıyla kocaları da Allah’tan gelen cezaya karşı onları koruyamadı ve kendilerine, “Haydi, diğer girenlerle birlikte girin bakalım ateşe!” dendi.”³⁰⁰

Ticarette, ölçü ve tartıda hile yapılamaması, adil olunması gerektiği Hz. Şuayb kıssasında örnek olarak görülmektedir. Hz. Şuayb, ahlaki bir çöküntü içerisinde olan Medyen halkını Allah’a kulluk etmeye davet etmekte, Allah’ın koyduğu ilke ve prensiplere uymaya çağırıyordu. Kavmin en büyük ahlaki problemi ölçü ve tartıda hile yapmalarıydı. Hz. Şuayb ticarette hak sahibine payının, hakkının verilmesi, korunması ve toplum içerisinde düzenin sağlanması için onlara adaletli olmayı telkin etmekte ve kendisinin onlardan olmadığını belirtmekteydi “Medyen’e de kardeşleri Şuayb’ı gönderdik. Onlara şöyle dedi: “Ey kavmim! Allah’a kulluk edin, O’ndan başka tanrınız yoktur. Ölçüyü, tartıyı eksik tutmayın... Ey kavmim! Ölçüyü, tartıyı adaletle tam yapın; insanların mallarının değerini düşürmeyin, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”³⁰¹

Kendisine hükümdarlık verilen Hz. Davûd, yöneticilerin halkı/devleti adaletle yönetmesi yönüyle inananlara örnek bir modeldir. Allah tarafından hükümdarlığı kuvvetlendirilen Hz. Davûd’a nefsin isteklerine uymadan insanlara adaletle hükmetmesi emredilmiştir “Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde halife yaptık; onun için insanlar arasında adaletle hükmet; nefsin isteklerine uyma, sonra seni Allah yolundan saptırır. Kuşkusuz, Allah yolundan sapanlara, hesap verme gününü unutmaları yüzünden çok ağır bir azap vardır.”³⁰² Nitekim bir peygamber ve hükümdar olarak yaşamı boyunca adaleti gözetmiş, insanların haklarına riayet etmiştir. Sadece değinilen peygamberlerin değil her

³⁰⁰ Tahrîm, 66/10.

³⁰¹ Hûd, 11/84-85.

³⁰² Sâd, 38/26.

peygamberin kıssasında adalet değeri ön plana çıkmaktadır. Yaşamın farklı boyutlarında adalete yönelik somut örneklerin olması bu değerin günümüzde de gerçekleşmesi ve yaşatılmasının mümkün olduğunu göstermektedir.

2.4.5.2. Doğruluk (Sıdk)

Doğruluk, “kişinin inanç ve düşüncelerinde, işlerinde, söz, iş ve davranışlarında, hakikate, adalete, gerçeğe uygunluk”³⁰³ olarak tanımlanmaktadır. Temel bireysel, toplumsal, ahlaki, dini ve evrensel değerlerdendir. İnsanın kendisi ve çevresiyle sağlıklı bir ilişki kurabilmesinde önemli değerlerden doğruluk, bireyin söz ve davranışlarında uyum, tutarlılık ve bütünlüğün arz etmesidir. Doğruluk, İslam kaynaklarında “sıdk” kavramıyla ifade edilmektedir. Sıdk, “niyette dürüstlük, söz ve davranışların doğru ve gerçeğe uygun olması anlamında bir ahlak terimidir”³⁰⁴.

Doğruluk, sadece söz ve davranışta aranmaz. Niyette, iradede, karar verme ve kararında sabit olmada ve amelde de doğruluk aranır. Kur'an'da inananların tüm bu yönlerle dosdoğru olmaları, niyet, söz ve davranışta bütünlük sağlamaları telkin edilmektedir “*Senin yanında hak yola dönenlerle birlikte, sana buyurulduğu gibi dosdoğru ol!*”³⁰⁵ Doğru sözlü olmak “*Ey iman edenler! Allah’a itaatsizlikten sakının ve doğru söz söyleyin ki, Allah sizin işlerinizi düzeltsin..*”³⁰⁶, yalan konuşmaktan sakınmak “*...öyleyse pislikten yani putlardan uzak durun ve asılsız sözden de kaçınin.*”³⁰⁷, yapılmayacak davranışların sadece sözde kalmaması “*Ey iman edenler! Niçin yapmayacağınız şeyleri söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz Allah katında çok çirkin bir davranıştır*”³⁰⁸ emredilmektedir. Söz ve davranışlarıyla bütünlüğü sağlayıp doğru olanlar cennet ile müjdelenmiştir “*“Rabbimiz Allah’tır” deyip de dosdoğru çizgide*

³⁰³ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler*, 163.

³⁰⁴ Mustafa Çağrı, “Sıdk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/98.

³⁰⁵ Hûd, 11/112.

³⁰⁶ Ahzâb, 33/70.

³⁰⁷ Hac, 22/30.

³⁰⁸ Saff, 61/1-2.

*yaşayanlar, işte onların üzerine melekler şu müjdeyle inerler: “Korkmayın, kederlenmeyin, size vaad olunan cennetle sevinin!”*³⁰⁹

Doğru, sıddık ve dürüst olunması gerektiğine dair bilgilerin bildirilmesinin yanı sıra bu bilgilerin davranışa dönüştürülmesi peygamber kıssaları ile sunulmaktadır. Tevhid inancı ile anlam dünyalarını oluşturmuş ve vahiy doğrultusunda ilke ve prensipleri içselleştirip davranışa dökerek dosdoğru bir kişilik ortaya koymuşlardır. Her kıssada peygamberlerin dürüstlükleri, doğru sözlü olmaları, ahde vefa göstermeleri ve kavimlerine dosdoğru bireyler olmalarını bildirmeleri ön plana çıkmıştır. Doğruluk, peygamberlerin sıfatlarından olmasıyla birlikte bazı peygamberler Kur'an'da bu yönleriyle övgüye mazhar olmuşlardır *“Yûsuf! Ey özü sözü doğru arkadaş!”*³¹⁰, *“Bu kitapta İsmâil’i de okuyup an. O gerçekten sözüne sadıktı; elçi-peygamberdi.”*³¹¹, *“Kitapta İdrîs’i de okuyarak an. Hakikaten o, pek doğru bir insandı ve bir peygamberdi.”*³¹²

Hiz. İbrahim de kıssasında doğruluk değerinin öne çıktığı peygamberlerdendir. Hiz. İbrahim, puta tapan babası ve kavmini şirkten vazgeçirmeye çalışmış, söz ve uyarılarıyla onları doğru yola davet etmiş ve vahiy doğrultusunda benimsediğı ilkeleri davranışlara dökerek doğruluk değerinı yansıtmıştır. Bu nedenden dolayı Kur'an'da “sıddık” olarak nitelenmiştir *“Bu kitapta İbrâhim’i de okuyup an! Kuşkusuz o, özü sözü doğru bir insan, bir peygamberdi.”*³¹³

Doğruluğun bir yönü de akidde doğru sözlü olmak, verilen söze sadık kalmak ve ahde vefa göstermektir. Akidde doğru sözlü olmak ve uymak Hiz. Mûsa kıssasında model olarak sunulmakta, Hiz. Şuayb ve Hiz. Mûsa arasında yapılan akid buna örnek olmaktadır. Hiz. Şuayb, Hiz. Mûsa’nın güvenilir ve doğru bir şahsiyete sahip olduğı kanısına vardıktan sonra kendisine 8 veya 10 yıl çalışması üzerine anlaşma yapmıştır. Hiz. Mûsa akde uyarak

³⁰⁹ Fussilet, 41/30.

³¹⁰ Yûsuf, 12/46.

³¹¹ Meryem, 19/54.

³¹² Meryem, 19/56.

³¹³ Meryem, 19/41.

10 yıl çalışıp anlaştığı süreyi doldurduktan sonra Hz. Şuayb'ın yanından ayrılmıştır; “O iki kızdan biri, “Babacığım, onu ücretle tut. Çünkü ücretle istihdam edeceğin en iyi kimse, güçlü ve güvenilir olandır” dedi. Baba, “Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızımдан birini seninle evlendirmek istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan bu da senin bileceğin bir şey; seni zorlamak istemem. İnşallah benim iyi kimselerden olduğumu göreceksin” dedi.”³¹⁴, “Mûsâ bu süreyi doldurup ailesiyle birlikte yolda giderken...”³¹⁵

2.4.5.3. Merhamet

Merhamet, “acımak, esirgemek, korumak, affetmek, bağışlamak, nimet vermek, ikamet etmek, hayır, iyilik, ihsan, nimet ve kalp inceliği”³¹⁶ anlamlarını ihtiva etmektedir. “Başkasının güçsüzlük, sıkıntı ve derdine ilgi duyma, onun durumuna acıma ve şefkat gösterme, onunla birlikte ıstırap çekme, dert ve sıkıntı içerisinde olan kişinin derdiyle dertlenme, üzüntüsüyle üzülmeye ve ona yardımcı olmaya çalışma”³¹⁷ olarak tanımlanmaktadır.

İnsanları birbirine yaklaştıran merhamet ile toplumsal dayanışma, kardeşlik, dostluk tesis edilmekte ve barış ortamı sağlanmaktadır. Yaşamın devamı için bireysel, toplumsal, ahlaki ve evrensel değerlerden merhamet ile insanların birbirinin hakkına saygı duymaları, darda olanlara el uzatmaları, haksızlıkları önlemeleri, var olanı paylaşmaları, yardımlaşmaları, birbirlerinin dertlerine karşı duyarsız olmamaları, tüm mahlûkat ile aynı mekânı paylaştıkları bilinci ile sorumluluk almaları gerekmektedir.

Merhamet, her insanın fitratında var olan duygulardandır. Fitri yönü tahrip edilmiş insanlarda merhamet duygusu yitirilerek acımasız, bencil, duyarsız ve zalim bir kişilik meydana gelir. Nitekim Hz. Âdem'den beri yeryüzünde kan dökülmesi, savaş, sömürge

³¹⁴ Kasas, 28/26-27.

³¹⁵ Kasas, 28/29.

³¹⁶ Karagöz vd., *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, 426.

³¹⁷ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler*, 187.

ve her türlü zulmün eksik olmamasının en temel nedenlerinden biri merhamet değerinin yitirilmiş olmasıdır.

Kur'an'da insanların başta kendileri ve çevrelerine olmak üzere tüm mahlûkata karşı merhametli olunması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu doğrultuda yoksulun ve yetimin hakkının gözetilmesi, zor durumda olanlarla yardımlaşma ve dayanışma içinde olunması, kimsesizlere sahip çıkılması ve tüm bunlara merhamet nazarı ile bakılması belirtilmektedir; *“Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. “Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster” diyerek dua et*”³¹⁸, *“O, Allah'ın elçisi Muhammed'dir. Onunla beraber olanlar da kâfirlere karşı sert, kendi aralarında merhametlidirler*”³¹⁹, *“Sen onlara sırf Allah'ın lütfettiği merhamet sayesinde yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı kalpli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılır giderlerdi. Onları affet, onların bağışlanmasını dile...”*³²⁰

Tüm peygamberler merhametli ve şefkatli şahsiyetlerdir. Kavimlerinin kendilerine karşı tüm zorbalıkları, yalanlamaları, hakaretleri, zulüm ve eziyetlerine rağmen hiçbir karşılık ve ücret beklemeden onları doğru yola çağırarak tevhid mücadelesi vermişlerdir. Peygamberlerin gönderildiği kavimler gaflet ve delalet içindeydi. Peygamberler vahyin verdiği sorumlulukla birlikte onlara merhametle yaklaşp bulundukları olumsuz durum ve davranışlardan vazgeçmeleri, ebedi saadete ulaşmaları için çaba göstermişler, Allah'tan kavimlerinin bağışlanmaları ve doğru yola dönmeleri için dua etmişlerdir. Tüm peygamberlerin bu doğrultuda çaba ve mücadelesi merhamet değerinin en büyük göstergesidir. Hz. İbrahim'in babası ve kavmini ısrarla tevhide davet etmesi, ilahi uyarı gelene kadar babası için dua etmesi; Hz. Lût'un fitri yönünü yitirmiş, livata gibi çirkin bir işi yaygınlaştırmış kavmine karşı onları Allah'ın koyduğu ölçüler doğrultusunda bir hayat sürmeye ve O'nun gazabından korkmaya çağırması; Hz. Mûsa'nın İsrailoğullarının

³¹⁸ İsrâ, 17/24.

³¹⁹ Fetih, 48/29.

³²⁰ Âl-i İmran, 3/159.

bitmeyen isteklerine rağmen onları doğru yola çağdırmaktan ve eğitmekten vazgeçmemesi merhametin en iyi örneklerindendir.

2.4.5.4. Alçakgönüllülük (Tevazu)

İslam literatüründe tevazu olarak adlandırılan alçakgönüllülük “kendi başarı ve yeteneklerini değerlendirmede ölçülü olma, hatalarını, sınırlılıklarını ve eksikliklerini kabul etme”³²¹ olarak tanımlanmaktadır. Alçakgönüllülük insanın duygu ve davranışlarına yansıyan değerlerdendir. Kişinin sınırlarını, kusurlarını, yeteneklerini daha gerçekçi algılaması ve hata yapabileceğinin, bazı durumlarda başkalarına ihtiyaç duyabileceğinin bilincinde olmasıdır. Alçakgönüllülük, kişinin kendini diğer insanlardan üstün görmemesi, kibir duygusuna kapılmaması aynı zamanda kendini değersiz ve aşağılayacak kadar da düşük görmemesi, kendi değerini alçaltmaması demektir. Kısaca alçakgönüllülük kibir ve düşkünlük arasında bir denge halidir.

Kur'an'da da insanın kendisini diğerlerinden üstün görmemesi, alçakgönüllü olması, bunu tutum ve davranışlarına yansıtması istenir. “*Gurura kapılarak insanlara burun kıvrma, ortalıkta çalım satarak yürüme; unutma ki Allah gurura kapılıp kendini beğenen hiç kimseyi sevmez. Yürüyüşünde ölçülü ol, sesini yükseltme; çünkü seslerin en çirkini eşeğin anırmasıdır.*”³²² İnsanın kendisi ve sınırını bilip kibre kapılmaması tavsiye edilir “*Yeryüzünde böbürlenerek dolaşma! Ne yeri yarabilir ne de dağlarla boy ölçüşebilirsin.*”³²³ Alçakgönüllülük ahlaki davranışlar arasında sayılmakta, insanların birbirlerine şefkatle yaklaşıp yardımlaşmaları vurgulanmaktadır “*Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. “Rabbim! Onlar nasıl küçüklükte beni şefkatle eğitip yetiştirdilerse şimdi sen de onlara merhamet göster” diyerek dua et.*”³²⁴

³²¹ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler*, 281.

³²² Lokman, 31/18-19.

³²³ İsrâ, 17/37.

³²⁴ İsrâ, 17/24.

Alçakgönüllü olunması gerektiği, kibre kapılmamanın ve böbürlenmenin Allah tarafından hoş görülmediği Hz. Âdem kıssasında öne çıkmaktadır. Allah, Hz. Âdem'i yarattıktan sonra tüm meleklerle secde etmesini emretmiştir. Tüm melekler secde ederken şeytan büyüklük taslayarak Allah'ın emrine karşı çıkmış ve Allah katından kovulmuştur. *"Allah buyurdu: "Ben sana emretmişken seni secde etmekten alıkoyan nedir?" (İblîs), "Ben ondan daha üstünüm; çünkü beni ateşten yarattın, onu çamurdan yarattın" dedi. Allah, "Öyle ise in oradan! Orada büyüklük taslamak senin haddin değildir. Çık! Artık sen aşağılıklardansın!" buyurdu."*³²⁵

İnsanın sınırını bilmesi ve kendisine verilenlerle böbürlenmemesinin güzel örneklerinden birisi Hz. Şuayb kıssasında yer almaktadır. Kavmini ölçü ve tartıda adaletli ve dürüst olmaya çağıran Hz. Şuayb Allah'a dayanarak gücünün yettiği kadar tebliğde bulunabileceğini, başarının Allah'ın yardımı ile olabileceğini ifade ederek tevazu göstermiş, sınırını bilerek ve kavme üstünlük taslamayarak alçakgönüllülükte örnek olmuştur. İlim ve başarı elde eden inananların bunları sadece kendilerinden bilip kibre kapılmamaları, Allah'ın yardımını unutmamaları doğrultusunda model olmaktadır *"Şuayb de şöyle dedi: "Ey kavmim! Bir de şöyle düşünün: Ya benim, rabbimden açık bir delilim varsa ve O bana tarafından güzel bir nasip vermişse! Size yasakladığımı kendim yapmak niyetinde değilim. Ben sadece gücümün yettiği kadar ıslah etmek istiyorum. Fakat başarmam Allah'ın yardımına bağlıdır. Yalnız O'na dayanıyor ve O'na yöneliyorum."*³²⁶

Alçakgönüllü olmanın bir yönü de maddi ve siyasi yönden güçlü olan insanların kibre kapılmamaları, ellerindeki güçleri kullanarak zalim olmamalarıdır. Bu doğrultuda Hz. Süleyman'ın kıssası en güzel örnektir. Kendisine ilim, hükümdarlık ve büyük bir saltanat verilen Hz. Süleyman tevazuda model şahsiyetlerdendir. Kendisine verilen güç ve mülkten dolayı böbürlenmemiş, saltanatın geçici olduğu ve kulluk bilinci ile Allah'a kendisine verilen nimetlerin şükrünü eda edebilmek ve O'nu hoşnut kılabilmek için dua

³²⁵ A'râf, 7/12-13.

³²⁶ Hûd, 11/88.

ederek yardım istemiştir. “Nihayet Karınca vadisine geldiklerinde, bir karınca şöyle dedi: “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; aman, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!” Onun bu sözünden dolayı Süleyman neşeyle gülümsedi ve “Ey rabbim!” dedi, “Gerek bana gerekse anne babama verdiğin nimete şükretmeye ve hoşnut olacağın iyi işler yapmaya beni muvaffak kıl. Rahmetinle beni iyi kullarının arasına kat!””³²⁷

³²⁷ Neml, 27/18-19.

SONUÇ

İslam eğitim tarihinde yetişkin eğitimi Hz. Muhammed'in peygamberlik döneminden başlatılmaktadır. Hz. Muhammed peygamberlik sürecinde farklı eğitim kurumlarında farklı yöntemlerle eğitimi sürdürmüştür. Eğitimde yer alan yöntemlerden biri de kıssadır. Aktardığı kıssalar genellikle peygamber kıssalarından oluşmaktaydı. Kendisine vahiy ile bildirilen peygamber kıssalarını Kur'an-ı Kerim'in gayeleri doğrultusunda insanlara aktarmaktaydı. Kıssalar ile İslam'ın temel ilke ve prensipleri telkin edilmekte, inananların yaşadıkları zorlukları geçmiş peygamber ve kavimlerinin de yaşadığı somut olarak gösterilerek teselli ve umut kaynağı olmakta, içerdiği öğretiler ile ibret alınmakta ve kötülükten sakındırılıp iyiliğe teşvik edilmekteydiler. Hz. Muhammed'in muhataplarının genellikle yetişkinler olduğu, bu yüzden İslam eğitim tarihinin yetişkin din eğitimi olarak başladığı belirtilmektedir. Bu durum da peygamber kıssalarının ilk olarak Hz. Muhammed döneminde yetişkin eğitiminde yer aldığını; amaçları, işlevleri ve öğretileri doğrultusunda etkili bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır.

Günümüzde ise yetişkin din eğitiminde peygamber kıssaları DİB'e bağlı yaygın din eğitimi faaliyetleri olarak camilerde yürütülen vaaz, hutbe ve sohbetlerde yer almaktadır. Aynı zamanda kendi kendine öğrenmeyi tercih eden yetişkinler peygamber kıssaları içerikli başta kitap, televizyon, Youtube ve sosyal medya olmak üzere kitle iletişim araçlarından istifade ederek eğitim süreçlerine dâhil etmektedirler. Yetişkinlere yönelik eğitimde peygamber kıssalarının yer almasının yanı sıra bu kıssaların yetişkinlere nasıl bir katkı sunacağı, hangi dini bilgi edinme ihtiyacını karşılayacağı ve hayatlarına nasıl yansıtılacağına yönelik çalışmaların yetersiz kaldığı saptanmıştır. Bu doğrultuda yapılan analizler neticesinde yetişkinlerin gelişim özelliklerinin de etkisiyle yaşamlarında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmada dini referanslara yöneldikleri, anlam ve bütünlük arayışında bulundukları, dini duygularını tatmin etme ihtiyacı hissettikleri ve değerleri yeniden gözden geçirdikleri tespit edilmiştir. Bu bağlamda Kur'an'da aktarılan

peygamber kıssaları incelenerek yetişkinlerin din eğitimine yönelik eğitsel değerlerin yer aldığı belirlenmiştir.

Yetişkinlik dönemi insan yaşamının en uzun gelişim basamağıdır. Bu dönemde bireyin yeni roller edinmesi, birçok sorumluluk üstlenmesinin yanı sıra zorlu ve yaşam olaylarıyla en çok karşılaştığı dönemdir. Bireyler, karşılaştığı durumlarla başa çıkabilmek için en çok dini tercih etmektedirler. Olumlu bir dini başa çıkma süreci için doğru bilgi edinme ihtiyacı hissetmektedirler. Bu doğrultuda din eğitimine yönelen bireylere peygamber kıssaları dini başa çıkmanın temel unsuru olan dua, sabır, tevekkül, şükür ve affedici olmaya yönelik değerler sunabilmektedir.

Birey, yetişkinlik döneminde özellikle ölüm gerçeğinin farkına varmasıyla yaşamına, kendisine ve kâinata yönelik sorgulamalara başlar ve anlam arayışı içerisinde bulunur. Anlam arayışını destekleyecek, bütüncül bir çerçeve kazandıracak bilgi ihtiyacı hisseden bireye din eğitimi ile tatmin edici bilgiler sunulmaktadır. Özellikle peygamber kıssalarının din eğitimine dâhil edilmesi bu sürece önemli derecede yardımcı olmaktadır. Zira peygamberler iç ve dış dünyalarını tevhid inancına göre anlamlandırmış ve bu doğrultuda bir yaşam sürmüşlerdir. Tüm peygamberlerin kıssalarında ve kavimleriyle ilişkilerinde bu eğitsel boyut ön plana çıkmaktadır.

Yetişkinlerin önemli ihtiyaçlarından biri de dini duygularının tatmin edilmesidir. Amaçlarından biri bireyin manevi gelişimini desteklemek olan din eğitimi ile dini duygular tatmin edilebilmektedir. İlâhi kaynaklı peygamber kıssalarının uygun yöntemlerle eğitime dâhil edilmesiyle manevi gelişim desteklenebilmektedir. Nitekim peygamberler dini derinliği olan, Allah’a çokça ibadet eden, O’nun hoşnutluğunu kazanmaya yönelik yaşamlarına yön vererek manevi yaşayışları ile model olan şahsiyetlerdir.

Özellikle orta yaş döneminde yetişkinler iç dünyalarına yönelerek iç ve dış dünyalarında, düşünce ve davranışlarında, kişiliklerinde bir bütünlük arayışında bulunurlar. Bu bütünlük arayışında, dine yönelen bireyler için din eğitimine önemli bir rol

düşmektedir. Sağlıklı bir din eğitimi süreci ile dinin ortaya koyduğu insan tanımında, tutarlı ve dengeli bir kimlik modeli sunulmaktadır. Bu bağlamda en iyi modeller peygamberlerdir. Peygamberler fitri yönlerini korumuş, dinin insanlara sunduğu dengeli ve tutarlı kimliği edinmiş ve düşünce ve davranışlarında tevhid inancı doğrultusunda bütünlük sağlamışlardır. Bu bütünlük kıssalar ile somut olarak aktarılmaktadır.

Yetişkinler deneyim ve ilişkileri doğrultusunda bireysel, toplumsal ve ahlaki değerlerini gözden geçirme ihtiyacı hissetmekte ve değerler sistemini yorumlayarak yeniden yapılandırmaktadırlar. Özellikle çevresine karşı sorumluluk alan ve toplumsal olaylara karşı duyarlılık hissi kazanan yetişkinlerde bu ihtiyaç ortaya çıkmaktadır. Bu süreçte yapılandırılıp geliştirilen değerler daha insancıl değerlerdir. Din eğitiminde sunulan bilgiler ile değerlerin gelişmesi ve gerçekleştirilmesi mümkün olabilmektedir. Sunulan bilgiler yaşamın her alanına yönelik değerler barındırmalıdır. Bu yönüyle yetişkin din eğitiminde peygamber kıssalarının önemi ve etkililiği öne çıkmaktadır. Kıssalar ile dinin temel ilke ve prensiplerinden olan değerler sadece teorik olarak değil pratik olarak sunulmakta ve model olmaktadır. Dinin peygamberler ile somutlaştırdığı bu değerler ahlaki, bireysel, toplumsal ve evrensel değerlerdir. Bu değerler adalet, doğruluk, merhamet ve alçakgönüllülüktür. Peygamberlerin sıfatları ve kişilik özelliklerinden olan bu değerler, yaşamlarında en çok görülen ve ön plana çıkan değerlerdir.

Sonuç olarak peygamber kıssaları yetişkinlerin dini bilgi edinme ihtiyaçlarına yönelik eğitsel değerler barındırmaktadır. Kıssalar, bireylerin yaşamlarına ayna tutarak zorlu ve olumsuz olaylarla başa çıkabilmelerini mümkün kılmakta, arayışlarına cevap vermekte ve manevi gelişimlerini desteklemektedir. Peygamberler içselleştirdikleri değerleri davranışa dönüştürerek kişilik bütünlüğü yönüyle model olmakta, değerlerin yaşanıp yaşatılabileceğini somut olarak ortaya koymaktadırlar. Peygamber kıssalarının yaşanmış gerçek olaylar olması, sadece vuku bulduğu döneme has olmayıp günümüzde ve gelecekte yaşanabilir olması ve ilahi kaynaklı olarak insanlığa sunulması yetişkin din eğitiminde bu kıssaların önemini artırmaktadır.

KAYNAKÇA

- ACUNER, Yusuf – TURAN, İbrahim. “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”. *Din Eğitimi*. ed. İbrahim Turan – Bayramali Nazıroğlu. 235-248. Ankara: Bilay Yayınları, 2020.
- Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı İş Birliği Protokolü. Türkiye: DİB – Adalet Bakanlığı, 2019. Erişim 3 Ocak 2024.
- Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi. Türkiye: DİB, 2019. Erişim 3 Ocak 2024.
- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İle DİB Arasında İşbirliği Protokolü. Türkiye: DİB – Aile ve Sosyal Hizmetleri Bakanlığı, 2018. Erişim 3 Ocak 2024.
- AKINCI, Adem. “Kur’an’daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (2004), 41-63.
- AKINCI, Adem. *Hayata Anlam Vermede Din Öğretiminin Katkısı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 2002.
- AKTO, Akif - AKTO, Semra. “Okul Öncesi Değerler Eğitiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler (Nitel Bir Araştırma)”, *E-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 9/2 (2017), 1074-1095.
- ARICI, İsmail. “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”, *Din Eğitimi*, ed. İbrahim Turan – Bayramali Nazıroğlu. 219-234. Ankara: Bilay Yayınları, 2020.
- ARSLAN, Mustafa. “Kitle, İletişim Araçlar, Medya ve Din İlişkisi Üzerine”. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 6/11 (2016). 5-25.
- AYDIN, Muhammet Şevki. *Açık Toplumda Din Eğitimi Yeni Paradigma İhtiyacı*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2. Basım, 2018.
- AYTEN, Ali. *Psikoloji ve Din Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri*. İstanbul: İz Yayıncılık, 6. Basım, 2021.
- AYTEN, Ali. *Tanrı’ya Sığınmak Dinî Başa Çıkma Üzerine Psiko-Sosyal Bir Araştırma*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2021.
- BATAN, Sabriye Nazlı. *Yetişkinlerde Psikolojik Dayanıklılık ve Dini Başa Çıkmanın Yaşam Doyumuna Etkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

- BATAR, Yusuf. “Kur’an Kıssalarındaki Rol Modellerin Eğitsel Değerleri”. *Uluslararası Kişilik ve Karakter İnşasında Dinin Yeri Sempozyumu*. ed. Yavuz Ünal vd. Ordu: Ordu İlahiyat Vakfı Yayınları, 2016.
- BİLGİN, Beyza. “Ahlak Terbiyesinde Dini Hikâyeler”. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 1 (1994), 51-74.
- İŞİK BULUT, Nadiye. *Kur’an’daki Kıssaların Pedagojik Değeri*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- CEYLAN, Esra. *Ölümlülük Bilincinin Dini Başa Çıkma, Tanrı Algısı, Ölüm Kaygısı ve Psikolojik İyi Olma İle İlişkisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- CİRİT, Hasan. *Hadiste Vaaz, Kıssacılık ve Kussâs*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 1997.
- ÇAĞRICI, Mustafa. “Adalet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*.1/344. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- ÇAĞRICI, Mustafa. “Sabır”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 35/337-339. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- ÇAĞRICI, Mustafa. “Sıdk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 37/98-100. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- ÇAĞRICI, Mustafa. “Şükür”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/259. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- ÇALIŞKAN, İsmail. “Yetişkinlik Dönemi Eğitimine Kur’an Perspektifinden Bir Yaklaşım”. *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*. ed. M. Faruk Bayraktar. 335-356. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- ÇAPÇIOĞLU, İhsan - YÜRÜK, Tuğrul. “Modern Dünyada İnsanın Anlam Arayışına Teolojik Katkı: Hz. İbrâhim Kıssası Örneği”. *BİDDER Sosyal Bilimler Dergisi* 1 / 2, 21-31.
- DAM, Hasan. “Çocukluk Dönemi Din Eğitimi”. *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü. 57-102. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2023.
- DAM, Hasan. *Yetişkinlerin Din Eğitimi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *4-6 Yaş Grubu Kur’an Kursları Öğretim Programı*. Ankara: 2022.

- DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Gençliğe Yönelik Öğretim Programı*. Ankara: 2023.
- DİB Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü. *İhtiyaç Odaklı Kur'an Kursları Öğretim Programları*. Ankara: 2019.
- DUMAN, Ahmet. *Yetişkinler Eğitimi*. Ankara: Ütopya Yayınevi, 2000.
- DURAK, Mithat. "Yaşlılık Döneminde Psikososyal ve Bilişsel Gelişim". *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi*. ed. Hasan Bacanlı – Şerife Işık Terzi. 273-308. İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- EKŞİ, Halil. "Din Eğitimi, Gençlik ve Kişilik". *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. ed. Hayati Hökelekli. 153-182. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- EL-FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebu't-Tâhir. *Okyânusü'l-basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*. çev. Mütercim Âsım Efendi 1. Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- EL-FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebu't-Tâhir. *Okyânusü'l-basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*. çev. Mütercim Âsım Efendi 2. Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- EL-FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebu't-Tâhir. *Okyânusü'l-basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*. çev. Mütercim Âsım Efendi 3. Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- EL-FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebu't-Tâhir. *Okyânusü'l-basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*. çev. Mütercim Âsım Efendi. 4. Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- EL-FÎRÛZÂBÂDÎ, Ebu't-Tâhir. *Okyânusü'l-basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît*. çev. Mütercim Âsım Efendi 5. Cilt. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- EL-İSFAHÂNÎ, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed Râgıb. *el-Müfredat fî Garib'il-Kur'an*. Beyrut: Dar'ul-Kalem, 1992.
- ERPAY, İlyas. "Gerekircilik İlkesi Temelinde Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Din Eğitimi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2020), 1305-1327.
- ERSÖZ, İsmet. "Ashâb-ı Kehf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/188-189. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

- ERYILMAZ, Ali. “Bir Yaşam Dönemi Olarak Yetişkinlik: Tanımı, Ölçütleri ve Kuramı”. *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi*. ed. Hasan Bacanlı – Şerife Işık Terzi. 49-83. İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- ERYÜCEL, Sema. “Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başa Çıkma”. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi* 10/23 (2013), 251-271.
- ES-SÜYÛTÎ, Celâleddin. *Esbâbü'n Nüzûl Âyet-i Kerimelerin İniş Sebepleri*. çev. Abdulcelil Alpkıray. İstanbul: Semerkand Yayınları, 3. Basım, 2016.
- ET-TABERÎ, İbn Cerîr. *Taberî Tefsiri*. thk. Muhammed Ali es-Sâbûnî ve Salih Ahmed Rıza. 3. Cilt. İstanbul: Ümit Yayın.
- EYÜPOĞLU, Osman. “Günümüze Bakan Yönleriyle Peygamber Kıssaları”. *XI. Kur'an Sempozyumu Kur'an ve Risalet*. 103-123. Ankara: Fecr Yayınları, 2009.
- EZ-ZEBÎDÎ, Ahmed b. Ahmed. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*. çev. Kâmil Miras. 7. Cilt. Ankara: DİB Yayınları, 1987.
- GANDER, Marry J. – GARDİNER, Harry W. *Çocuk Ve Ergen Gelişimi*. çev. Ali Sönmez vd. Ankara: İmge Kitabevi, 2001.
- GELİCİ, Zehra. “4-6 Yaş Kur'an Kursu Etkinlik Kitaplarının Hikâye İçeriği ve Resimleme Özellikleri Açısından İncelenmesi”. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/45 (2002), 85-115.
- GÖRGÜN, Tahsin. *İlâhî Sözün Gücü Varlık ve Bilgi Kaynağı Olarak Kur'an*. İstanbul: Külliyyat Yayınları, 5. Basım, 2023.
- GÜMÜŞ, Arife. *Yetişkinlerin Din Eğitimine Bakışları ve Din Eğitimi İhtiyaçları*. İLKE – YEKDER, 2014.
- GÜNDÜZ, Turgay. “Gençlik Dönemi Din Eğitimi”. *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü. 103-142. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2023.
- GÜNEŞ, Firdevs. *Yetişkin Eğitimi (Halk Eğitimi)*. Ankara: Ocak Yayınları, 1996.
- HÖKELEKLİ, Hayati. *Din Psikolojisi* Ankara: TDV Yayınları, 2021.
- HÖKELEKLİ, Hayati. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: DEM Yayınları, 2010.
- HÖKELEKLİ, Hayati. *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler*. İstanbul: DEM Yayınları, 2013.

- İLHAN, Tahsin. “Orta Yetişkinlik Döneminde Psikososyal ve Bilişsel Gelişim”. *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi*. ed. Hasan Bacanlı – Şerife Işık Terzi. 239-272. İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- KAHVECİ, Gül. “Genç Yetişkinlik, Yetişkinlik, Yaşlılık”. *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi*. ed. Hasan Bacanlı – Şerife Işık Terzi. 137-184. İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- KARACA, Faruk. *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2017.
- KARACA, Faruk. *Dinî Gelişim Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık, 2016.
- KARAÇANTA, Hatice. “Genç Yetişkinlik Döneminde Psikososyal ve Bilişsel Gelişim”. *Yetişkinlik ve Yaşlılık: Gelişimi ve Psikolojisi*. ed. Hasan Bacanlı – Şerife Işık Terzi. 185-237. İstanbul: Açılım Kitap, 2012.
- KARAGÖZ, İsmail vd. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: DİB Yayınları, 2017.
- KILAVUZ, M. Akif. “Ergenlerde Özdeşleşme ve Din Eğitimi”. *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. ed. Hayati Hökelekli. 209-254. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2002.
- KILAVUZ, M. Akif. “Yetişkinlerin Din Eğitim Programlarının Planlanması”. *Yetişkinlik Dönemi Eğitimi ve Problemleri*. ed. M. Faruk Bayraktar. 125-147. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2006.
- KOÇ, Turan. *Dilin Ötesi Kur'an'ın Dil ve Üslubu Üzerine*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2018.
- KÖKSAL, M. Asım. *Peygamberler Tarihi*. 1. Cilt. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- KÖYLÜ, Mustafa - NAZIROĞLU, Bayram. “İlköğretimde Din Eğitimi”. *Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü-Nurullah Altaş. 149-189. İstanbul: Ensar Yayınları, 2020.
- KÖYLÜ, Mustafa. “Çocukluk Dönemi Dini İnanç Gelişimi ve Din Eğitimi”. *AÜİFD* 11 (2004), 137-154.
- KÖYLÜ, Mustafa. “Yetişkinlik Dönemi Din Eğitiminin Temel İlkeleri”. *Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu-II*. 67-86. Ankara: DİB Yayınları, 2013.
- KÖYLÜ, Mustafa. *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*. İstanbul: DEM Yayınları, 5. Basım, 2020.
- Kur'an Yolu* (Erişim 9 Temmuz 2013)
- KURT, İhsan. *Yetişkin Eğitimi*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım, 2008.

- KURT, İhsan. *Yetişkin Psikolojisi*. Ankara: Asil Yayın, 2008.
- MEB Temel Eğitim Genel Müdürlüğü. *Okul Öncesi Eğitim Programı*. Ankara: 2013.
- MEB, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5.6.7. ve 8. Sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları, 2018.
- MEB, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı (Ortaöğretim 9, 10, 11 ve 12. Sınıflar)*. Ankara: MEB Yayınları, 2018.
- MEHMEDOĞLU, Yurdağül. *Erişkin Bireyin Kendilik Bilinci ve Din Eğitimi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2001.
- MEYDAN, Hasan. *Din Eğitiminde Manevi Boyut*. İstanbul: DEM Yayınları, 2015.
- MİSER, Rıfat. “Türkiye’de Yetişkin Eğitimi”. *Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi*. ed. Rıfat Miser. 59-88. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- MİSER, Rıfat. “Yetişkin Eğitimi”. *Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi*. ed. Rıfat Miser. 17-26. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- OKUMUŞLAR, Muhittin. “Din Eğitiminde Etkili Bir Yöntem Olarak Hikâye”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 21 (2006), 237-252.
- ONUR, Bekir. *Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik Yaşlılık Ölüm*. Ankara: İmge Kitabevi, 10. Basım, 2014.
- ÖZ, Ayhan. *Din Eğitimi ve Birey Oluşun İmkânı*. Ankara: Eski Yeni Yayınları, 2020.
- ÖZDEMİR, Saadettin. “Dinî Sosyal Hizmet Alanları”. *Din Eğitimi El Kitabı*. ed. Recai Doğan – Remziye Ege. 373-396. Ankara: Grafiker Yayınları, 2021.
- ÖZDOĞAN, Öznur. “Bireyin Değerleri İçselleştirmesine ve Yaşamaya Peygamber Kıssalarının Etkisi”. *VIII. Kutlu Doğum Sempozyumu (Tebliğler)*. ed. İsmail Yakıt. 157-166. Isparta: S.D.Ü. İlahiyat Fakültesi, 2005.
- ÖZSOY, Ömer – GÜLER, İlhami. *Konularına Göre Kur’an (Sistemik Kur’an Fihristi)*. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- PEKER, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022.
- SAĞLAM, İsmail. “Okul Öncesi Eğitimde Sözlü Öğretim ve Din Eğitimi”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 10/1 (2001), 195-208.

- SELÇUK, Mualla. “Öğretim İlke ve Yöntemleri Işığında Vaazın Sunuluşu”. *Din Hizmetlerinde İletişim ve Halkla İlişkiler*. ed. Cemal Tosun. 215-228. Eskişehir: AÖF Yayınları, 1999.
- ŞENGÜL, İdris. *Kur’ân Kıssaları Üzerine*. İzmir: Işık Yayınları, 1994.
- T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı İle T.C. Sağlık Bakanlığı Arasında Hastanelerde Manevi Destek Sunmaya Yönelik İşbirliği Protokolü. Türkiye: DİB – Sağlık Bakanlığı, 2015. Erişim 3 Ocak 2024.
- TEKİN, Filiz. *Stresle Başa Çıkmada Din Eğitiminin Rolü*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- TOSUN, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi, 2020.
- TOSUN, Cemal. “Dua Öğretimi”. *Dini Araştırmalar Dergisi* 2/6 (2000), 1-22.
- UĞUR, Mücteba. “Va’z, Kıssacılık ve Hadiste Kussâs”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (1986), 291-326.
- ÜNLÜHİSARCIKLI, Özlem. “Yetişkinlerin Gelişim Özellikleri ve Öğrenmeye Etkisi”. *Yaşam Boyu Öğrenme ve Yetişkin Eğitimi*. ed. Rıfat Miser. 27-40. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- VATANDAŞ, Celaledin. *H. Muhammed’in (S.A.V.) Hayatı ve İslâm Daveti Medine Dönemi*. 2. Cilt. İstanbul: Pınar Yayınları, 17. Basım, 2021.
- VATANDAŞ, Celalettin. Kur’an’ın Hayata Müdahalesi (Bireyin ve Toplumun İnşası). *Samsun’da Kur’an Günleri XI. Kur’an Sempozyumu Kur’an ve Risalet*. ed. Tuncer Namlı. 177-191. Ankara: Fecr Yayın, 2009.
- WİNDMİLLER, Myra. “Ahlak Gelişimi ve Ahlaki Davranış”. çev. Demet Öngen. *Ergenliği Anlamak*. ed. Bekir Onur. 225- 253. Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- YAĞCI, Samet. “Çocuklara Yönelik Peygamber Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme: Okul Öncesi İçin Peygamber Hikâyeleri Örneği”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 14 (2022), 37-61.
- YAVUZER, Haluk. *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1988.
- YILDIRIM, Suat. “Kur’ân- Kerim’de Kıssalar”. *A.Ü. İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3 (1979), 37-63.
- YILDIZ, Ahmet. “Dünyada Yetişkin Eğitiminin Gelişimi”. *Fevziye Sayılan’a Armağan*. ed. Meral Uysal vd. 23-49. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 2021.

YILMAZ, Macit. “Değerler Eğitiminde Etkin Bir Materyal Olarak Kur’an Kıssaları ve Kullanılışı”. *İslami İlimler Dergisi* 9/1 (2014), 137-154.